

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**SSCB DÖNEMİNDE RUS TEORİSYENLERİN
ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMINA ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hasan BEKDEŞ

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sibel AKGÜN

MAYIS - 2015

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SSCB DÖNEMİNDE RUS TEORİSYENLERİN
ULUSLARARASI İLİŞKİLER KURAMINA ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hasan BEKDEŞ

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Bu tez 14./05/2015 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç.Pr. Sibel AKGÜN	BAŞARILI	J. Şimşek
Doc. Dr. Muhammet Savas Kafkaslıoğlu	BAŞARILI	CSK
Urd. Doç. Dr. Fatma YURTTAŞ ÖZCAN	BAŞARILI	Y. Yurttaş

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hasan BEKDEŞ

14.05.2015

ÖNSÖZ

Uzun, yorucu ama keyifli bir sürecin ardından ortaya çıkmış bu çalışma, iki kutuplu dünya sisteminde kutuplardan birini temsil eden Sovyetler Birliğinin bir uluslararası ilişkiler teorisi geliştirip geliştiremediğinin getirdiği merakın bir sonucudur. Bu merak elbette kendiliğinden ortaya çıkmadı; merakın ortaya çıkışı hocalarım sayesindeydi ki bana cesaret veren de kendileri oldu.

Fikirlerimi dikkate alarak beni destekleyen, çalışma boyunca bana yeni açılımlar kazandıran ve bana özgür bir çalışma ortamı sağlayan değerli danışman hocam Doç. Dr. Sibel AKGÜN'e teşekkür ederim.

Tecrübelerini bana aktaran, Uluslararası İlişkiler disiplinini ve bu disiplinin zihniyetle olan ilişkisini bana öğreten/öğretmeye devam eden Muhammet Savaş KAFKASYALI hocamın benim için harcadığı emek çok değerli. Kendisine teşekkürlerimi sunarım.

Hasan BEKDEŞ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: SOVYETLER BİRLİĞİNİN İDEOLOJİSİ: MARKSİZM-LENİNİZM	5
1.1. Marksizm'in Üç Kaynağı: Alman Felsefesi, İngiliz Ekonomi Politigi ve Fransız Sosyalizmi.....	6
1.1.1. Alman Felsefesi ve Diyalektik Materyalizm	6
1.1.2. İngiliz Ekonomi Politigi ve Artı Değer	10
1.1.3. Fransız Ütopik Sosyalizminden Bilimsel Sosyalizme.....	12
1.2. Tarihsel Materyalist Anlayış	14
1.2.1. Bir Belirleyici Olarak Temel (Alt Yapı) ve Temelin Oluşturduğu Toplum Biçimleri	15
1.2.2. Sınıf Çatışmasının Tarihselliği ve Kapitalist Toplumdaki Sınıf Mücadelesi.....	18
1.2.3. Komünist Bilinçle Yapılacak Dünya Proleter Devrimi Zorunluluğu	22
1.3. Marks ve Engels'in Uluslararası İlişkilere Bakışı.....	24
BÖLÜM 2: MARKSİZM-LENİNİZM'DE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN EKONOMİ-POLİTİK MERKEZLİ YORUMU: EMPERYALİZM	28
2.1. Emperyalizm Kuramı: İlk Dönemde Rusya Dışı Teorik Tartışmalar	30
2.1.1. Hobson ve Emperyalizm Kuramı	30
2.1.2. Hilferding ve Finans Kapital	38
2.1.3. Luksemburg ve Sermaye Birikimi.....	41
2.2. Emperyalizme Bolşevik Bakışı: Bukharin ve Lenin'de Emperyalizm Kuramı	44
2.2.1. Bukharin ve Dünya Ekonomisinin Anarşizmi.....	44
2.2.2. Lenin ve Tekelci Kapitalizm	49
2.3. Sovyetler Birliğinde Emperyalizm Kuramı	55

BÖLÜM 3: MARKSİZM-LENİNİZM'DE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YAKLAŞIMLARI: KAPİTALİST DÜNYA VE SOSYALİST DÜNYA İLE İLİŞKİLER.....	64
3.1. Marksizm-Leninizm ve Barış İçinde Bir Arada Yaşama.....	64
3.1.1. Lenin ve Barış İçerisinde Bir Arada Yaşama	66
3.1.2. Stalin ve Barış İçinde Bir Arada Yaşama	70
3.1.3. Barış İçinde Bir Arada Yaşama Konsepti: Khurushchyeve ve 20. Parti Kongresi.....	75
3.1.4. Brezhnev ve Barış içinde Bir Arada Yaşama	81
3.2. Marksizm-Leninizm ve Proletaryan (Sosyalist) Enternasyonalizm.....	84
3.2.1. Lenin ve Proletaryan (Sosyalist) Enternasyonalizm.....	85
3.2.1.1. Lenin ve Eşitsiz Gelişme Teorisi	85
3.2.1.2. Lenin ve Proleter Devlet	87
3.2.1.3. Lenin ve Self Determinasyon	89
3.2.2. Stalin ve Proletaryan (Sosyalist) Enternasyonalizm.....	92
3.2.2.1. Stalin ve Ulusal Sorun.....	92
3.2.2.2. Stalin ve Demokratik Halklar.....	94
3.2.3. Proletaryan (Sosyalist) Enternasyonalizm: Sosyalizme Uluşma Koşulları ve İlkeler.....	97
3.2.4. Proletaryan Enternasyonalizm ve Ulusal Kurtuluş Hareketleri.....	99
3.3. Gorbachyev ve Uluslararası İlişkilere Yeni Bir Yaklaşım: “Yeni Düşünce”	102
SONUÇ.....	107
KAYNAKÇA	112
ÖZGEÇMİŞ.....	124

KISALTMALAR

- a.g.e.** : Adı Geçen Makale
- a.g.m.** : Adı Geçen Eser
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- bkz.** : Bakınız
- CENTO** : Merkezî Antlaşma Teşkilatı
- çev.** : Çeviren
- MC** : Milletler Cemiyeti
- NATO** : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
- SEATO** : Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilatı
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- vb.** : Ve benzeri

Tezin Başlığı: SSCB Döneminde Rus Teorisyenlerin Uluslararası İlişkiler Kuramına Etkileri

Tezin Yazarı: Hasan BEKDEŞ

Danışman: Doç.Dr. Sibel AKGÜN

Kabul Tarihi: 14.05.2015

Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 124(tez)

Anabilimdalı: Uluslararası İlişkiler

Bilimdalı: Uluslararası İlişkiler

Uluslararası sistemdeki belirleyiciliğe bakacak olursak, Uluslararası İlişkiler teorilerinin ortaya çıkışının, uluslararası sistemin yapısı ve hegemon gücün ihtiyaçlarına bağlı olduğu görülmektedir. Nitekim uzun süre Uluslararası İlişkiler disiplini etkisi altına almış olan Realizm ve İdealizm, bu etkiyi sadece açıklayıcı olmalarına değil, aynı zamanda küresel hegemonik projenin bir parçası olmalarına borçludur.

Bu bağlamda bu hegemonyayı kırma adına yola çıkan Sovyetler Birliğinin süreç içerisinde sistemin en büyük ikinci gücü haline gelmesi ve mevcut sistemin bir alternatifi olarak ortaya çıkması, onun uluslararası ilişkilere dair görüşlerinin olması zorunluluğunu beraberinde getirmiştir.

Tezimizde, mevcut sisteme bir alternatif olarak ortaya çıkan Sovyetler Birliğinin ideolojisi Marksizm-Leninizm düşüncesinin uluslararası ilişkileri nasıl yorumladığı ele alınmıştır. Bu amaçla öncelikle Marksizm-Leninizm düşüncesinin temel dayanakları incelenmiş ve tarihsel materyalist anlayış ile bu anlayışın sonuçları değerlendirilmiştir. Daha sonra uluslararası ilişkileri ekonomi-politik açıdan değerlendiren Marksist emperyalizm kuramları tartışılmıştır. Son olarak da Marksizm-Leninizm’de bir uluslararası ilişkiler yaklaşımları olarak karşımıza çıkan ve Sovyetler Birliğinin pratiği ile gelişen “barış içinde bir arada yaşama” ve “proletaryan enternasyonalizm” üzerinde durulmuştur.

Araştırma sonucunda, sisteme alternatif olarak ortaya çıkan Sovyetler Birliğinin, bir uluslararası ilişkiler teorisi geliştirip geliştiremediği konusu bütün yönleriyle ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler, Marksizm, Leninizm, Sovyetler Birliği.

Thesis Title: The Influence of Russian Theoreticians on the Theory of International Relations during the USSR Period

Thesis Author: Hasan BEKDEŞ   **Thesis Advisor:** Assoc.Proff. Sibel AKGÜN

Acceptance Date: 14.05.2015   **Number of Pages:** v (pre text) + 124 (main body)

Department: International Relations   **Discipline:** International Relations

Looking at their determining influence within the international system, the emergence of International Relation theories appears to be closely associated with the structure of the international system and the geopolitical needs and ambitions of the hegemon power. In fact, Realism and Idealism, which have influenced the discipline of International Relations for a long time, owe their influence not only to the fact they provide explanatory models, but also to the fact that they are extensions of a global hegemonic project.

In this context; the fact that the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) eventually became the second largest power of the international system, and that it was primarily motivated by the aim of breaking this hegemony and presenting an alternative to the existing system, have obliged the USSR to develop its own views and perspectives regarding international relations.

The purpose of this thesis is to evaluate how Marxism-Leninism – the ideology of the Soviet Union that emerged as an alternative to the existing system – interpreted the subject of international relations. In this context, the thesis examines the basic tenets of Marxist-Leninist thought, and evaluates the conclusions reached by historical materialism and Marxism-Leninism. The thesis then discusses the Marxist theories of imperialism, which evaluate and interpret international relations from the standpoint of economy and politics. Finally, the thesis evaluates the notions of “peaceful coexistence” and “proletarian internationalism”, which are international relation approaches/policies associated with Marxism-Leninism that were further developed and refined by the Soviet Union.

The current study aims to determine whether the Soviet Union, which emerged as an alternative to the existing system, managed to develop its own theory of international relations.

Key Words: International Relations, Marxism, Leninism, Soviet Union.

GİRİŞ

İnsanlar tarihlerini kendileri yaparlar, ama kendi seçtikleri koşullar içinde yapmazlar, doğrudan belirli olan ve geçmişten gelen koşullar içinde yaparlar.¹

Marks'ın bu sözü, dünya devrimi için yola çıkan Bolşeviklerin, Çarlık rejimi sonrasında Sovyetler Birliğinde yaşadıkları teori-pratik deneyiminin bir özeti niteliğindedir. Bu haliyle ilk elden söylemek gerekirse Bolşeviklerin tarihi, Marksist kuram ve mevcut yapı arasındaki ilişkinin bir hikâyesidir.

Gerçekleştirilen ilk sosyalist devrim olan Bolşevik Devrimi, o güne kadar çok önemli teorik tartışmalar ışığında gelişmiş ve birçok düşünürün farklı fikirleri ile şekillenmişti. Mevcut uluslararası sisteme ve bu sistemin belki de en önemli kısmını oluşturan uluslararası ekonomik sisteme bir başkaldırı olarak ortaya çıkan sosyalist düşünce, Rusya'daki devrim ile birlikte pratiğe geçmiş; zihinlerden, yazılardan ve konuşmalardan sonra nihayet kendine bir hayat alanı bulmuştur. Bir teorinin veya ideolojinin pratiğe uygulanması, beraberinde mecburen çözülmesi gereken bazı sorunları da getirmektedir. Zira teoriyi pratiğe uygulayan(lar)ın anlayışı ve teoriye yaklaşımı; teorinin uygulandığı alanının özellikleri, uygulama şekli ve uygulamanın içinde yer alacağı uluslararası sistemin yapısı, en az teorinin kendisi kadar önem arz etmektedir. Uluslararası ilişkilere devrim perspektifinden bakan ve uluslararası sistemin işleyişi ve yapısı üzerine oldukça önemli çalışmalara haiz olan klâsik Marksizm, özellikle 1924 yılında ilan edilen “tek ülkede sosyalizm” teorisine birlikte girmiş olduğu bu yeni yolda Sovyetler Birliği'ne kılavuzluk yapmak konusunda yetersiz kalmıştır. Sovyetler Birliği'nin bu yeni yolda yaşadığı pratik sıkıntılar, Lenin'in ölümüyle birlikte ortaya atılan ve kısaca “Bolşevik pratiğin teorisi” olarak adlandırabileceğimiz Leninizm ile giderilmeye çalışılmıştır. Sovyetler Birliği'ne pratikten teori çıkarma konusunda bir alan açan Leninizm, Stalin tarafından “Emperyalizm ve proleter devrim çağının Marksizm'i” olarak

---

¹ Karl Marks, Friedrich Engels, “Louis Bonaparte'nin 18 Brumaire'i”, **Seçme Yapıtlar Cilt-1**, çev. A. Kardam, S. Belli, M. Ardos, K. Somer, Ankara: Sol Yayınları, 1979, s. 477.

tanımlanırken;² mevcut teorinin yani klâsik Marksizm'in bir devamı olarak ona eklenmiş ve bu birliktelik "Marksizm-Leninizm" terimiyle ifade edilmiştir.

Çalışmanın temel konusunu oluşturan da Sovyetler Birliği'nin resmi ideolojisi olan Marksizm-Leninizm düşüncesinin, uluslararası ilişkileri nasıl yorumladığı ve uluslararası ilişkilere ne gibi yaklaşımlar getirdiğidir. Bunu ortaya çıkarmak, Marksist literatürdeki bilimsel uluslararası ilişkiler çalışmalarının metodolojik temelini Marksist-Leninist klâsiklerinin ve Sovyetler Birliği Komünist Partisi dokümanlarının oluşturduğundan³ hareketle daha ilk baştan Marks ve Lenin'in konuya ilişkin görüşlerinin ayrıntılı bir şekilde incelenmesini gerekli kılıyordu. Konuya ilişkin derli toplu sınırlandırmanın Marksizm'in bütüncül anlayışından kaynaklı olarak yapıl(ma)maması, bizi Marks ve Lenin'in çokça olan metinleriyle baş başa bıraktı ki, bu metinlerden konuyu ilgilendiren kısımlarının bulunup çıkartılması çalışma boyunca karşılaşılan en büyük güçlükü.

Çalışmanın temel kaygısı ise, 19. yüzyılın hegemon gücü olan İngiltere'de ortaya çıkan ve 20. yüzyılın hegemon gücü Amerika'da gelişen Uluslararası İlişkiler disiplinin,⁴ diğer bir deyişle Uluslararası İlişkiler teorilerinin küresel hegemonik projenin ve onun pratiğinin araçlarından biri olduğu gerçeğinin⁵ getirdiği rahatsızlıktır. Tarihe bakıldığında, uluslararası ilişkilerde politika belirleme ve uygulama becerisinin yanı sıra, uyguladığı politikaların bir anlamda meşrulaştırma aracı olan teorileri de geliştiren ve hatta bu teorileri bütün dünyada benimsenmesini sağlama başarısını gösteren gücün, sistemin en büyük gücü olduğu görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle İngiltere ve ABD'nin en üstün olarak sistemin işleyişini ve yapısını belirleme ve yönlendirme imkânına sahip oluşu, onların, sadece ekonomik ve askerî güç bakımından değil, aynı zamanda düşünce ve bilim alanında da öncü oluşlarıyla yakından ilişkilidir.⁶

Bu bağlamda, bu hegemonyayı kırma adına yola çıkan ve süreç içerisinde sistemin en büyük ikinci gücü haline gelen Sovyetler Birliği'nin; sosyalist bir devlet, dünya

---

² V. I. Stalin, **Vaprosy Leninizma**, 11. Baskı, Moskva-Leningrad: Gosudarstvennoe izadatel'stvo, 1952, s. 2.

³ N. N. İnozemtsev (ed.), **Mezhdunarodnye otnosheniya posle vtaroi mirovoi voyny Cilt-3**, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury, 1965, s. 681.

⁴ İlhan Uzgel, **Ulusal Çıkar ve Dış Politika**, Ankara: İmge Kitabevi, 2004, s. 28.

⁵ Jim George, **Discourses of Global Politics: A Critical (Re)Introduction to International Relations**, Boulder Lynne Rienner, 1994.

⁶ Nitekim Uluslararası İlişkilerin bir Amerikan sosyal bilimi olduğunu ve bu sosyal bilimin teorik yaklaşımlarının ABD'nin uluslararası ilişkilerdeki liderlik pozisyonuna gelmesinde çok etkili olduğu ifade edilmiştir. Stanley Hoffmann, "An American Social Science: International Relations", **Daedalus**, 106(3), 1977, s. 41-60.

sosyalizminin öncü temsilcisi ve mevcut sistemin bir alternatifi gibi iddiaları, onun uluslararası ilişkilere dair görüşlerinin olması zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır ki bu da çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Çalışmanın amacı da, bugünkü uluslararası sisteme egemen olan liberal-kapitalist anlayışa karşı, günümüze kadarki en tutarlı teorik eleştirilerden birini gerçekleştiren Marksizm-Leninizm düşüncesinin dayandığı ana esasları; teorinin Sovyetler Birliğinde vücut bulduğu haliyle başkaldırdığı sisteme karşı olan pratiğini; pratikte karşılaşmış olduğu zorlukları; bu zorlukları aşmada geçirmiş olduğu dönüşümleri ortaya çıkarmaktır. Çalışmanın başlıca amacı ise Marksizm-Leninizm düşüncesinin uluslararası ilişkilere dair ne tür söylemler geliştirdiğini ortaya koymaktır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; Marksizm-Leninizm düşüncesinin kaynakları olan Alman felsefesi, İngiliz ekonomi politiği ve Fransız sosyalizmi eleştirilerinden; Marks'ın, kuramının temel dayanakları olan “diyalektik materyalizm”e, “artı değer”e ve “bilimsel sosyalizm”e nasıl ulaştığı incelenmiştir. Ayrıca diyalektik materyalizmin toplum tarihine uyarlanması bir adı olan “tarihsel materyalizm” ve bu anlayışın sonuçları değerlendirilmiş böylece Marks'ın toplumlar için öngördüğü gelişme aşamaları ve bu aşamalarda kullandığı “dünya devrimi”, “sınıf mücadelesi”, “alt-yapı” ve “üst-yapı” gibi kavramlar açıklanmıştır.

İkinci bölümde; emperyalizm kuramı üzerinde durulmuştur. Emperyalizm konusu, Marks sonrası Marksist yazında oldukça önemli bir yer kaplar. Dönemin Marksistleri, 20. yüzyılın başlarında kapitalist devletler arasındaki artan rekabeti ve çıkması beklenen/çıkan Birinci Dünya Savaşı'nın sebeplerini anlamlandırma ve açıklama gayreti içine girmişlerdir. Bu amaçla ilk olarak öncü emperyalizm kuramcılarının görüşleri tartışılmış, daha sonra ise Bolşevik önderlerden Bukharin'in dünya ekonomisini anarşi üzerinden değerlendirdiği görüşlerine yer verilmiştir. Son olarak Marksist-Leninist düşüncenin, eş deyişle Sovyetler Birliğinin uluslararası ilişkilere bakışının temelini oluşturan Lenin'in emperyalizm kuramı üzerinde durulmuş ve Lenin sonrası Sovyet uzmanlarının kurama katkıları değerlendirilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise; Marksist-Leninist düşüncenin, mevcut uluslararası sistem içindeki temel iki yaklaşımı olan “barış içinde bir arada yaşama” ve “proletaryan (sosyalist) enternasyonalizm” üzerinde durulmuştur. Bir bakıma “tek ülkede sosyalizm”

teorisinin bir tezahürü olarak karşımıza çıkan “barış içinde bir arada yaşama”, Sovyet diskurunda hem uluslararası hukuk terimi⁷ hem de uluslararası ilişkiler teorisi⁸ olarak kullanılmıştır. “Barış içinde bir arada yaşama” konseptinin yıllar içinde gelişme seyri, dönemler içinde ele alınarak incelenmiştir. Daha sonra ise sosyalist devletlere karşı yaklaşımın bir ifadesi olarak karşımıza çıkan “proletaryan (sosyalist) enternasyonalizm” üzerinde durulmuştur. Bu yaklaşımın oluşmasındaki teorik kökenler, konu açısından daha önemli olduğu için Lenin ve Stalin’in “proleter devlet”, “ulus”, “ulusal sorun” ve “ulusların kendi kaderini tayin hakkı” üzerine yaptıkları çalışmalar kapsamında sınırlandırılmıştır. Son olarak Gorbachyev’un ortaya attığı “yeni düşünce”nin uluslararası ilişkilere ne tür bir yaklaşım getirdiği incelenmiştir.

---

⁷ Bkz. G. I. Tunkin, **Voprosy teorii mezhdunarodnogo prava**, Moskva: Gosyurizdat, 1962, s. 52-65.

⁸ Bkz. V. I. Gantman (ed.), **Sovremennye burzhuanzye teorii mezhdunarodnykh otnoshenii**, Moskva: Izdatel'stvo “Nauka”, 1976, s. 431.

BÖLÜM 1: SOVYETLER BİRLİĞİNİN İDEOLOJİSİ: MARKSİZM-LENİNİZM

Sovyetler Birliğinde Marksizm, Lenin'in ölümüyle birlikte ortaya çıkan Leninizm ile birlikte ele alınmış ve bu birliktelik Marksizm-Leninizm terimiyle ifade edilmiştir. Kökleri Stalin'in 1924 yılında yazmış olduğu *Leninizmin Sorunları* (O problemakh Leninizma) isimli çalışmaya kadar uzanan Marksizm-Leninizm,⁹ sadece Sovyetler Birliğinin değil, aynı zamanda hem Komintern'in (Üçüncü Komünist Enternasyonal) hem de birçok sosyalist devletin resmi ideolojisi olmuştur.¹⁰

Marksizm-Leninizm genel anlamıyla Marks, Engels ve Lenin'in çalışmalarının sistematik bir şekilde birleştirilmesidir.¹¹ Eş deyişle Marksizm-Leninizm, kapitalist sistemin ortadan kaldırılarak yerine komünist sistemin kurulması için Marks ve Engels tarafından ortaya atılan fikirlerin, Lenin tarafından geliştirilerek proletaryanın sosyal, politik ve felsefi bir öğretisini oluşturmaktadır.¹²

Büyük Sovyet Ansiklopedisi'ne (Bol'shaya Sovetskaya Ensiklopediya) göre Marksizm-Leninizm, yeryüzündeki tek gerçek evrensel öğreti olup felsefenin, ekonominin ve sosyo-politik görüşlerin bilimsel bir sistemidir; işçi sınıfının yegâne dünya görüşüdür; dünyanın devrimsel dönüşümlerinin anlaşılmasının bilimidir; toplumun, doğanın ve insan zihninin gelişiminin ve ayrıca kapitalizme karşı işçi sınıfının devrimci mücadelesinin yasasıdır.¹³

Bununla birlikte Marksizm-Leninizm terimi, Sovyetler Birliğinde bir yandan Marksizm'in teorisinin sürekliliğini koruyan bir öğreti olarak değerlendirilirken, diğer yandan da Bolşevik devrimci pratiğini, onun sosyalist devlet inşasındaki evrensel tecrübelerini ve yine onun devrim sonrası ekonomik gelişimini kapsayan bir öğreti olarak kabul görmüştür.¹⁴

⁹ G. Lisichkin, "Mify i real'nost'", *Novyi mir*, 1989, No: 3, s. 59

¹⁰ Alen Bezanson, *İntellektual'nye istoki Leninizma*, çev. M. Rozanova, N. Rudinitskoi, A. Rudkevicha, Moskva: MİK, 1998, s. 10.

¹¹ *Osnovy Marksizma-Leninizma*, Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoi literatury, 1960, s. 5.

¹² *Kratkii Filosofskii Slovar'*, Moskva: Gospolitizdat, 1955, s. 262.

¹³ M. B. Mitin, "Marksizm-Leninizm", *Bol'shaya Sovetskaya Ensiklopediya Cilt-15*, 1974, (Erişim tarihi: 11.04.2015) <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/106812/Марксизм>.

¹⁴ B. A. Kuvakin, "Leninskaya traktovka marksizma kak razvivayushchegosya ucheniya", *Vestnik Moskovskogo universiteta*, seriya 7, No: 2, 1988, s. 5.

1.1. Marksizm'in Üç Kaynağı: Alman Felsefesi, İngiliz Ekonomi Politigi ve Fransız Sosyalizmi

Lenin'e göre Marks, insanlığın en ileri üç ülkesince temsil edilen temel ideolojik akımların tamamlayıcısı olan bir dehadır. Lenin'in bu yaklaşımı kendisinden sonra gelenlerce de desteklenmiş ve Marksizm'in ana unsurları olan diyalektik materyalizm Alman felsefesinin, artı değer İngiliz ekonomi politiginin ve bilimsel sosyalizm de Fransız sosyalizminin bir tamamlayıcısı olarak görülmüştür.¹⁵ Çalışmada da bu genel yaklaşımdan hareket edilmiştir. Buna göre Alman felsefesinden kastedilen Feurbach ve Hegel'in felsefesidir ki Marks'ın diyalektik materyalizmi bu felsefenin eleştirisiyle ortaya çıkmıştır. İngiliz ekonomi politigiyle kastedilen emek değer teorisini ortaya atan Adam Smith ve Ricardo'nun teorisidir ki Marks'ın kapitalizmi çözümlediği artı değeri buluşu bu ekonomi politik teoriden beslenmesinin bir sonucudur. Son olarak Fransız sosyalizminden kastedilen ütöpik sosyalizmdir ki Marks, Fransız sosyalizminden hem beslenmiş hem de onun kritiğini yaparak bilimsel sosyalizmi ortaya atmıştır.

1.1.1. Alman Felsefesi ve Diyalektik Materyalizm

Esasen bir dünya görüşü olarak karşımıza çıkan Marksizm'in felsefi temelini diyalektik materyalizm oluşturmaktadır.¹⁶ Görüşlerinin biçimlendiği 1844-45 yıllarından itibaren bir materyalist olan Marks, ilk dönemlerinde sıkı bir Ludwig Feurbach izleyicisi olmuş, fakat ilerleyen yıllarda Feurbach'ın materyalizm anlayışını eksik bulmaya başlamıştır.¹⁷ Marks, önceki materyalist anlayışlarda görüldüğü gibi Feurbach'ın materyalist anlayışının da yeterince kapsamlı ve tutarlı olmadığını düşünmüş ve bu materyalist anlayışın başlıca eksiği olarak insan duyusallığının, duyusal insan faaliyeti olarak görülmemesinde, nesne veya sezgi olarak kavranmasında görmüştür. Buna göre dinsel özü insansal öz olarak gören Feurbach'ın anlayışını eleştiren Marks, insansal özü tek tek bireylerde görülen bir soyutlama olarak değil, gerçekliğin içerisinde, toplumsal ilişkilerin bir bütünü olarak görmüştür. Feurbach'ın insandaki dinsel duyguyu kendi başına bir şey olarak saptayarak, böylece onun soyut bir insan varlığını kabul ettiğini öne süren Marks, Feurbach'ı dinsel duygunun toplumsal bir ürün olduğunu ve aynı

¹⁵ Vladimir İlyiç Lenin, **Marks-Engels-Marksizm**, çev. Muzaffer Ardos, 2. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1990, s. 15; Georges Politzer, **Felsefenin Temel İlkeleri**, çev. Muzaffer Ardos, 12. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1996, s. 282-303.

¹⁶ Ayferi Göze, **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 8. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları, 1998, s. 273.

¹⁷ Lenin, **a.g.e.**, s. 16.

şekilde analiz ettiği soyut insanın da gerçekte herhangi bir toplum biçimine ait olduğunu görememekle eleştirmiştir.¹⁸

Marks, tüm toplumsal yaşamın özünü pratiğin oluşturduğunu belirterek Feurbach'ın materyalizmi de olmak üzere duyusallığı pratik faaliyet olarak ele almayan materyalizmi “sezgisel materyalizm” ya da “eski materyalizm” olarak adlandırmıştır.¹⁹

Marks'ın eski materyalizmde gördüğü eksiklikler, onun insan özünü soyut olarak ele almasından, yani insan özünü toplumsal ilişkilerin bir karışımı olarak görmemesinden ibaret değildir. Lenin'e göre eski materyalizm, mekanik yanı ağır basmakta olup kimya ve biyolojide ortaya çıkan yeni gelişmelerden habersiz olmakla birlikte ne tarihsel ne de diyalektikti. Ayrıca sistematik bir şekilde evrim anlayışına da sahip değildi.²⁰ Buna göre yeni bir materyalizm anlayışı geliştiren Marks'ın bu materyalist anlayışının üç temel ögesi bulunmaktadır: (i) dünya maddidir, (ii) madde bilinçten önce gelir ve (iii) son olarak dünya tanınabilir.²¹ Bu materyalist anlayışa göre tek gerçek duyusal olarak algılanabilen dünyadır. Bilincimiz her ne kadar duyuların üstünde gibi görünse de aslında maddi olan beynimizin ürünüdür. Madde ruhun ürünü değil, aksine ruh maddenin en yüksek ürünüdür.²² İdealistlerin ortaya attığı üzere dünya üzerinde bilimle anlaşılamayacak hiçbir şey yoktur. Dünyada henüz bilmediğimiz şeyler var olmakla birlikte bunlar bilim ve pratik yoluyla bilinir duruma girecek şeylerdir.²³

Marks ve Engels olayları materyalist açıdan kavrarlarken; inceleme ve yorumlama yöntemi olarak da diyalektiği kullanmışlar ve evrimin en kapsamlı açıklamasını Hegel'in diyalektiğinde bulmuşlardır.²⁴

Diyalektik kavramına göre her tezin bir anti-tezi olmakla birlikte, tez ve anti-tezin karşılıklı etkileşiminden/çatışmasından sentez ortaya çıkmaktadır. Bu etkileşimden/çatışmadan ortaya çıkan sentez ise tekrar teze dönüşmekte ve içinde barındırdığı anti-tezle yeniden etkileşime/çatışmaya girmektedir. Diyalektik kavramına

---

¹⁸ Karl Marks, Friedrich Engels, “Feurbach Üzerine Tezler”, **Seçme Yapıtlar Cilt-1**, çev. A. Kardam, S. Belli, M. Ardos, K. Somer, Ankara: Sol Yayınları, 1979, s. 11-12.

¹⁹ Marks, Engels, **a.g.e.**, 13-14.

²⁰ Lenin, **a.g.e.**, s. 18.

²¹ Politzer, **a.g.e.**, s. 144-205.

²² V. İ. Stalin, **Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm**, 9. Baskı, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları, 1979, s. 19.

²³ Stalin, **a.g.e.**, s. 20.

²⁴ Lenin, **a.g.e.**, s. 19.

göre tez ve anti-tezler arasındaki bu etkileşim/çatışma süreci, tarih boyunca bir senteze ulaşana dek sürekli tekrarlanıp duracaktır.²⁵

Hegel’de diyalektik sadece düşünmenin değil, aynı zamanda bütün varlığın gelişme biçimidir. Hegel, düşünmenin ve varlığın karşıtları uzlaştırarak gelişmekte olduğunu söylemekte; ancak varılan her bir uzlaşmanın içinde yeniden çözülmesi gereken yeni bir karşıtlık barındırdığından dolayı diyalektik hareketin, düşüncenin varlığı bir bütün olarak kavramasına, varlığın da bilincine erişip özgürleşmesine kadar sürüp gideceğini belirtmektedir.²⁶

Marks ve Engels, Hegel diyalektiğini tam olarak benimsememişler, kendi deyimleriyle onun idealist yanını bir kenara iterek rasyonel özünü almışlar ve onu geliştirerek bilimsel bir biçim vermişlerdir.²⁷ Engels bu durumu “Alman idealist felsefesinden bilinçli diyalektiği, onu doğanın ve tarihin materyalist anlayışı ile bütünleştirmek için kurtaran hemen hemen yalnızca Marks ve ben olduk.” diyerek açıklamıştır.²⁸

Marks ise kendi diyalektik yönteminin Hegel’in diyalektik yönteminden sadece farklı olmadığını, onun tam olarak karşıtı olduğunu söylemiştir:

“Hegel için idea adı altında bağımsız bir özneye bile dönüştürdüğü düşünme süreci, bu sürecin sadece dış görünüşünü oluşturan gerçekliğin “demiurgo”dur. Bendeysen tam tersine düşünsel olan (das ideelle), maddi olanın insan kafasına yerleştirilmiş ve tercüme edilmiş biçiminden başka bir şey değildir.”²⁹

Buradan hareketle Marks; Hegel’in diyalektiğinin baş aşağı durduğunu, onun rasyonel yanının ortaya çıkarılması için tersine çevrilmesi gerektiğini belirtmekte ve yaptığının tam da bu olduğunu söylemektedir.³⁰

Marks ve Engels’in diyalektik yöntemine göre maddeler ve olaylar birbirleriyle organik bir bağ içerisindedir. Bu nedenle doğadaki olayları tek başlarına değerlendirmek oldukça anlamsız olduğu gibi bu olayların tek başlarına kavranmaları da mümkün değildir. Buna göre doğadaki olayları anlamak için onlara bütüncül olarak bakılmalı ve

---

²⁵ Nils Gilje, Gunnar Skirbekk, **Antik Yunan’dan Modern Döneme Felsefe Tarihi**, çev. E. Akbaş, Ş. Mutlu, İstanbul: Kesit Yayınları, 2001, s. 393,

²⁶ Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980, s. 342.

²⁷ Stalin, **a.g.e.**, s. 8.

²⁸ Friedrich Engels, **Anti-Dühring**, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları, 1995, s. 50.

²⁹ Karl Marks, **Kapital Cilt-1**, çev. Mehmet Selik, Nail Satılğan, İstanbul: Yordam Kitap, 2011, s. 28-29.

³⁰ Marks, **a.g.e.**, s. 29.

herhangi bir olayın, çevresindeki diğer olaylarla ayrılmaz bir bağ içerisinde olduğu görülmelidir. Marks ve Engels, doğadaki her olayın ancak bu sayede kavranıp açıklanabileceğini varsaymaktadırlar. Marks ve Engels'in diyalektik yöntemi doğanın sürekli bir devinim hâlinde bulunduğu, bazı şeylerin doğduğu ve yine bazı şeylerin öldüğü sürekli yenilenme ve gelişme hâlinde olduğunu kabul etmektedir. Bu diyalektik yönteme göre belirsiz nicel değişimlerden temel nitel değişimlere geçiş hızlı bir şekilde gerçekleşirken, bir durumdan öteki duruma geçiş hali kesin bir şekilde olmaktadır. Yine bu yönteme göre doğadaki her şeyin ve her olayın yapısında iç çelişkiler mevcuttur. Çünkü her olayın ölen bir yanının olduğu gibi doğan bir yanı da vardır. Gidenle gelenin savaşımları, yani nicel değişimlerin nitel değişimlere dönüşmesi süreci de şeylerin veya olayların iç kapsamını oluşturmaktadır.³¹

Marks ve Engels'in diyalektik materyalizminin üç temel yasası söz konusudur.³² Bunlardan birincisi yukarıda da kısmen değinilen nicelikten niteliğe geçiş yasasıdır. Eskinin kaybolması ve yeninin ortaya çıkması nitel değişimler olarak tanımlanırken, bir nesnenin kimliğini korurken artıp ya da azaldığı bütün öteki değişimler de nicel değişimler olarak tanımlanmaktadır.³³ Engels'e göre niceliğin niteliğe ve niteliğin niceliğe dönüşmesi ancak enerji denilen madde ya da hareketin, nicel eklemeleri veya nicel eksilmeleri ile ifade edilebilir. Yani madde ya da hareket artırılmadan ya da azaltılmadan -ki bu cismin niceliğinin değişmesini ifade etmektedir- cismin niteliğinin değiştirilmesi mümkün değildir. Engels burada elektrikli ampul ve metal örneğini vermektedir. Buna göre elektrik ampulünün platin telinin kor haline getirilebilmesi için azami düzeyde elektrik gücü gereklidir. Tıpkı metalin kor haline gelmesi için belli bir sıcaklık araçlarının gerekli olması gibi.³⁴

Sovyet kuramcılarının göre bu yasa, insanın temel eylemlerinde de kendini gösterir. Örnek olarak bu yasayı kendilerine kılavuz olarak alan devrimciler, bütün reform hareketlerin karşısında durarak, belli bir olgunluğa ulaştığı yerde ve zamanda devrimin

---

³¹ Stalin, **a.g.e.**, s. 13-14.

³² Friedrich Engels, **Doğanın Diyalektiği**, çev. Arif Gelen, 9. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 2010, s. 74.

³³ Boguslavski, Karpushin, Rakitov, Çertekin, Ezrin, **Diyalektik ve Tarihsel Materyalizmin Abecesi**, çev. Vahap Erdoğan, 5. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 2012, s. 115.

³⁴ Engels, **a.g.e.**, s. 75-77.

gerçekleşeceğinden hareketle sosyalist devrimin yolunu açmak için sürekli ileriye doğru mücadele ederler.³⁵

İkinci bir yasa, yadsınmanın yadsınması yasasıdır. Belli bir nesnenin özünde bulunan yasalar boyunca ilgili gelişme ve aşamaların ardışıklığına diyalektik yadsıma denmektedir. Buna göre hiçbir gelişme süreci öncesiz ve sonrasız değildir; her aşama, onu izleyen aşama tarafından yadsınmaktadır. Fakat bu, belli aşamaya gelmiş nesnenin, önceki aşamanın bütün özelliklerini yadsıdığı anlamına gelmemektedir. Nitekim doğada bir soy kaybolup diğer bir soy ortaya çıktığında, bu yeni soy, diğer soyun özelliklerini -değişikliğe uğramış bir biçimde de olsa- içerisinde barındırmaktadır. Bu yasaya göre gelişmenin sarmal bir yol izlemesi ilerici olarak kabul edilmektedir.³⁶

Üçüncü ve son yasa ise karşıtların birliği ve çatışma yasasıdır. Bu yasaya göre her maddi veya tinsel olay, onun özünde var olan ve birbirlerinden ayrılmaz bir durumdaki karşıtlıkların birliğinden ibarettir. Herhangi bir nesnenin hareketi veya bir şeyin gelişmesi, onun özünde var olan karşıtların çatışmasında yatmaktadır. Karşıtlar arasında kısmi bir dengeye ulaşılsa da bu dengenin uzun sürmesi beklenemez, çünkü karşıtlar arasında hiçbir zaman tam bir denge haline ulaşılamaz. Karşıtlar arasındaki birlik geçici ve görelidir, bunlar arasındaki çatışma ise öncesiz ve sonrasız olarak mutlaktır.

Sovyet kuramcıları bu yasada sınıf savaşımı örneğini vermektedirler. Buna göre özel mülkiyetin olduğu her yerde sınıflar arasındaki savaşım, toplumun aşağı aşamalardan yukarı aşamalara doğru, yani kölelikten sosyalizme doğru ilerlemesini sağlamıştır. Sınıf savaşımı, toplumun yapısından kaynaklı, yani içseldir. Buna göre ilgili taraflar arasındaki karşıtlık hiçbir zaman tam bir denge içine girmesi söz konusu değildir.³⁷

1.1.2. İngiliz Ekonomi Politikası ve Artı Değer

Emek-değer teorisini ilk ortaya atanlar, İngiliz iktisatçıları Adam Smith ve David Ricardo olmuştur.³⁸ Politzer'e göre onlar, metanın değişiminin ötesinde yer alan insanlar arasındaki nesnel ilişkileri yakalayamamışlar ve böylece metanın üretiminin gerekli emek zamanı ile belirlendiğini görememişlerdir. Marks ise değişim değerini

³⁵ Boguslavski ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 119.

³⁶ Boguslavski ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 120-123.

³⁷ Boguslavski ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 128-129.

³⁸ Emek-değer ilişkisinin Marks tarafından ayrıntılı bir izahı için bkz. Marks, **Kapital Cilt-1**, s. 179-289.

toplumsal emekle tanımlamış ve “artı değer”i bularak ekonomi politiğine kesin bir sığırma yaptırmıştır.³⁹

Kapitalizm öncesi toplumlarda sermaye sahipleri, “artı değer” elde edebilmek için toplumun başka sınıflarının gelirlerini sömürmekteydiler. Örneğin, ruhban sınıfı veya soylular, tarımda çalışan köylülerin veya zanaatkârların gelirlerinin bir kısmına el koymaktaydılar. Politzere’e göre yağmanın bir ürünü olarak yaratılan bu “artı değer”, Orta Çağ’da korsanlık ve esir ticareti olarak da karşımıza çıkmaktadır. Fakat böyle bir “artı değer”, yalnızca transfer faaliyeti anlamına gelmekteydi. Yani bazılarının kazandığını bazıları kaybetmekte, bütüncül olarak bakıldığında ise toplumun toplam zenginliğinde herhangi bir değişiklik yaratmamaktaydı. Kapitalizmle birlikte ise “artı değer”, eski dönemlerden farklı olarak basit bir şekilde metaların dolaşım sürecinden değil, bizatihi üretim süreci içerisinde kendiliğinden yaratılmaya başlanmıştır.⁴⁰

Marks, kapitalist düzende sermaye sahibinin iki nihai amacının var olduğunu belirtmektedir. Buna göre bir kapitalist önce değişim değeri olan bir meta üretmek, sonra da değeri üretimde kullanılan metaların değerinden daha değerli, yani ürettiği malın değerinin piyasadan satın aldığı üretim araçlarından ve emek-gücünden daha fazla olmasını istemektedir. Marks’a göre kapitalistin amacı “yalnız kullanım değeri değil, meta üretmektir; yalnız kullanım değeri değil, değer üretmektir; yalnız değer değil, aynı zamanda “artı değer” üretmektir.”⁴¹

Marks’a göre meta değişimi sadece eşitler arasında bir değişimi esas aldığı için herhangi bir “artı değer” yaratmamaktadır, çünkü meta değişiminde alıcı ve satıcıların kazanç ve kayıpları birbirini denkleştirmektedir. “Artı değer”in yaratılması için ise para sahibi, piyasada kullanım değeri olmak gibi özel bir niteliği bulunan bir meta bulmak zorundadır. İşte bu meta da Marks’a göre insanın emek gücüdür. Emek gücünü satın alan sermaye sahibi onu kullanmaya hak kazanmaktadır ve böylece kendiliğinden “artı değer” üretim süreci de başlamaktadır. Örneğin tüm gün boyunca çalışan bir işçi, yarım gün boyunca kendi yaşamını sürdürmesi için gerekli maliyeti sağlayan ürün

---

³⁹ Politzer, **a.g.e.**, s. 251-252.

⁴⁰ Ernest Mendel, **Marksizme Giriş**, çev. Orhan Dilber, Şadi Ozansü, Bülent Tanatar, 4. Baskı, İstanbul: Yazın Yayıncılık, 1999, s. 44.

⁴¹ Marks, **a.g.e.**, s.179-189.

üretebilirken, geri kalan yarım gün boyunca sermaye sahibinin kendisine ödeme yapmadığı artı ürün üretmek için çalışmakta, yani “artı değer” yaratmaktadır.⁴²

Marks, işçinin ürettiği bu “artı değer”in tekrardan sermayeye dönüştüğünü, yani yeniden üretim için kullanıldığını belirtmektedir. Bu aynı zamanda kapitalizmi kapitalizm yapan olgulardan birini oluşturmaktadır. Marks’a göre sermayeye dönüşen “artı değer” ise üretim araçları ve değişen sermaye olarak ikiye ayrılmaktadır. Kapitalizmin gelişmesi ve onun sosyalizme evrilmesi için çok büyük önem taşıyan olgu da aslında bu değişen sermaye payının, üretim araçlarına (değişmeyen sermaye) göre büyümede oldukça cılız kalışıdır. Marks’a göre bu durum işçilerin yerine makinelerin geçmesini hızlandıracak, bir tarafta zenginlik öteki tarafta ise sefalet yaratacaktır.⁴³

1.1.3. Fransız Ütopik Sosyalizminden Bilimsel Sosyalizme

Modern sosyalizmin kökleri 18. yüzyıl Fransız materyalistlerinin fikirlerine kadar uzanmaktadır. Kapitalist toplum tarafından yaratılan koşullar içinde oluşturulan bu sosyalizm anlayışı, Marksist literatürde bilimsellikten uzak görüldüğü için ütopyik sosyalizm olarak adlandırılmıştır. Büyük kısmının Fransız sosyalizminin oluşturduğu ütopyik sosyalizm, Marksizm’in önemli kaynaklarından birisini oluşturmakta ve Marks ve Engels’in dünya görüşlerinin biçimlenmesinde büyük bir yer tutmaktadır.⁴⁴ Marks’ın eleştirel yapısı nedeniyle işçi sınıfının aydınlanması için değerli malzemelerle dolu olduğunu düşündüğü ütopyik sosyalizm, Marks’a göre toplumun bütün ilkelerine saldırarak yeni oluşmaya başlayan kapitalist düzeni kıyasıya eleştirmiş ve insanın insana sömürsünü ortadan kaldırmak istemiştir.⁴⁵

İçinde buldukları düzenin aksaklıklarını gören ve bunun için çözümler üretmeye çalışan ütopyik sosyalistler, planlarını oluştururlarken en çok acı çektiklerini düşündükleri işçi sınıfının çıkarlarını da dikkate almışlar ve aynı zamanda sınıf ayrımı yapmaksızın bütün sınıflara ve toplumun her kesimine hitap etmişlerdi. Hatta onlar toplumun en iyi kesiminin bile koşullarını iyileştirmek istemişlerdi. Marks, ütopyik

---

⁴² Lenin, **a.g.e.**, s. 28.

⁴³ Lenin, **a.g.e.**, s. 29.

⁴⁴ B. F. Porshnev, **İstoriya sotsialisticheskix uchenii**, İzdatel’stvo Moskva: “Nauka”, 1964, s. 3-4.

⁴⁵ Politzer, **a.g.e.**, s. 254.

sosyalistlerin bu tutumlarını eleştirdi ve onları yeni bir toplumsal Tanrı buyruğu (İncil-i Şerif) yaratmakla suçladı.⁴⁶

Marks ütöpik sosyalistlerin, henüz proleter ve burjuvazi arasındaki karşıtlığın gelişmemiş olduğu bir dönemde ortaya çıktıklarını ve bu yüzden de içinde yaşadıkları dönemin, onlara proletaryanın kurtuluşunun maddi koşullarını sağlamadığını belirtmektedir. Öte yandan ise Marks, proletaryanın ileriye doğru tarihsel gelişimi sırasında ütöpik sosyalistleri, sınıf karşıtlıklarını uzlaştırmaya çalışmakla eleştirmekte ve bu yüzden de ütöpik sosyalizmin tarihsel gelişmeyle ters orantılı olduğunu ileri sürmektedir.⁴⁷

Engels ütöpik sosyalistlerin işçi sınıfının kapitalist sistemde sömürüldüğünü gördüklerini, fakat bu sömürünün nerede olduğunu ve nasıl belirdiğini kapitalizmin yasalarını bilmediklerini için açıklayamadıklarını söylemektedir.⁴⁸ Engels'e göre ütöpik sosyalistler bu nedenle karşı çıktıkları toplumsal düzenin kaldırılması için bilimsel çareler bulamamışlar ve içinde buldukları toplumsal düzeni ortadan kaldırmak için düşünsel planlar oluşturmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca yine kapitalist gelişme yasasını bilmemeleri ütöpik sosyalistlerin, ortadan kaldırmak istedikleri toplumsal düzenle düşledikleri toplumsal düzen arasındaki nesnel bağları ortaya koyamamalarına sebebiyet vermiştir.⁴⁹

Engels sosyalizmi ütöpiklikten kurtarmanın, yani onu bilimselliğe kavuşturmanın iki koşulu olduğunu belirtmektedir: Kapitalist üretim yöntemini açıklamakla birlikte kapitalizmin tarihsel bağlantılarını ortaya çıkararak onun kaçınılmaz sonunu göstermek ve onun temel karakterini ortaya koymak. Engels "artı değer"ın bulunmasıyla birlikte bu iki koşulun da Marks tarafından açıklandığı belirtmektedir. Engels'e göre "artı değer"ın bulunmasıyla birlikte kapitalistler tarafından ödenmemiş emeğe el koyulmasının, kapitalist üretim tarzında ortaya çıkan işçi sömürüsünün temelini oluşturduğu ve yine kapitalistlerin işçilerin emek gücünü pazardaki bir meta gibi değerini ödeyerek satın alsalar bile, işçilerden onlara ödediklerinden daha fazla değer sağladıkları ortaya

---

⁴⁶ Karl Marks, Friedrich Engels, **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, çev. Muzaffer Erdos, 9. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 2011, s. 154.

⁴⁷ Marks, Engels, **a.g.e.**, s. 155-156.

⁴⁸ Friedrich Engels, **Ütöpik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm**, çev. Kolektif, 11. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 2012, s. 61.

⁴⁹ Politzer, **a.g.e.**, s. 256.

çıkarılmıştır. Ayrıca kapitalistlerin ellerinde sürekli büyüyen sermayenin bu “artı değer”den kaynaklandığı da gösterilmiştir. Engels, Marks’ın iki büyük buluşunun yani artı değerle kapitalist üretim sırrının çözülmesinin ve materyalist tarih anlayışıyla da onun tarihsel bağlantılarının ortaya çıkarılmasının, sosyalizme bilimsellik kazandırdığını belirtmekte ve geriye kalan işin, onun bütün ayrıntılarını ve ilişkilerini işlemek olduğunu söylemektedir.⁵⁰

1.2. Tarihsel Materyalist Anlayış

Doğa için geçerli olan toplum tarihi ve insansal şeyleri işleyen diğer bilimlerde geçerlidir anlayışıyla yola çıkan Marks ve Engels, materyalist teoriyi ve diyalektik yöntemi, toplum yaşantısının ve toplum tarihinin incelenmesine uzatmışlardır. Bu haliyle tarihsel materyalizm, diyalektik materyalist teorinin tarihe uygulanması olarak adlandırılabilir.⁵¹

Felsefî bir bilim olarak tarihsel materyalizm toplumsal gelişmenin genel yönleriyle, eğilimleriyle ve yasalarıyla ilgilenilir. Tarihsel materyalizm nesnel ile öznel, ortam ile insan ve koşullar ile niyetler arasındaki karşılıklı ilişkiyi yani toplumsal varlık ile toplumsal bilincin karşılıklı olarak ilişkisini açıklamaya çalışır.⁵²

Marks tarih yazılımının, doğal temellerden ve yine insanoğlunun bu temeller üzerinde meydana getirdiği değişiklikler üzerinden hareket etmesi gerektiğini belirtmektedir. Marks’a göre insanlar kendi üretim araçlarını üretmeye başlamasının bir sonucu olarak kendi maddi yaşamlarını da üretmektedirler. Doğada hazır bulunan ya da yeniden üretilmeleri gereken geçim araçlarının doğası, insanların geçim araçlarını üretiş tarzını belirlemektedir. Ayrıca bu üretim tarzı, belirli bir yaşam tarzını da beraberinde getirmektedir. Bu sebeple onların ne oldukları ne ürettikleriyle olduğu kadar, nasıl ürettikleriyle de yakından ilişkilidir. Böylece bireylerin ne olduklarını üretimlerinin maddi koşuluna bağlayan Marks, üretimin nüfusun çoğalmasıyla ortaya çıktığını, bu

---

⁵⁰ Engels, **a.g.e.**, s. 61-64.

⁵¹ August Thalheimer, **Diyalektik Materyalizme Giriş**, çev. Sevinç Altınçekiç, Üçüncü Baskı, İstanbul: Yordam Kitap, 2013, s. 113.

⁵² Boguslavski ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 208.

durumun peşinen bireyler arasındaki ilişkiyi zorunlu kıldığını ve bu ilişki türünün yine üretim tarafından biçimlendiğini varsaymaktadır.⁵³

1.2.1. Bir Belirleyici Olarak Temel (Alt Yapı) ve Temelin Oluşturduğu Toplum Biçimleri

Marks toplumun temelinde üretici güçlerin, yani iş gücüyle birlikte üretici potansiyeli hayata geçiren araçların, tekniklerin ve ham maddelerin yattığını ileri sürmüştür.⁵⁴ Marks'a göre üretim aletleri, insanlar, üretim deneyimi ve iş alışkanlıkları üretici güçleri oluşturan başlıca maddi unsurlardır. Bu unsurlardan üretim aletleri ise, üretici güçlerin gelişmesini koşullandıran en önemli ögeyi oluşturmaktadır. Doğayla insan arasında bir aracı konumunda olan aletler, doğal nesnelere insan tarafından yararlanılır nesnelere hâline değiştirilmesini sağlamaktadır. Bu hâliyle aletler, hem insanların doğal zorunluluğa bağlı oluşunu hem de doğanın insan eylemlerine bağlı oluşunu, yani bir bakıma insanın özgürlüğünü ifade etmektedir. Ayrıca aletler, insanın ve doğanın savaşımını, diyalektik olarak derin bir şekilde anlatmaktadır.⁵⁵

Marks'a göre coğrafi ortam üretici güçlerin gelişmesini meydana getirirken, üretici güçlerin gelişmesi de ekonomiyle birlikte bütün toplumsal ilişkilerin gelişmesine sebebiyet vermektedir. Marks kendi karakterinden bağımsız olarak üretici güçlerin, üreticilerin birbirine karşı olan toplumsal ilişkileriyle birlikte onların ortak faaliyetlerinin de koşullarını değiştirdiğini dile getirmektedir. Marks, burada yeni icat edilen bir silah örneğini vermektedir. Buna göre yeni icat edilmiş ateşli bir silah, ordunun iç organizasyonunu zorunlu olarak değiştirmek zorundadır. İç organizasyonla birlikte ordu içerisindeki karşılıklı ilişkiler değişirken, karşılıklı ilişkilerin değişmesi de bütün organizasyonun değişmesine sebebiyet vermektedir. Böylece sonuç olarak bütün ordunun ilişkileri de değişmiş olmaktadır.⁵⁶

Marks'a göre üretici güçler ile üretim ilişkilerinin birliğine, yani toplumun temelini meydana getiren üretim tarzına kıyasla siyaset, kültür, ideoloji vb. üst yapısal

---

⁵³ Karl Marks, Friedrich Engels, "Feuerbach. Materyalist ve İdealist Anlayışların Karşıtlığı", **Seçme Yapıtlar Cilt-1**, çev. A. Kardam, S. Belli, M. Ardos, K. Somer, Ankara: Sol Yayınları, 1979, s. 20.

⁵⁴ Sina Akşin (ed.), **Türkiye Tarihi Osmanlı Dönemine Kadar Türkler Cilt-1**, İstanbul: Cem Yayınevi, 1995, s. 28.

⁵⁵ Politzer, a.g.e., s. 277-278.

⁵⁶ G. V. Plekhanov, **Osnovnye voprosy Maksizma**, Petrograd, 1917, s. 41.

karakterdedir.⁵⁷ Buna göre “Maddi hayatın üretim tarzı, genel olarak, toplumsal, siyasal ve entelektüel hayat sürecini koşullandırır.” diyen Marks, temel olarak adlandırdığı altyapının (üretim tarzı) üst yapıyı (devlet, hukuk, din, ahlak) belirlediğini öngörmektedir. Marks’ın bu anlayışına göre topluma ve devlete dair bütün ilişkilerin, din ve hukuk sistemlerinin ve hatta ortaya atılan bütün teorik görüşlerin kavranması ancak maddi hayat koşullarının anlaşılmasıyla mümkündür.⁵⁸

Fikirleri, anlayışları ve zihinsel ilişkileri insanların karşılıklı maddi ilişkilerine bağlayan Marks, “Yaşamı belirleyen bilinç değil, tersine bilinci belirleyen yaşamdır.” demektedir.⁵⁹ Ona göre son derece yalın olan bu söz, sadece teorik olarak değil, pratik olarak da devrimci sonuçlar doğurmaktadır. Buna göre gelişmelerinin herhangi bir aşamasında toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar, içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ve yine onlar tarafından geliştirilen mülkiyet ilişkilerine ters düşerler ve böylece “toplumsal devrim” çağı başlar. Çünkü temeldeki (alt yapı) bu iktisadi değişimin üst yapıyı tetikleme kaçınılmazdır.⁶⁰

Marks’a göre üretim araçlarının mülkiyet biçimi ise değişik tipte üretim ilişkilerinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir. Marks’a göre iki tür mülkiyet biçimi söz konusudur: Kolektif mülkiyet ve özel mülkiyet. Buna göre eğer üretim araçları üzerinde kolektif bir mülkiyet söz konusu ise toplum içerisindeki insanların karşılıklı ilişkileri yardımlaşma ve iş birliği biçiminde, buna karşılık eğer toplumda üretim araçları bir grup zümrenin elindeyse iktidar ve tabiiyet biçiminde gelişmektedir. Burada şu hususa dikkat çekmek gerekir ki, insanlar kendi iradeleriyle üretim ilişkisi türünü seçmeleri mümkün olmamakla birlikte bu sadece toplumdaki üretim güçlerinin gelişme düzeyiyle bağlantılıdır. Bu durumda bir feodal bey serfleriyle büyük bir kapitalist işletme kuramayacağı gibi, bir kapitalistin de kölelik sistemine geri dönmesi mümkün değildir.⁶¹

Marks ve Engels, üretim tarzını temel alarak oluşturdukları toplum biçimlerini, dört aşamalı evrimci bir kategoriye göre sınıflandırmışlardır: Maddi kıtlığın birincil çatışma

---

⁵⁷ Akşin, a.g.e., 28-29.

⁵⁸ Karl Marks, Friedrich Engels, “Karl Marx’ın Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkısı”, **Seçme Yapıtlar Cilt-1**, çev. A. Kardam, S. Belli, M. Ardos, K. Somer, Ankara: Sol Yayınları, 1979s. 615.

⁵⁹ Karl Marks, Friedrich Engels, **Alman İdeolojisi**, Çev. Tonguç Ok, Olcay Geridonmez, 2. Baskı, İstanbul: Evrensel Basın Yayın, 2013, s. 35.

⁶⁰ Marks, Engels, a.g.e., s. 615.

⁶¹ Ayferi Göze, **Liberal, Marksist, Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri**, 2. Baskı, Fakülteler Matbaası, 1980, s. 67.

kaynağı hâlini aldığı ilkel komünizm; eski toplumları kapsayan ve efendi ile köle arasındaki çatışmayla ayırt edilen kölelik; feodal beyler ve serfler arasındaki çatışmayla ayırt edilen feodalizm; nihayet burjuvazi ve proleterler arasındaki çatışmayla ayırt edilen kapitalizm.⁶²

İlkel toplumda insanlar yaşamlarını sürdürebilmek için ihtiyacı olan gereksinimlerini taştan yapılmış aletleri kullanarak gidermeye çalışmışlardır. Üretim güçlerinin gelişmemiş olması bu dönemde insanları kolektif olarak hareket etmeye zorlamış ve ancak bu şekilde insanlar doğadan ihtiyaçlarını karşılayabilmişlerdir. Üretici güçlerin gelişmemiş olmasına paralel olarak üretim ilişkileri de bu dönemde oldukça zayıf kalmıştı. Bu dönemde iş verimliliği oldukça düşük olmakla birlikte ihtiyaçtan fazlası üretilmediği için birilerinin “artı değer”e el koyması gibi bir durum söz konusu değildi.

Üretim güçlerinin yavaş yavaş gelişmesiyle birlikte ilkel toplum biçimi yerini köleci toplum biçimine bırakmıştı. Bu toplum biçiminde taştan yapılan üretim aletlerinin yerini madenden yapılan aletler almış, tarım, hayvancılık ve zanaatkarlığın gelişmesiyle birlikte iş bölümü anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu toplum biçiminin ayırt edici özelliği ise bu dönemde özel mülkiyetin doğmuş olmasıdır. Esirler bu dönemde köle olarak kullanılmış ve mülkiyet olarak sayılmışlardır. Bu dönemde üretim güçleri, üretilenlerin başkaları tarafından el koyulmasına imkân verecek düzeyde gelişmişti.

Feodal yapıda da köleci toplum biçiminde görüldüğü üzere üretim araçları özel mülkiyete dayanmıştır. Feodalizmde köylüler, feodal beylerin topraklarına bağlı olmakla birlikte onların malı olarak sayılmamışlardır. Ayrıca bu dönemde feodal beylere hizmet eden köylülerin kendilerine ait ekip-biçtikleri küçük toprak parçalarının olduğu görülür. Bu dönemde kölelik döneminde görülmeyen bir ekonomik gelişme yaşanmış, gelişmeye paralel olarak kentlerin refahı da artmıştır.

Ticaretin gelişmesi, deniz aşırı ülkelerin bulunması vb. gibi yeni gelişmeler yeni bir üretim biçimi olan kapitalizmi meydana getirmeye başlamış ve kapitalist üretim biçimi feodal üretim biçimi ile çelişki yaşamaya başlamıştır. Burjuvazinin feodaliteye karşı açtığı savaş burjuvazinin lehine olan bir devrimle sonuçlanmış ve böylece yeni bir

---

⁶² V. Afansiev, **Felsefenin İlkeleri**, Çev. Nadiye R. Çobanoğlu, 5. Baskı, İstanbul: Yar Yayınları, 1990, s. 316-355; Alaeddin Şenel, **İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982, s. 14; Andrew Heywood, **Siyasi İdeolojiler Bir Giriş**, çev. Kolektif, İstanbul: Adres Yayınları, 2007, s. 157.

düzen, yani kapitalist toplum düzeni yerleşmiştir. Bu düzende de feodal ve köleci toplum biçimlerinde görüldüğü üzere üretim ilişkileri, üretim araçlarının özel mülkiyetine dayanmaktadır. Bu düzende üretim güçleri hızla gelişmiş, başlangıçta buhar makinelerinin, sonrasında da elektrikli makinelerin kullanılması büyük sanayinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu dönemde feodal ve köleci toplum biçiminde görüldüğü üzere üst yapıda bazı siyasi değişiklikler söz konusu olmuştur. Bunlara örnek olarak siyasal özgürlükler ve yasa önünde eşitlik ilkelerinin getirilmesi gösterilebilir. Fakat bunlardan ayrıcalıklı zümre yararlanabilmektedir.⁶³

Bahsi geçen toplum biçimlerinden henüz gerçekleşmemiş, fakat toplumun gelişmesinin kaçınılmaz bir sonucu olarak gerçekleşecek bir diğer toplum biçimi de komünist toplum biçimidir. Marks'a göre kapitalist üretim tarzının gelişmesiyle birlikte sermaye-emek çelişkisi artacak ve bu çelişki komünist bir devrimle son bulacaktır. Bu toplum biçiminde özel mülkiyet ortadan kaldırılacak ve bunun sonucu olarak sosyal bunalımlar da son bulacaktır.⁶⁴ Böylece Marks'ın ifadesiyle herkesten yeteneğine göre yararlanıldığı ve yine herkesin gereksinimine göre ihtiyaçlarının karşılandığı bir döneme girilecektir.⁶⁵

1.2.2. Sınıf Çatışmasının Tarihselliği ve Kapitalist Toplumdaki Sınıf Mücadelesi

Marks sınıf çatışmasını toplumun merkezi olarak ele almıştır. Bütün çalışmalarında Marks sınıf mücadelesi konusunu işlemiş, fakat her ne var ki sınıf konusunu bütünlüklü bir model çerçevesinde ele alıp tartışmamıştır. Ölümünden sonra bulunan el yazmalarından anlaşıldığı kadarıyla Marks sınıf sorununu ayrıca irdelemeyi amaçladığı görülmektedir. Hatta bu amaçla *Kapital*'in üçüncü cildinin son bölümünü bu konuya ayırmıştır, ancak bilindiği kadarıyla bunu gerçekleştirememiştir.⁶⁶

Althusser, sınıf sorununun Marks tarafından ayrıntılı bir şekilde ele alınmamasından ve bu sorunun *Kapital*'in sonunda küçük bir yer kaplamasından kaynaklı olarak sosyalist çevrelerde sınıf mücadelesi ilişkisinin, basit bir şekilde Marks'ın kuramının sonucu olarak görüldüğünü ve bu durumun bir hata olduğunu belirtmektedir. Ona göre

---

⁶³ Ayferi Göze, **a.g.e.**, s. 283-286.

⁶⁴ Sezgin Kızılcıkelik, **Batu Sosyolojisini Yeniden Düşünmek Cilt-1: Marks'ın Sosyolojisi**, İstanbul: Anı Yayıncılık, 2007, s. 213.

⁶⁵ Karl Marks, Friedrich Engels, "Gotha Programının Eleştirisi", **Seçme Yapıtlar Cilt-3**, çev. M. Kabagil, A. Gelen, K. Somer, V. Erdoğan, Ö. Ünalın, M. Belli, S. Belli, Ankara: Sol Yayınları, 1979, s. 24.

⁶⁶ Tülin Öngen, "Marx ve Sınıf", **Praksis** No: 8, Güz/2002, s. 13.

Marks'ın temellerini attığı bilimin, yani tarihsel materyalizmin ve yine Marks'ın yolunu açtığı diyalektik felsefenin yüreğini ve merkezini sınıf mücadelesi oluşturmaktadır. Bu yüzden sınıf mücadelesi basit bir şekilde var olan sınıfların bir türevi olarak görülmemeli, bizatihi sınıfların varlığıyla birlikte bir bütün olarak kavranmalıdır. Çünkü Althusser'e göre ekonomik üretim ve metaların dolaşımı katıksız olarak gerçekleşmediğinden, sınıf ilişkileri, yani sınıf mücadelesi ilişkileri toplumsal ilişkilerin varlığında gerçekleşen süreçler olarak değerlendirilmek zorundadır. Althusser, Marks'ın kendisinin tüm ekonomi politisinin temelinde bu anlayışın oluşturduğunu söyler.⁶⁷

“Tüm toplumların bugüne kadarki tarihi, sınıf savaşımının tarihidir.” diyen Marks, bugüne kadarki toplum biçimlerini ezen ve ezilen sınıfların karşıtlığı üzerine dayandırmıştır. Buna göre tarih boyunca özgür insan ile köle, patrisyen ile pleb ve bey ile serf, yani ezen ile ezilen sürekli karşı karşıya gelmişler ve kimi zaman örtülü kimi zaman da açık bir savaş vermişlerdir.⁶⁸

Tarihin hemen hemen her döneminde çeşitli zümreler ve çeşitli derecelendirmeler hâlinde toplumsal düzenlerin var olduğunu öne süren Marks, aynı zamanda sınıfların ya da bunlar arasındaki savaşların varlığını keşfedenin kendisi olmadığını dile getirmekte, kendisinden önce burjuva tarihçilerinin sınıf mücadelesinin tarihsel gelişimini ortaya koyduklarını belirtmektedir.⁶⁹ Nitekim restorasyon dönemi⁷⁰ tarihçilerinden A. Thierry, F. Russe ve F. Mignet, kendi çalışmalarında sınıf çatışması konusunu işlemişler ve onun İngiliz ve Fransız devrimlerindeki rolünü göstermeye çalışmışlardır. Nitekim bu devrimlerin sınıf mücadelelerinin sonucunda gerçekleştiğini söyleyen bu tarihçiler, sınıf mücadeleleri sonucunda yeni bir Avrupa'nın doğduğunu belirtmişlerdir.⁷¹

Marks, Antik dönemdeki sınıf karşıtlıklarının ayrıcalıklı sınıfın kendi içerisinde ve ayrıca özgür zengin insanlarla özgür yoksul insanlar arasında var olduğunu belirtmektedir. Marks'a göre o dönemde var olan ve toplumun çoğunluğunu oluşturan köleler ise bu mücadelelerin pasif bir ayağını oluşturmaktadır. Ayrıca *Kapital* adlı

⁶⁷ Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000, s. 77-79.

⁶⁸ Marks, Engels, **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, s. 116-117.

⁶⁹ Karl Marks, Friedrich Engels, “Almanya’da Devrim Ve Karşı-Devrim”, **Seçme Yapıtlar Cilt-1**, çev. A. Kardam, S. Belli, M. Ardos, K. Somer, Ankara: Sol Yayınları, 1979, s. 446.

⁷⁰ Burada atfı yapılan restorasyon dönemleri İngiltere’deki Stuart (1660-1688) ile Fransa’daki Bourbon (1814/1815-1830) dönemleridir.

⁷¹ A. M. Malevanyi, E. A. Chiglintsev, A. C. Shofman, **Klassovaya bor’ba v drevnem mire**, Kazan: Izdatel’stvo Kazanskogo universiteta, 1987, s. 5.

eserinde Marks, bu dönemin sınıf savaşımının “alacaklı” ve “verecekli” arasında gerçekleştiğini belirtmektedir.⁷²

Burada Marks’ın antik dönemlerde görülen sınıf karşıtlıklarının koşullarını her ülkede aynı olarak görmediğini belirtmek gerekir. Marks “Asya üretim tarzı”nda, yani Antik Doğu’da despotik yönetimlerden kaynaklı olarak, köleler bir yana özgür insanların bile herhangi bir girişimde bulunamadıklarını belirtir. Bu yüzden Marks’a göre Antik Doğu’da zaman zaman yaşanan isyanlar pasif bir karakter taşımıştır.⁷³ Ayrıca Marks, mülkiyetin güçlü bir despotik devlet tekelinde olmasından mütevellit sınıf mücadelelerinin yaşanmadığı Asyatik toplumların durağan bir yapıda olduklarını iddia eder.⁷⁴

Feodal dönemde ise sınıf karşıtlıkları feodal beyler ve köylüler başta olmak üzere kent zanaatkârlarıyla kentlerin çevresinde yer alan köylerdeki zanaatçılar arasında yaşanmıştır. Özellikle feodal boyunduruktan kurtulmak isteyen köylüler ile feodal beyler arasında gerçekleşen sınıf mücadelelerinin zaman zaman devrimci bir biçim almıştır. Marks’a göre İngiltere’de Wat Tyler savaşı ile Fransa’daki köylü ayaklanmaları (Jacqueries) bu dönemdeki sınıf mücadelelerin devrimci biçim aldığı birer örnekleridir.⁷⁵

Marks feodal dönemin yıkıntıları arasından doğan burjuva toplumunun, önceki dönemlerin toplumlarında çeşitli şekillerde kendini gösteren sınıf farklılıklarını ortadan kaldırmadığını belirtmekte ve burjuva toplumunun yeni sınıflarla birlikte yeni baskı koşullarını da beraberinde getirdiğini söylemektedir. Marks burjuva çağının diğer toplum biçimlerinden ayırt edici en büyük özelliği olarak, önceki çağların toplumlarında görülen karmaşık yapıyı sınıf karşıtlıklarını oldukça basitleştirmiş olmasında görmektedir. Buna göre sınıf karşıtlıklarının basitleştiği burjuva çağında toplum geniş anlamda iki kampa ayrılmıştır: Burjuva ve proletarya.⁷⁶

Engels’in kısaca 19. yüzyılın çalışan insanı olarak ifade ettiği proletarya, sanayi devriminin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi buhar makinesinin, çeşitli

---

⁷² Malevanyi ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 12.

⁷³ Malevanyi ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 15.

⁷⁴ Kızılçelik, **a.g.e.**, s. 155.

⁷⁵ Mendel, **a.g.e.**, s. 19.

⁷⁶ Karl Marks, Friedrich Engels, **Komünist Manifesto**, çev. Celâl Üster, Nuri Deriş, 6. Baskı, İstanbul: Can Yayınları, 2010, s. 48-49.

dokuma makinelerinin ve yine çeşitli mekanik cihazların icadıyla gerçekleşmiştir. Pahalı olmaları nedeniyle sadece kapitalistlerin satın alabildiği bu makineler, o güne dek var olan üretim biçimini topyekûn değiştirmiştir. Bu makineler tarafından üretilen metallerin daha ucuz ve daha kaliteli oluşları, eski işçilerin derme çatma bir şekilde el tezgâhlarıyla ürettiklerini değersizleştirmiş ve onların saf dışı bırakılmalarına sebebiyet vermiştir. Makinelerin icadıyla birlikte iş bölümünde de muazzam bir artış yaşanmış, önceden tek bir nesneyi bütün olarak yapan bir işçi, zamanla yaptığı nesnenin sadece bir bölümünü yapar hâle gelmiştir. Bu iş bölümü, ürünlerin daha hızlı ve ucuz bir şekilde üretilmesini sağlamış ve böylece üretim mekanik bir hâl almıştır. Ayrıca makinelerin icadıyla birlikte bütün sanayi dalları fabrika sisteminin içerisinde yer almaya başlamıştır. Böylece zanaat ve manifatura büyük sanayi tarafından saf dışı edilmiş ve eski orta sınıflar, küçük zanaatçılar ve işçiler eski konumlarını yitirmişlerdir. Sonuç olarak kapitalizmin gelişmesi bütün o öteki sınıfları yutan iki yeni sınıf ortaya çıkarmıştır. Bu sınıflardan biri bütün üretim araçlarına ve üretim gereçleri için gerekli olan ham maddelere sahip olan kapitalist sınıf yani burjuvazi, diğeri ise tamamıyla mülksüz olan ve zorunlu olarak geçim araçlarına sahip olabilmek için emeklerini burjuvaziye satmak zorunda kalan sınıf yani proletaryadır.⁷⁷

Marks henüz proletarlaşmamış sınıfları kastederek, burjuva çağında devrimci karaktere sahip tek sınıfın proletarya olduğunu belirtmektedir. Buna göre henüz proletarlaşmamış diğer sınıflar burjuva sisteminin içinde yok olurlarken, bu sistemin özel bir ürünü olan proletarya ise gelişen sanayiyle birlikte sayıca çoğalmaya devam etmektedir.⁷⁸ Marks'ın proletaryayı devrimin merkezine yerleştirmiş olmasının sebebi de onun bizatihi kapitalist sistem tarafından oluşturulması ve yine bu sistemin temelinde yer alması gerçeğine dayanmaktadır. Buna göre ne içinde bulunduğu sistemin ne de burjuvazinin çıkarlarıyla ilgili olan proleterler, üretim biçimini değiştirerek devrimi gerçekleştirebilirler.⁷⁹

---

⁷⁷ Marks, Engels, "Feuerbach. Materyalist ve İdealist Anlayışların Karşıtlığı", s. 77.

⁷⁸ Marks, Engels, **Komünist Manifesto**, s. 58-60.

⁷⁹ Boris Yul'evich Kagarlitskii, **Marksiizm: Vvedenie v sotsial'nuyu i politicheskuyu teoriyu**, 2. Baskı, Moskva: Knizhnyi dom "LIBROKOM", 2012, s. 29.

1.2.3. Komünist Bilinçle Yapılacak Dünya Proleter Devrimi Zorunluluğu

Marks'a göre tarih, her biri kendinden önce gelen kuşaklar tarafından kendisine aktarılmış olan malzemeleri, sermayeleri ve üretici güçleri kullanan, farklı kuşakların gelişinden başka bir şey değildir. Bu gelişmenin seyri içinde üretim tarzının, karşılıklı ilişkilerin ve uluslararası iş bölümünün gelişmesiyle birlikte çeşitli ülkelerin kapalılıklarının yıkılması ise tarihi, dünya tarihine dönüştürmektedir. Marks burada İngiltere'de icat edilen bir makinenin, Hindistan ve Çin'deki bütün yaşayış biçimini alt üst ettiği örneğini vermekte ve bu icadın dünya ölçüsünde bir olgu olduğunu söyleyerek bu durumu tarihin, dünya tarihine dönüşmesinin ampirik bir kanıtı olarak göstermektedir.⁸⁰

Marks'a göre kapitalist üretimle birlikte bireylerin gittikçe dünya pazarı denen gücün kölesi hâline gelmesi de tamamen ampirik bir olguydu. Buradan hareketle Marks, proletaryanın ancak dünya çapında tarihsel olarak bulunabileceği sonucuna varmakta ve buna takiben komünizmin de ancak tarihsel olarak dünya çapında var olabileceğini belirtmektedir. Marks, komünizmin egemen halkların hep birden ve eş zamanlı hareketiyle olanaklı olduğunu söylemekte, bunun da üretici güçlerin evrensel olarak gelişmesini zorunlu olarak varsaydığını belirtmektedir. Marks bu durumun ampirik verilerden elde edildiğini söyleyerek "Bize göre komünizm, ne yaratılması gereken bir durum, ne de gerçeğin ona uydurulmak zorunda olacağı bir ülküdür. Biz bugünkü duruma son verecek gerçek harekete komünizm diyoruz. Bu hareketin koşulları, şu anda var olan öncüllerden doğarlar." demektedir.⁸¹

Marks, başlangıçta proletaryanın burjuvaziye karşı mücadelesinin özelde ulus ölçüsünde bir mücadele biçiminde görünse de, genelde bu mücadelenin enternasyonal olduğunu söylemektedir. Marks'a göre bu hareket enternasyonaldır, zira bu hareketin motoru olan proleterlerin modern sanayinin bir uyuşu olmalarından mütevellit ulusal karakterlerinin bütün izleri silinmiştir.⁸² Buna göre proletaryanın öncülüğünde komünist bir bilinçle gerçekleşecek olan devrim, daha önce gerçekleştirilen ve faaliyet tarzının aynen kalarak, sadece bölüşümün değiştirildiği devrimler gibi olmayacaktır. Komünist devrim, esas olarak faaliyet tarzına yöneldiği için, bütün sınıfları hatta bütün milliyetleri ortadan

⁸⁰ Marks, Engels, "Feuerbach. Materyalist ve İdealist Anlayışların Karşıtlığı", s. 36-37.

⁸¹ Marks, Engels, **a.g.e.**, s. 35.

⁸² Marks, Engels, **Komünist Manifesto**, s. 57.

kaldıracaktır. Zira devrim, bütün sınıfların ve bütün milliyetlerin yok oluşunun bir ifadesi olan sınıf tarafından gerçekleştirilecektir.⁸³

Marks ve Engels devrimin bütün bir tarih dönemini kapsayacağını, süreç içerisinde yapısal (politik, kültürel vb.) dönüşümlerin birbirini izleyeceğini ve bunların nihayet dünya çapında örtüşeceğini öngörmüşlerdir.⁸⁴ Sürecin başlangıcını ise dünya pazarına egemen olan ileri kapitalist ülkelerin birlikte yapacakları toplumsal devrimin oluşturacağını düşünmüşler ve bu ileri kapitalist ülkelerde yaşanacak toplumsal devrimi komünizm için zorunlu saymışlardır.⁸⁵ Dünya devriminin meydana gelmesi için öncelikle ileri kapitalist ülkelerde devrimin gerçekleşmesinin esas koşul olarak kabul edilmesinin sebebi, komünizmin maddi ön koşulunun üretici güçlerin gelişmesine bağlı olmasından kaynaklanmaktaydı. Marks'a göre üretici güçler gelişmediği zaman kıtlık genel bir durum alır, iç savaşım yeniden başlar ve böylece kaçınılmaz olarak eski sisteme tekrar dönülürdü. Bu nedenle komünizmde üretici güçlerin gelişmesi pratik bir ön koşulu oluşturmaktaydı. Burada Marks, yukarıda da değinildiği üzere üretici güçlerin gelişmesini evrensel olarak ele almıştır.⁸⁶ Marks, üretici güçlerin gelişmesinin evrensel olarak gelişmediği takdirde komünizmin yerel bir unsur olarak kalacağını ve bu yerel komünizmin diğer toplumlarla girecek olduğu ilişkiden dolayı bir süre sonra ortadan kalkacağını belirtmektedir.⁸⁷

Engels'e göre dünya pazarını yaratmış olan büyük sanayi, yeryüzündeki halkları - özellikle gelişmiş ülkelerdeki halkları- iç içe geçirmiş, bir halkın başına gelecekleri diğer halkın eylemlerine/faaliyetlerine bağlamıştır. Büyük sanayinin uygar ülkelerdeki (İngiltere, Fransa, ABD, Almanya) toplumsal gelişimi eşitlemesiyle birlikte bu ülkelerde iki sınıf belirleyici olarak ortaya çıkmıştır: Burjuvazi ve proletarya. Bunlar arasındaki savaşım günün temel savaşımı olduğuna göre komünist devrim ulusal değil, uluslararası olacaktır. Uygar ülkelerde aynı zamanda gerçekleşecek olan devrim, dünyanın geri kalan ülkelerini de içine alacak şekilde genişleyecek ve onların gelişim biçimlerini değiştirerek gelişmelerini hızlandıracaktır. Ayrıca Engels Batı'daki devrimlerin eşit bir seyir izlemeyeceğini söylemektedir. Ona göre üretici güçlerin

⁸³ Marks, Engels, **Alman İdeolojisi**, s. 71.

⁸⁴ Fernando Claudin, **Komintern'den Kominform'a Komünist Enternasyonalin Bunalımı Cilt-1**, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Belge Yayınları, 1990, s. 59.

⁸⁵ Mehmet İnanç Turan, **Marksizm'in Doğuşu**, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2010, s. 365.

⁸⁶ Marks, Engels, "Feuerbach. Materyalist ve İdealist Anlayışların Karşıtlığı", s. 42.

⁸⁷ Marks, Engels, **a.g.e.**, s. 35.

gelişkinliğine göre devrim hızlı veya yavaş ilerleyecektir. Örneğin devrim İngiltere’de hızlı bir şekilde, Almanya’da ise yavaş bir şekilde gelişecektir.⁸⁸

1.3. Marks ve Engels’in Uluslararası İlişkilere Bakışı

Marks’a göre uluslararası ilişkiler, birincil olmayıp genel olarak üretim ilişkileri transferinin (dolaşımının) bir türevi olarak ikincil veya üçüncül bir karakterdeydi. Bir başka deyişle Marks için uluslararası ilişkiler, temelini üretim ilişkilerinin oluşturduğu üst yapının unsurlarından birini oluşturmaktaydı.⁸⁹ Bu bağlamda Marks ve Engels uluslararası ilişkilere atfen genel bir çalışmaları olmamakla birlikte sömürgecilik, dış politika ve uluslararası politika hakkında çok sayıda makale yayınlamışlar ve aynı zamanda savaş ve “armî”nin tarihi üzerinde çalışmışlardır.⁹⁰

Genel olarak bakıldığında ise Marks ve Engels’in, uluslararası ilişkileri devrim perspektifinden inceledikleri ve uluslararası ilişkilerdeki olayları devrimci bir anlayışla yorumladıkları görülmektedir. Örnek olarak Osmanlı topraklarının bütünlüğünün tartışıldığı dönemlerde Marks ve Engels, Balkan topraklarındaki halkların Osmanlı’dan bağımsızlığını kazanmak zorunda olduklarını savunmuşlar ve Balkan topraklarındaki halkların Osmanlı’dan ayrılmalarını Avrupa devriminin önemli bir görevi olarak görmüşlerdir. Osmanlı İmparatorluğunun teritoryal bütünlüğünü savunarak statükodan yana politika izleyen dönemin İngiltere’ sine karşı Engels, diplomasi gibi eski usullerle Doğu sorunun çözülemediğini belirtmiş ve Doğu sorunu gibi diğer bütün uluslararası ilişkileri ilgilendiren önemli sorunların çözümünün Avrupa devrimiyle mümkün olacağını söylemiştir.⁹¹

1848-49 yılları arasında Marks ve Engels Çarlık rejiminin, Avrupa’daki feodal-mutlakiyetçiliğin kalesi olduğunu düşünmüşler ve Çarlık rejiminin düşmesi hâlinde İngiltere ve Fransa’daki proleter devriminin koşullarının değişeceğini varsaymışlardır. Marks ve Engels’e göre İngiltere ve Fransa’daki yönetici sınıf bu durumun farkındaydı ve bu nedenle İngiltere ve Fransa, Çarlık rejimi korumaktalardı. Marks’a göre böylece İngiltere ve Fransa, kendilerine karşı oluşacak olan devrimci tehditlerinin önüne

⁸⁸ Karl Marks, Friedrich Engels, “Komünizmin İlkeleri”, **Seçme Yapıtlar Cilt-1**, çev. A. Kardam, S. Belli, M. Ardos, K. Somer, Ankara: Sol Yayınları, 1979, s. 111.

⁸⁹ Gantman, **a.g.e.**, s. 4.

⁹⁰ G. Novikov, **Teorii mezhdunarodnykh otnoshenii**, IRKUTSK: Izdatel’stvo Irkut. Un-ta, 1996, s. 78.

⁹¹ Karl Marks, Friedrich Engels, **Sochineniya Tom-9**, Moskva: Gosudarstvennoe izdatel’stvo politicheskoi literatury, 1957, s. 33

geçiyorlardı. Buradan hareketle Marks ve Engels Çar'a karşı yapılacak devrimci savaşın Avrupa'da devrim hareketini başlatacağını ve bir bütün olarak Avrupa halklarının kendi hükümetlerine karşı ayaklanacağını düşünmüşlerdi.⁹²

Komünist Parti Manifestosu adlı eserlerinin ilk sayfalarından itibaren kendilerinin enternasyonalist olduklarını söyleyerek ulusal sınırlandırmalara karşı olduklarını beyan eden Marks ve Engels, kapitalizmin küreselleşme, yani dünyaya yayılması ve derinleşmesini; hayata dair ne varsa bunların kapitalizmin özel çıkarlarının nesnesi haline getirilmesini, yani metalaştırma eğilimini hayranlık uyandıracak bir öngörü ile betimlerler.⁹³ Marks ve Engels'e göre kapitalist üretimin doğuşu ve tarihsel ilerleyişi, insanlığın faaliyetlerini de içine alarak evrensel bir organizasyonun oluşmasına yol açmıştı. Amerika'nın keşfi ve deniz yollarının gelişmesi burjuvaziye yeni bir faaliyet alanı açmıştı ve ayrıca Hindistan ve Çin pazarları ve Amerika'nın kolonileştirilmesi tarihte görülmemiş bir ticaret ağının ortaya çıkmasına sebebiyet vermişti. Özellikle Amerika'nın keşfi, Marks'a göre modern sanayinin bir dünya pazarı oluşturmasını sağlayan en önemli etkenlerden birini oluşturmaktaydı. Özetle bütün dünya pazarını sömürme yoluyla burjuvazi, bütün ülkelerin üretim ve tüketimlerini kozmopolit bir hâle getirmişti.⁹⁴ Bu durumu Marks ve Engels'in kendi ifadeleriyle belirtmek gerekirse burjuvazi kendi suretinden bir dünya yaratmıştı.⁹⁵

Marks ve Engels'e göre burjuvazi, aynı zamanda buna (küreselleşme) tepki gösteren yerel sanayilerin altından ulusal zemini de söküp atmıştı.⁹⁶ Buradan hareketle Marks ve Engels, burjuvazinin gelişmesiyle birlikte ortaya çıkan dünya pazarı ve serbest ticaretle birlikte sanayi üretiminin tekdüzeliğinin ulusal farklılıkları günden güne ortadan kaldırdığını ve proletaryanın gerçekleştireceği devrimle birlikte ise bu farklılıkların tamamen ortadan kalkacağını düşünmüşlerdir. Ayrıca Marks ve Engels'e göre kapitalizmin evrensel düzeyde gelişmesi, bir ulusun diğer bir ulus üzerindeki sömürsünü de yok edecekti. Çünkü ulus içindeki sınıf karşıtlıklarının yükselmesiyle birlikte uluslar arasındaki düşmanlıklar kaybolacaktı. Zira sınıf savaşımı, kapitalizmin

---

⁹² Karl Marks, Friedrich Engels, *Sochineniya Tom-10*, Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoi literatury, 1957, s. VII.

⁹³ Funda Hülügü, "Marksizm ve Eleştirel Teoriler", Evren Balta (ed.), *Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 188.

⁹⁴ Novikov, s. 78-82.

⁹⁵ Marks, Engels, *Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri*, s. 122.

⁹⁶ Marks, Engels, *a.g.e.*, s. 121.

gelişmesiyle birlikte artık dünya arenasına taşınmıştı. Buradan hareketle Marks ve Engels'in uluslararası ilişkilere sosyoekonomik bir anlayış getirdikleri söylenebilir.⁹⁷

Çağdaş Rusya uluslararası ilişkiler uzmanlarından P. A. Tsgankov, Marks ve Engels'in düşüncelerinden yola çıkarak ortodoks Marksizm'in uluslararası ilişkileri nasıl gördüğünü beş başlık altında toplamıştır:

- Uluslararası ilişkiler sosyal sınıflardan ibarettir ve uluslararası ilişkilerin baş aktörleri dünya burjuvazisi ve onun karşısında duran dünya proletaryasıdır. Üretim araçlarını elinde bulunduran burjuvazi işçi sınıfını sömürerek sürekli yeni kaynaklar, yeni pazarlar ve ucuz emek arayışı içerisindedir. Bu arayış emperyalistler arasında karşıtlığa yol açmaktadır. Aynı zamanda kapitalist dünyanın çelişmesini ortaya çıkaran bu karşıtlık, aynı zamanda uluslararası işçi sınıfının çıkarlarını sağlamlaştırmaktadır. Vatani olmayan proletaryayı proleter enternasyonal ruhuyla birleştirmektedir. Burjuvazinin kurmuş olduğu millî devletler zaten kendi sınıfının çıkarlarını korumaya yarayan bir enstrümandan başka bir şey değildir.
- Uluslararası ilişkiler toplum içi ilişkilerden ayrılamazlar. Uluslararası ilişkilerin kendisi zaten ikincil veya üçüncül karakterdir. Diğer bir ifadeyle uluslararası ilişkiler ekonomik temel (alt-yapı) tarafından oluşturulan üst-yapının elementlerinden biridir. Bununla birlikte uluslararası ilişkiler burjuva ve proleterlerin birbirleri arasındaki ilişkilerinin bir yansımasından ibarettir.
- Uluslararası ilişkiler sürecinin temelinde üretim ilişkileri vardır ve uluslararası ilişkilerin itici gücü bu yüzden sınıf çatışmaları, krizler ve sosyal devrimlerdir.
- Günümüz uluslararası ilişkiler aktörlerinin amaçları esaslı bir şekilde karşıtlık içerisindedir. Dünya burjuvazisi, sermayenin artırılması ve biriktirilmesi için uğraş verirken; dünya proletaryası da sermayenin ortadan kaldırılarak sömürünün sona ermesini, yeryüzünde komünist sistemin kurulması için uğraş vermektedir.

---

⁹⁷ Novikov, a.g.e., s. 82-86.

- Bu iki amaçtaki farklılıklar bir yandan sömürüyü artırmakta diğer yandan da dünya sosyalist devrimini geliştirmektedir.⁹⁸

---

⁹⁸ P. A. Tsankov, **Teoriya mezhduradnykh otnoshenii: Khrestomatiya**, Moskva: Gordariki, 2002, s. 114-115.

BÖLÜM 2: MARKSİZM-LENİNİZM'DE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN EKONOMİ-POLİTİK MERKEZLİ YORUMU: EMPERYALİZM

Emperyalizm kuramı, günümüz uluslararası ilişkiler literatüründe Marksist veya Marksist-Leninist düşüncenin uluslararası ilişkilere dair spesifik bir katkısı olarak görülürken,⁹⁹ Neo-Gramşçıyan okulunun temsilcisi Kees Van der Pijl tarafından ise bizatihi Uluslararası İlişkiler disiplinin münferit bir disiplin olarak ortaya çıkmasının bir sebebi olarak görülür. Ona göre nasıl ki kolonyalizm antropoloji biliminin, şehirleşme de psikoloji biliminin doğmasına sebebiyet vermiştir, Rusya'daki sosyalist devrim de Uluslararası İlişkiler disiplinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Pijl'e göre Birinci Dünya Savaşı öncesi sadece akademik çevrelerde değil, aynı zamanda sıradan insanlar arasında da emperyalizm, olayların anlam çatısını sunan ana referans çerçevesini oluşturmaktaydı. İnsanlar dünya işlerini konuşurken küresel ekonomik siyaset (emperyalizm) bu konuşmaların mihenk taşını oluşturmaktaydı ki, Uluslararası İlişkiler disiplinin değiştirdiği şey de tam olarak buydu.¹⁰⁰

Pijl, Uluslararası İlişkiler disiplininin ortaya çıkışını emperyalizm kavramının zihinlerden silinmesine ve Anglosakson Batı merkezli liberal düzeninin meşrulaştırılmasına bağlarken, bunun itici gücü olarak gösterdiği Bolşevik Devrimi, 1920'li yılların başından itibaren Batı akademik çevrelerinde küresel bir tehlike olarak algılanmıştı. Hatta bu türden ilk akademik çalışmayı, kendisi de bir Rus olan Pavel Milyukov gerçekleştirmişti. Batı'da mülteci olarak yaşayan Milyukov, dünya devrimi ve onun enstrümanı olan Komintern'in (Üçüncü Komünist Enternasyonel) küresel tehlikesini 1920 yılında yazmış olduğu *Bolşevizm: Uluslararası Bir Tehlike* (Milukoff P. Bolshevism: international danger, London, 1920) isimli çalışmasında dile getirmiş ve Lenin'in cephesi olarak adlandırdığı Komintern ile Wilson'un cephesi olarak adlandırdığı Milletler Cemiyetinin, hem fikri hem de jeopolitik olarak karşı karşıya durduğunu ifade etmişti.¹⁰¹

⁹⁹ Deniz Ülke Arıboğan, **Uluslararası İlişkiler Düşüncesi**, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 153.

¹⁰⁰ Kees Van Der Pijl, "Historisizing the international: Modes of Foreign Relations and Political Economy", **Historical Materialism**, 18/2, s. 9; Aktaran: Funda Hülagü **a.g.e.**, s. 182.

¹⁰¹ Vladlen Sirotkin, **Pochemu Trotskii proigral Stalinu?**, Moskva: Algoritm, 2004, s. 11-12.

Birinci Dünya Savaşı öncesi döneme damga vuran emperyalizm sözcüğünü ise Marks'ın kendisi çalışmalarında kullanmamıştır, ayrıca eserleri incelendiğinde kendinden sonra gelen Marksist yazarların kullandığı anlamıyla emperyalizm kavramına direkt karşılık gelen herhangi bir şey de bulunmamaktadır. Bununla birlikte elbette ki Marks'ın kapitalizmin gelişimiyle ilgili bir kuramı vardı ve bu kuramında kapitalizmin Avrupa dışı toplumlar üzerindeki etkisinden bahsettiği görülebilir.¹⁰² Bu konu üzerinde Marks'ın en çok alıntı yapılan pasajı fetih ve üretim biçimi ilişkisi üzerine yaptığı şu değerlendirmedir:

“Her fethitte üç olasılık vardır. Fetheden ulus, fethedilmiş ulusa kendi üretim şeklini empoze eder... ; ya da eski şeklin sürmesine izin verip, gereken saygıyı gördüğünden emin olur... ; ya da yeni bir sisteme, bir senteze yol açacak bir etkileşim gerçekleşir... Her durumda üretim şekli -fethedenin ya da fethedilmiş olanın üretim şekli ya da her ikisinin kaynaşmasından ortaya çıkan bir üretim şekli- ortaya çıkan yeni dağılımda belirleyici rol oynar.”¹⁰³

Marks'ın genel kapitalist gelişme kuramından oldukça beslenen Marksist yazarlar ise Marks'ın ölümünden 20. yüzyılın başlarına kadar verimsiz geçen yıllardan sonra kapitalist sistemin, emperyalizm adı verilen yeni bir döneme girdiği üzerine eserler vermeye başladılar. Bunun başlıca sebebi, Birinci Dünya Savaşı öncesi ortaya çıkan kapitalist devletler arasındaki rekabeti ve bu rekabetin yol açtığı savaşı anlamlandırma çabasıyla yakından ilgilidir. Birinci Dünya Savaşı'nı veyahut da savaş öncesi kapitalist Batı Avrupa ülkelerinin keskinleşen rekabetini anlamlandırma çabası, 20. yüzyılın ilk çeyreğine damgasını vuran Alman ve Avusturyalı Marksistler ile Rus Marksistlerinin giriştikleri yoğun teorik tartışmalara neden olmuştur. Marksist emperyalizm kuramı da bu tartışmalardan doğmuş ve gelişmiştir.

Sovyetler Birliğinin dünyaya bakışı da bu teorik tartışmalar sırasında ortaya çıkmıştır denilebilir. Nitekim Bolşevikler, devrimin ilk yıllarından itibaren dünyayı Batı'nın emperyalist ülkeleri ve Doğu'nun sömürülen ülkeleri olarak ikiye ayırmışlar,¹⁰⁴

¹⁰² Antony Brewer, **Marksist Emperyalizm Teorileri**, çev. Cansu Aksoy, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2011, s. 37.

¹⁰³ Karl Marks, “Preface and Introduction to a Contribution to the Critique of Political Economy”, Pekin: Foreign Languages Publishing House, 1976, s. 27; Aktaran: Brewer, **a.g.e.**, s. 26.

¹⁰⁴ Bu ayırmda sadece Almanya istisnai bir unsur olarak her iki kategoriye de dâhil edilmemiştir. Almanya'nın istisnai bir durum oluşturması, Bolşeviklerin Almanya'yı Batı emperyalizminin kurbanı olmuş bir devlet olarak görmeleri kadar, Almanya'daki devrimci faaliyetlerin diğer Batı ülkelerindekine nazaran oldukça yoğun olmasıyla da yakından ilgilidir. Almanya, Bolşevikler tarafından kapitalist dünyadaki bir sonraki sosyalist kopuş olarak görülmüştür. Bkz. Edward Hallet Carr, **Bolşevik Devrimi 1917-1923 Cilt-3**, çev. Orhan Suda, İstanbul: Metis Yayınları, 1989, s. 286.

uluslararası ilişkileri emperyalist cephe ile sosyalist cephe (bu cepheye sömürülen ülkeler de dâhildi) arasındaki mücadele üzerinden yorumlamışlardır. Bu türden bir ayırımın ve yorumun teorik zeminini ise kökleri diğer Marksist veya Marksist olmayan yazarlara kadar uzanan Lenin'in emperyalizm kuramı oluşturmuştur.

2.1. Emperyalizm Kuramı: İlk Dönemde Rusya Dışı Teorik Tartışmalar

Rusya dışında ortaya çıkan emperyalizm kuramlarının değerlendirildiği bu başlıkta Hobson'un emperyalizm ile ilgili görüşlerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur. Konumuz sebebiyle Hobson'un çalışması önemlidir, çünkü bir yandan emperyalizm ile ilgili ilk çalışmadır diğer yandan da Lenin'in kuramının en önemli kaynağıdır. Bu durumu Kruger'in ifadesiyle belirtmek gerekirse, "Hobson, Lenin'in çalışmasının bir kahramanıdır."¹⁰⁵ Bununla birlikte bu başlık altında Alman Marksistlerinden Kautsky'nin "ultra emperyalizm" kuramına yer verilmemiştir. Bu bir keyfiliğin sonucu değil, Lenin'in çalışmasının hedeflerinden birinin Kautsky olmasındandır. Bu bağlamda Kautsky'nin görüşleri "Lenin ve Emperyalizm Kuramı" başlığı altında değerlendirilecektir.

Burada emperyalizm kuramlarının analizine geçilmeden önce belirtilmesi gereken bir husus daha var. Klâsik emperyalizm kuramlarında emperyalizm sözcüğü günümüzdeki anlamıyla, yani gelişmiş ülkelerin daha az gelişmiş ülkeler üzerinde kurduğu baskı anlamında kullanılmamıştır. Klâsik dönemde emperyalizm sözcüğü, öncelikle önde gelen kapitalist ülkelerin, ezilen bölgeler üzerindeki anlaşmazlıkları ve bu anlaşmazlıkların ekonomik olduğu kadar siyasi ve askerî bir hal alarak, sonunda emperyalistler arası savaşa yol açan bir rekabet anlamında kullanılmıştır.¹⁰⁶

2.1.1. Hobson ve Emperyalizm Kuramı

Lenin başta olmak üzere, Bukharin, Roza Luksemburg ve Hilferding gibi Marksistler tarafından zenginleştirilen ve Marksizm ile özdeşleşen emperyalizm kuramı ilginçtir ki ilk olarak bir İngiliz liberal iktisatçısı olan J. A. Hobson tarafından geliştirilmiştir.¹⁰⁷ 1902 yılında kaleme aldığı *Emperyalizm* isimli çalışmasında Hobson, kapitalist sistemin

¹⁰⁵ Daniel H. Kruger "Hobson, Lenin, and Schumpeter on Imperialism" *Journal of the History of Ideas*, Vol. 16, No. 2 (Apr., 1955), s. 256.

¹⁰⁶ Brewer, a.g.e., s. 102.

¹⁰⁷ Boris Kagarlitskii, *Ot imperii k imperializmu. Gosudarstvo i vozniknovenie burzhuaiznoi tsivilizatsii*, Moskva: İzdatel'stvo Vysshaya shkola ekonomiki, 2010, s. 567.

19. yüzyılın son çeyreğinde yeni bir döneme girdiğini belirtmiş ve bu yeni dönemi emperyalizm olarak adlandırmıştır.¹⁰⁸ Hobson, yeni dönem olarak adlandırdığı emperyalizmin ayırıcı özelliği olarak onun birkaç Avrupa devleti/imparatorluğu tarafından benimsenmesinde görmüş ve bu devletler/imparatorluklar arasındaki ilişkilerde ortaya çıkan rekabeti tamamen modern bir olgu olarak ele almıştır.¹⁰⁹ Yeni emperyalizm kuramcılarında Giovanni Arrighi'ye göre Hobson'un bu iddiası, geleneksel imparatorluk fikrinin evrensel barışı sağlamak adına devletlerin hiyerarşik bir şekilde örgütlenmesiyle bağlantılı olmasından dolayı kavramsal bir dönüşümü yansıtmaktadır.¹¹⁰ Bu kavramsal dönüşüm, daha sonra Marksist kuramcılarının yapı taşlarından birini oluşturacaktır.

1870'li yıllardan başlayarak başta Britanya olmak üzere diğer bazı Avrupa devletlerinin Asya ve Afrika'nın geniş topraklarına yayıldıklarını ve bununla birlikte Pasifik okyanusunda ve diğer bazı denizlerdeki kalabalık nüfuslu adaları kendilerine tabii kıldıklarını söyleyen Hobson, başta İngiltere olmak üzere Batılı ülkelerde bu yayılma üzerine kurulu emperyalist politikaların getirisinin-götürüsünün ve kimler tarafından yönlendirildiğinin yeterince kavranmadığını belirtmektedir.¹¹¹ Buradan hareketle Hobson amacını dönemin Batı emperyalist politikalarının temel prensiplerini açık bir şekilde ortaya çıkarmak olarak açıklamıştır.

Temelini devletler/imparatorluklar arasındaki rekabetin oluşturduğu emperyalizm fikrini, eski dönemlerdeki imparatorluk fikriyle karşılaştıran Hobson, "imperia" fikrinin, temelinde her zaman halkların eşitliği anlayışına dayanmasa da enternasyonalizmle özdeş olduğunu belirtmekte, yeni dönemdeki emperyalizmin ise enternasyonalizm düşüncesinin bir karşıtı olarak onu yok ettiğini söylemektedir.¹¹² Hobson'a göre tek bir "imperia" fikrinin var olduğu dönemlerde uluslar arasında organik olarak bir uyumsuzluk olmamakla birlikte uluslar kendi aralarında serbest bir şekilde ticaret yapabilmekteydiler. Emperyalizm döneminde ise her ülke kendi emperyalist amaçlarına

---

¹⁰⁸ Emperyalist dönemde her ne kadar büyük sömürgeci fetihler döneminde var olan tavırlar görülse de ortak kanı Hobson'un da belirttiği üzere 1870'li yıllardan itibaren yeni bir dönemin başladığıdır. Bkz. Eric Hobsbawm, **Tarih Üzerine**, çev. O. Akınhay, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 159; Marc Ferro, **Sömürgecilik Tarihi: Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13.- 20. Yüzyıl**, çev. Muna Cedden, Ankara: İmge Kitabevi, 2002, s. 35.

¹⁰⁹ A. A. Fedotov, **Formirovanie ucheniya ob imperializme v nachale XX veka**, Arkhangel'sk: Institut uprvleniya, 2001, s. 23.

¹¹⁰ Fedotov, **a.g.m.**, s. 25.

¹¹¹ Fedotov, **a.g.m.**, s. 27.

¹¹² Dzhon Gobson, **İmperializm**, çev. V. B. Belenko, Leningrad: Rabochee İzdatel'stvo "Priboi", 1927, s. 24.

göre teritoryal ve endüstriyel bir genişlemeye yönelmekte ve bu durum da otomatik olarak devletler arasındaki düşmanlığı körükleyerek, ilgili devletlerin kendi aralarında serbest bir şekilde ilişki kurmasını engellemektedir. Ayrıca Hobson'a göre agresif emperyalizm politikaları, aynı zamanda aşağı veya zayıf ırklardaki milliyetçilik düşüncesini de kışkırtmakta ve bu politikalar onların emperyalist devletlere karşı düşmanlık beslemelerine neden olmaktadır.¹¹³

Peki, ülkeler neden birbirleri arasında zaman zaman savaşa dönüşen rekabete yönelmektedirler? Bu geniş çaplı askerî organizasyonlar, donanmalar ve gümrük duvarları neden oluşturulmaktadır? Avrupalının yaşamasının mümkün olmadığı tropik veya yarı tropik bölgeler neden ilhak edilmektedir? En genel hâliyle sormak gerekirse bu emperyalist politikaların arkasındaki temel veriler ve sebepler nelerdir? Bu sorular, Hobson'ın yanıtını aradığı temel sorulardır ve kuramını da bu sorulara yanıt vermek iddiasıyla oluşturmuştur. Hobson'a göre bütün bu politikaların arkasındaki neden ekonomiktir. Hobson her ne kadar emperyalizme ikincil nedenler olarak adlandırdığı ırkçılık ve milliyetçilik üzerine kurguladığı çok yönlü bir yaklaşım sergilemiş olsa da emperyalizmin temelini ekonominin oluşturduğunu belirtir. Ona göre ekonomi emperyalizm tarihinin "causa causans"dır (bir olayı meydana getiren sebeplerden sonuncusu).¹¹⁴

Hobson'a göre emperyalizmin temeli, gelişmiş kapitalist ülkelerdeki eksik tüketimdir. Buna göre metropoller, eksik tüketimden kaynaklı üretim fazlasından kurtulmak için emperyalizme yönelmektedir.¹¹⁵ Hobson tekellerin ortaya çıkmasını da eksik tüketime bağlamakta ve bunun yabancı yatırıma ve emperyalist genişlemeye yol açtığını savunmaktadır. Hobson'ın konuyla ilgili ortaya attığı argümanları Brewer altı başlık altında toplamıştır. Buna göre (i) kâr payını artıran tekel, bu payın azınlığın elinde kalmasına sağlar; (ii) böylece birikim artmaya başlar; (iii) yerli yatırım fırsatları sınırlandırır, ki bu durum, birikimin yatırımı aşmasına neden olur; (iv) belli bir satış kanalı bulamayan aşırı birikim talep azlığı yaratır; (v) sermaye ihracatı aşırı birikim için bir pazar oluşturabilir; (vi) var olan yatırımların güvenliğini sağlamak veya yeni yatırımlar yaratmak amacıyla bölge birleşimi için bir baskı ortaya çıkar. Hobson'a göre

---

¹¹³ Gobson, a.g.e., s. 25

¹¹⁴ Gobson, a.g.e., s. 5.

¹¹⁵ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 9. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000, s. 338.

ilgili ikinci argüman, yani birikimin artmaya başlaması, dış pazar arayışlarının sorumlusu olarak Batılı ülkelerin ilhaklarının sebebinin oluşturmaktadır.¹¹⁶

Hobson'a göre eksik tüketimin yol açtığı emperyalizm, kapitalizmin kaçınılmaz bir sonucu değildir; emperyalizm, sistemin kötü uygulanmasından dolayı ortaya çıkmaktadır. Buna göre, emperyalizme yol açan gelirin eşitsiz dağılımından kaynaklanan tasarruf ve tüketim arasındaki dengesizliktir ki, bu da çözülebilir. Hobson'ın bu dengesizliği çözmeye önerisi ise oldukça basittir: Emperyalist ülkelerdeki gelirin işçilerin lehine olacak bir şekilde tekrar dağıtılması. Hobson'a göre böylece emperyalist ülkeler, emperyalizme neden olan aşırı birikimden kurtulacaklar ve kapitalizm emperyalizme, yani kendisine başka pazarlar bulmaya yönelmeyecektir. Zira gelirin tekrar dağıtılmasıyla bütün tasarruf ülke içinde eritilebilecektir.¹¹⁷ Hobson yeni pazarlara ihtiyaç olmadığını, üretilen her şeyin üretildiği ülkede tüketilebileceğini, ancak bunun gelirin talep gücüne uygun bir şekilde dağıtılsa sağlanabileceğini savunmaktadır:

“Eğer ilgili ülkedeki gelirler ihtiyaçlara göre dağıtılsaydı, insanın ihtiyaçları sınırsız olduğundan, üretim gücündeki her artışla tüketim de artar ve böylece birikimde aşırıya kaçılmamış olunurdu. Fakat halkın küçük bir bölümü ihtiyaçların ve olası kullanımların çok üstünde tüketim gücüne sahip olduğundan bu durum tersine dönmektedir.”¹¹⁸

Hobson'ın yukarıdaki alıntıda işaret ettiği ve halkın küçük bir bölümünü oluşturarak durumun tersine dönmesine sebebiyet veren kişiler sermaye sahiplerinden başkası değildi. Buna göre bu kişiler, ülke içindeki politika değişikliğiyle eritilebilmesi muhtemel olan ellerindeki aşırı birikimi daha da artırma güdüsüyle yeni pazarlar aramaktaydılar ve bu hâliyle uygulanan emperyalist politikaların da arkasında bulunmaktaydılar:

“Vergi mükelleflerine çok pahalıya mal olan, imalatçı ve tüccar için önemsiz bir değere sahip olan, vatandaşa hesaplanamaz ölçüde büyük tehlikeler oluşturan agresif emperyalizm, sermayesi için aradığı kârlı kullanım alanlarını kendi ülkesinde bulamayan ve hükümetine,

---

¹¹⁶ Brewer, **a.g.e.**, s. 85-86.

¹¹⁷ H. Emre Bağcı, “Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Diplomasisi”, **İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 28, 2003, s. 67.

¹¹⁸ Gobson, **a.g.e.**, s. 83.

yurt dışında kârlı ve güvenli yatırımlar bulması konusunda ısrar eden yatırımcı için muhteşem bir kazanç kaynağıdır.”¹¹⁹

Hobson’a göre yatırımcı için muhteşem bir kazanç kaynağı olan bu politikalar, ulusal bakımdan herhangi bir kazanç sağlamıyordu. Çünkü devletler arasındaki rekabet, bu emperyalist politikaların sürdürülmesi için büyük donanmalar ve büyük askerî organizasyonlar gerektiriyordu ki, bunlara yapılan harcamalar da halkın cebinden çıkıyordu. Ele geçirilerek borçlandırılan ülkelerin ödediği faizler ise hiçbir şekilde halka yansımıyor, malî kapitalistlerin cebine giriyordu. Bankacılık ve kredi sektörü, endüstriyi ve ticaret alanını ele geçirerek kolonyal dönemdeki ticaret gelirlerini küçük bir grubun elinde toplanan faiz gelirlerine dönüştürmüştü. Ayrıca bakıldığında askerî masraflar ve diğer kamu harcamaları, emperyalist politikalarla elde edilen kârlardan daha fazlaydı.¹²⁰ Hobson, haklı olarak soruyordu: Eğer emperyalizm bu kadar kötüyse neden bu kadar kötü olan emperyalist politikalar devam etmekteydi?

Hobson bu soruya Thomos More’dan yaptığı bir alıntıyla cevap verdi: “Her yerde toplumsal yarar adı altında kendi kişisel çıkarlarını arayan zengin insanlar görüyorum.” Hobson’a göre ulusun genel çıkarları, diğer bazı sınıfların çıkarlarından daha sonra gelmekteydi ve bu durum hemen her türlü hükûmet biçiminin yaygın bir hastalığıydı.¹²¹

Hobson’a göre emperyalist politikalar halkın geneli için ne kadar irrasyonel ise bazı toplumsal sınıflar için de o kadar rasyoneldir. Hobson’a göre emperyalist politikalardan rasyonel çıkar sağlayan toplumsal sınıflar: (i) Deniz veya kara askerî birlikleri için teçhizat ve silah üretimiyle ilgilenen girişimciler; (ii) kolonilerde iş yapmakta olan ihracatçı büyük fabrika sahipleri; (iii) ordu mensupları; (iv) son olarak ise ele geçirilen yerlerde veya kolonilerde kariyer yapmak isteyen insanlardır.¹²²

Antony Brewer’e göre Hobson’ın bu düşüncesi orijinal olmamakla birlikte, Adam Smith’in merkantilizmi belli çıkar gruplarının yarattığı bir canavar olarak tanımlamasıyla paralellik arz etmektedir.¹²³ Fakat Hobson için bu sınıflar emperyalist politikaların belirleyicisi değildir; bunlar, emperyalist politikaların ikincil unsurları

¹¹⁹ J. A. Hobson, *İmperialism: A study*, 3. Baskı, Londra, 1938, s. 55; Aktaran Alex Callinicos, **Emperyalizm ve Küresel Ekonomi Politik**, çev. İlkay Ata, Ankara: Phonenix Yayınevi, 2014, s. 91.

¹²⁰ Necip Alsan, **Eylem ve Düşünce Açısından Çağımız 20. Yüzyıl**, İstanbul: Varlık Yayınevi, 1969, s. 46-47.

¹²¹ Gobson, **a.g.e.**, s. 55.

¹²² Gobson, **a.g.e.**, s. 57-59.

¹²³ Brewer, **a.g.e.**, s. 95.

olarak bu politikaların sonuçlarından yararlanan sınıflardır. Hobson'a göre emperyalist politikaların belirleyiciliğini ise devletlerin dış politikalarını yönlendirme kabiliyeti bulunan sermaye sahipleri ile uluslararası kapitalizmde merkezî rol üstlenen finansörler oluşturmaktadır. Aynı zamanda Hobson, merkezdeki bu gerçekleri (sermaye sahipleri ve finansörler gerçeği) anlamadan uluslararası politik sorunlarla ilgilenmenin de yersiz olduğunu belirtmektedir.¹²⁴

Emperyalizmden asıl kârı sağlayan sermaye sahipleridir ki, Hobson'a göre bu sermaye sahipleri gün be gün kapitalist ülkelerin dış politikalarını dönüştürmekte; toplumsal araçları ve toplumun gücünü kendi politik çıkarları için kullanışlı hâle getirmektedir. Hobson'a göre Britanya'nın, Fransa'nın, Almanya'nın ve ABD'nin son dönemlerdeki dış politikalarına bakıldığında, bu devletlerin dış politik eylemlerinin sermaye sahiplerinin yatırımları için kârlı pazar arayışı uğraşından başka bir şey olmadığı görülecektir.¹²⁵ Hobson'a göre bu emperyalist politikaların motorunu ise finansörler oluşturmaktadır:

“... yatırımlardaki baş tüccar olan finansörün özel menfaatidir... En güçlü örgütsel bağlarla birleşen, birbirleriyle daima yakın ve temas hâlinde olan, bütün ülkelerde ticari başkent merkezinde yer alan, Avrupa söz konusu olduğunda esas olarak gerisinde yüzyılların finansal tecrübesine sahip tek ve özel bir ırkın erkekleri tarafından kontrol edilen bu kurumlar - bankacılık, komisyonculuk, senet iskontoculuğu, kredi ihraççılığı, şirket kuruculuğu- ulusların politikalarını manipüle etmek için eşsiz bir konumdadırlar. Bu kurumların müsaadesi alınmadan ve aracılığı olmadan sermayenin hızlı bir şekilde yönlendirilmesi mümkün değildir. Eğer Rothschild finans kurumu ve çevresindekiler karşı çıksaydı herhangi bir Avrupa devletinin... bir dünya savaşına girişmiş olabileceği cidden düşünülebilir mi?”¹²⁶

Buradan yola çıkarak Hobson, sermaye sahiplerinin ve finansörlerin yönlendirdiği emperyalist politikaların, uluslararası gerginliğin ana nedeni olduğu sonucuna varmıştır.¹²⁷ Dönemin emperyalist politikalarının meşrulaştırıcı önermelerine (uygarlık, eğitim vb.) karşı çıkarak bunları çürütmeye ve emperyalizmin diğer besleyici kaynakları olan vatanseverlik, misyonerlik aşkı, macera ruhu vb. gibi etmenlerin devlet mekanizmasını elinde bulunduran sermaye sahipleri ve finansörlerce manipüle

---

¹²⁴ Gobson, a.g.e., s. 56.

¹²⁵ Gobson, a.g.e., s. 62.

¹²⁶ Gobson, a.g.e., s. 58-59.

¹²⁷ Brewer, a.g.e., s. 94.

edildiğini ve emperyalizmin asıl kaynağının sermaye sahipleri ve özel çıkar gruplarının oluşturduğunu söylemiştir.¹²⁸ Zaten *Emperyalizm* isimli kitabının üçüncü baskısındaki önsözünde tezini ilk elden söyleyen Hobson, emperyalizmi medenileştirme güdüsünün yarattığı bir eğitim seferi olarak görmenin saçma olduğunu ve emperyalizmin ihracatçı ve finansal oligarşinin, yeni pazarlarla birlikte yeni yatırım alanlarına duyduğu açlıktan kaynaklandığını dile getirmiştir.¹²⁹ Bununla birlikte askerî maliyetlerin ve meydana gelen savaşların tümü olmasa bile birçoğunu bu açlığın giderilmesi için yapılan politikalar sonucu (ilhaklar ve bölge güvenliklerinin sağlanması) oluşturduğunu söyleyerek emperyalizme mal etmiştir.¹³⁰

Peki, uluslararası gerginliğin ana nedeni olan bu emperyalist politikalardan nasıl kurtulmak gerekir? Hobson için çözüm toplumsal reformdur:

“Üreticilerin, tüketicilerin alacaklarından fazla satma yönündeki coşkun hevesiyle piyasalar için verilen mücadele, yanlış dağıtım ekonomisinin en önemli kanıtıdır. Emperyalizm bu yanlış ekonominin meyvesi, toplumsal reform ise bunun çaresidir. Toplumsal reformun başlıca amacı, -kavramı ekonomik anlamıyla kullanacak olursak- bir ulusun en yüksek üretim standartlarına göre yaşamasını sağlamak için sağlıklı özel ve kamusal tüketim standardını yükseltmektir.”¹³¹

Bunun için ise öncelikle halkın geneli için irrasyonel politikalar üreten emperyalist oligarşinin iktidardan uzaklaştırılması gerekmektedir. Hobson, oligarşinin iktidardan düşürülmesini ise Marksistlerin öne sürdüğü gibi devrime değil, halkın politik kültürünün gelişmesine bağlamaktadır.¹³² Hobson’a göre halkın politik kültürü gelişir ve halk hükümeti tam olarak sağlanabilirse askerî emperyalizmden ve uluslararası yönetimlerden kurtulmak mümkündür.¹³³

Hobson’ın emperyalizmi, kapitalizmin doğasından kaynaklandığı düşüncesine sahip olmadığı daha önce belirtilmişti. Buradan hareketle Hobson’ın emperyalizmi denetimsiz olarak işleyen kapitalist girişimcilere mal ettiği, emperyalizm olmadan da pekâlâ

¹²⁸ Kenneth Waltz ve George H. Quester, *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, çev. Ersin Onulduran, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1982, s. 22.

¹²⁹ Serdal Bahçe, “John Etkinson Hobson: Sapkın, Haberci ve Unutulmuş” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 69, No:1, 2014, s. 21.

¹³⁰ Waltz, Quester, *a.g.e.*, s. 22.

¹³¹ Hobson’dan Aktaran Calicinnos, *a.g.e.*, s. 95.

¹³² Y. Shishkov, “Teoriya İmperializma: retrospektivnyi vzglyad v kontse stoletiya”, *Nauka i Zhizn*, No: 9, 1990, s. 38.

¹³³ Gobson, *a.g.e.*, s. 171.

kapitalist sistemin ülke içinde refahı sağlayabileceği (Emperyalizm zaten halka yükür.) gibi öngörülere sahip olduğu söylenebilir.¹³⁴

Hobson'ın kuramının mihenk taşını oluşturan eksik tüketim ise Hobson'ın ortaya çıkardığı bir kavram olmamakla birlikte kapitalist ülkelerdeki krizlerin sebebinin eksik tüketimden kaynaklanıp kaynaklanmadığı sorunu günümüzde de tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Nitekim emperyalizme eksik tüketim eksenli yaklaşan Paul Sweezy'e göre eksik tüketim teorisi, kapitalist üretim örgütlenmesinin ürettiği malların, bu mallara yönelik oluşan talepten daha hızlı büyümeye eğilimli olduğunu kanıtlamaya çalışır. Arz ile talep arasındaki bozulan bağıntıyı ortaya çıkaran bu teoriye göre, piyasaya sürülen tüketim mallarının hacmi öyle bir noktaya gelecektir ki, arz normal olarak kâr bırakacak fiyatları aşacak, böylece hem tüketim malları üretimi hem de ek kapasite meydana getirerek üretim kısılacaktır. Bu eğilimin de kendisini kriz olarak ortaya çıkarması kaçınılmazdır ki,¹³⁵ Hobson'ın işaret ettiği de kapitalistlerin bu krizden kurtulmak için emperyalizme yöneldikleridir.

Brewer, Hobson'ın eksik tüketim eksenli geliştirdiği emperyalizm teorisinin, kapitalist ülkelerdeki artan sermaye ihracatının gerçek nedenlerini tam olarak açıklayamadığını dile getirmektedir. Ona göre mademki aşırı birikim veya eksik tüketim, gelir dağılımındaki eşitsizliğin bir sonucudur; o zaman sermaye ihracatının baş gösterdiği zamanlarda, her sermaye ihracatındaki artışın git gide artan bir eşitsizliği de beraberinde getirmesi gerekirdi. Fakat Brewer'e göre o dönemde tam tersi olarak işçilerin ücretleri ve maaş paylaşımları yavaş da olsa artış göstermekteydi.¹³⁶ Burada Marks'ın da Brewer'i doğruladığı görülmektedir:

“Bunalımlara, fiili tüketim ya da tüketim azlığının neden olduğunu söylemek boş bir yinelemeden başka bir şey değildir... Bir kimse, eğer, işçi sınıfının kendi ürününden çok küçük bir kısım aldığını, bundan daha büyük bir pay aldığı zaman ve dolayısı ile ücretleri yükselir yükselmez bu kötülüğe bir çare bulunacağını söyleyerek bu boş yinelemeye derin bir gerekçe görüntüsü vermeye kalkışırsa, bunalımların, daima ücretlerin genellikle

¹³⁴ Ali Murat Özdemir, “Tarihsel Bağlamında Emperyalizm”, **21. Yüzyılda Sosyal Bilimler**, Sayı: 1, 2012, s. 95-96.

¹³⁵ Paul Sweezy, **Kapitalizm Nereye Gidiyor?**, çev. Aslan Başar Kafaoğlu, İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi, 1970, s. 270-271.

¹³⁶ Brewer, **a.g.e.**, s. 93.

yükseldiği ve işçi sınıfının yıllık ürünün tüketime ayrılan kısmından daha büyük bir pay aldığı dönemde hazırlandığına işaret etmek yeterlidir.”¹³⁷

Sovyet ekonomi politikçilerinden Y. Shishkov ise, Hobson’ın kuramının eksik yönleriyle ilgilenmemekte, onu reformist bir bakış açısıyla soruna yaklaştığı için Hobson’u emperyalizmin kapitalizmin doğasından kaynaklandığını görememekle eleştirmektedir. Buna rağmen Shishkov’a göre yeni dönemin ekonomik köklerini ele alarak Batı ülkelerindeki militarizmin ve bu ülkelerin agresif dış politikalarının sanayi patronlarıyla olan bağlantısını sorgulayan ilk kişi olması sebebiyle Hobson övgüyü hak etmektedir.¹³⁸

2.1.2. Hilferding ve Finans Kapital

Avusturyalı bir Marksist olan Hilferding, emperyalist aşamaya yükselen kapitalizmin yeni fenomenlerini açıklamak üzere Marks sonrası Marksist yazındaki ilk bilimsel çalışmayı yapan kişi olmuştur. Yazmış olduğu *Finans Kapital* isimli çalışması, dönemin Marksistleri tarafından da Marks’ın *Kapital*’inin bir devamı olarak selamlanmıştır.

Hilferding, kapitalizm analizine eksik tüketimci anlayışı eleştirmekle başlar. Ona göre eksik tüketim teriminde toplumun ürettiğinden daha azını tükettiğini göstermekten başka bir şey yoktur. Hiçbir periyodik olayın sabit koşullarla açıklanamayacağını belirten Hilferding, buna takiben kapitalizmdeki periyodik krizlerin karakterini eksik tüketimci yaklaşımla ortaya çıkarılamayacağını savunur. Ona göre tüketimin çok hızlı bir şekilde artışı veya malların üretimindeki ani durgunluk da pekâlâ krizlere sebebiyet verebilir. Buna göre eksik tüketimci anlayışın yerine orantısızlıktan kaynaklı bir bakış geliştiren Hilferding, kapitalizmin yeni dönemini endüstri sermayesi ile bankaların ilişkisi üzerinden açıklamaya çalışmıştır. Ona göre bu ilişki, sermayenin hareketliliğini azaltmış ve böylece ortaya çıkan ekonomik dalgalanmalarda ve orantısızlıklarda, onun cevap verme esnekliğini azaltmıştır. Hilferding bu durumu yeni kapitalizmdeki krizlerin kaynağı olarak gösterir.¹³⁹

Hilferding’e göre modern kapitalizmin karakteristiği iki olgu tarafından çizilmektedir: Yoğunlaşma ve merkezîleşme. Bu iki olgu bir yandan karteller ve tröstler oluşturarak

¹³⁷ Karl Marks, *Kapital Cilt-2*, çev. Alaattin Bilgi, İkinci Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1979, s. 366.

¹³⁸ Shishkov, *a.g.m.*, s. 38.

¹³⁹ Simon Clarke, *Marx’ın Kriz Teorisi*, çev. Cumhuriyet Atay, İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2007, s. 53-54

serbest rekabetin rafa kaldırılmasında göstermektedir kendini bir yandan da banka sermayesiyle sanayi sermayesi arasında giderek artan içli dışlı ilişkilerde. Bu içli dışlılık ise sermayenin en olgun ve en soyut görünümü olan finans kapitaline dönüşmektedir.¹⁴⁰

Finans kapitalin eğilimi ise üretimi toplumun ihtiyaçlarına göre değil, kârları maksimize etmek amacıyla bankaların üretim üzerindeki kontrolünü sağlamak yönündedir. Böylece örgütlenmemiş kapitalistlerin kâr oranları budanırken, tröstler, kendi kârlarını sürdürmek için yatırımı kısıtlamaktadırlar. Bunun sonucu da yurt içinde kârlı yatırım için çıkış bulamayan artı sermayedir ki, bu da emperyalizmin ekonomik kökenini oluşturmaktadır. Buna göre emperyalizmin dayandığı yatırım, artı sermaye için sömürgelerde kârlı çıkış yolları arayışıdır.¹⁴¹

Marks sermaye türlerini incelerken onu üçe ayırmıştır: Endüstriyel sermaye (kapitalist tarım girişimlerinin de olduğu dâhil olduğu üretken girişimler), finansal sermaye (parasal sermaye ile uğraşan bankalar ve benzer kapitalist girişimler) ve ticari sermaye (tüccarların sermayesi, üretmek yerine mal alıp satmak). Hilferding, rekabet çağının en önemli ayırt edici özelliklerinden birini oluşturan endüstriyel sermaye ve finansal sermaye arasındaki ayrımın, tekelci kapitalizm çağında kaybolduğunu belirtmektedir. Hilferding göre tekelci kapitalizm çağında endüstriyel sermaye ile finansal sermaye birleşmiş ve böylece de ortaya finans kapital çıkmıştır.¹⁴² Çalışmasında ayrıntılı bir şekilde bankalar ve endüstriyel sermaye arasındaki ilişkiye değinen Hilferding, bir şekilde endüstriyel sermayeye dönüştürülebilmiş para hâlindeki banka sermayesini finans kapital olarak tanımlamıştır.¹⁴³

Hilferding'e göre sermayenin birleştirilmesini ve özgür rekabetin büyük tekellerce yok edilmesini simgeleyen finans kapital, aynı zamanda kapitalist sınıf ile devlet gücü arasındaki ilişkiyi de değiştirmiştir. Buna göre yeni dönemde devlet gücü ile kapitalist sınıfın gücü birleştirilmiştir. Tekelleşme süreciyle birlikte tıpkı büyük işletmelerin küçük işletmeleri kendilerine bağımlı kılmaya çalıştıkları gibi büyük devletler de küçük devletleri kendilerine bağımlı kılmaya çalışmaktadır. Büyük devletlerin (emperyalist) birbirleri arasındaki rekabet ise, bu süreçte küçük devletlerin manevra yapmalarına

¹⁴⁰ R. Gildenfirg, **Finansovyi kapital. Noveishaya faza v razvitiu kapitalizma**, çev. I. Stepanova, Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo, 1924, s. XII.

¹⁴¹ Clarke, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁴² Brewer, **a.g.e.**, s. 105.

¹⁴³ Brewer, **a.g.e.**, s. 106.

imkân tanımakta, bu da Hilferding'e göre otomatik olarak diplomasiyi ön plana çıkarmaktadır. Özetle Hilferding'e göre günümüz emperyalist devletlerinin diplomasipleri, tek amacın finans kapital çevrelerin kârlarını gözetmek olan finans kapitalin yöneticileri tarafından yönlendirilmektedir.¹⁴⁴

Hildenfirg'e göre devlet ne kadar güçlü ve ekonomik alan ne kadar genişse, ulusal sermayenin uluslararası pazardaki söz sahipliği de o kadar etkili olacaktır. Buna göre finans kapital, her alanda devletin güçlenmesini istemekte ve onu olağanca gücüyle uluslararası arenada etkin bir güç hâline gelmesi için itmektedir. Bütün büyük devletlerin ulusal finans kapitallerinin aynı yaklaşımı sergilemeleri ise uluslararası pazarda ulusal sermayelerin çok büyük bir rekabet içine girmelerine sebebiyet vermektedir. Bu rekabet bir yandan ulusal sermayenin iyice tekelleşmesini sağlarken diğer yandan da dünyayı ayrı ulusal ekonomik bölgelere ayırmaktadır.¹⁴⁵

Hildenfirg'e göre finans kapital politikasının üç temel amacı söz konusudur: (i) olabilecek en geniş ekonomi bölgesini yaratmak, (ii) bu bölgeyi bir dizi koruyucu vergiler aracılığıyla yabancı rekabete kapatmak ve son olarak (iii) bu bölgeyi kendi ulusal tekeli ticaret birlikleri tarafından sömürülebilmesi için saklı tutmak.¹⁴⁶

Hilferding'in üzerinde durduğu en önemli konulardan biri de sermaye ihracıdır. Hilferding'in sömürge alanları da dâhil olmak üzere geniş anlamda kullandığı ulusal ekonomi bölgesi kavramında üç farklı sermaye ihracı türüyle karşılaşılır. Buna göre ilk olarak, ekonomik bölgedeki az gelişmiş alanların yatırıma açılması ve bölgenin genişletilmesi için sermaye bu bölgeye kaydırılır. İkinci olarak, dünyanın sahipsiz alanlarına yatırım yapılır. Bu hem bir katma aracı olarak düşünülür (İmtiyaz borç vermek için bir koşul oluşturabilir.) hem de kendisinden sonra gelecek olan kuruluşa bir amaç yaratır. Son olarak ise, başka ulusal ekonomik bölgeye yardım yapılır. Bu da bölgesel genişlemek için haklı bir amaç yaratır.¹⁴⁷

Hilferding'e göre sermaye ihracı, sermaye ithalatı yapan ülkelerin iç işlerine karışılmasına ve aynı zamanda kapitalist devletler arasında ihracat kuralları üzerine karşıtlıklara yol açmaktadır. Hilferding'e göre sermaye ithalatı başlangıçta az gelişmiş

---

¹⁴⁴ Hilferding, **a.g.e.**, s. 393.

¹⁴⁵ Hilferding, **a.g.e.**, s. 394.

¹⁴⁶ Hildenfirg, **a.g.e.**, s. 386.

¹⁴⁷ Brewer, **a.g.e.**, s. 113.

bölgelerde demir yolları yapımı ve yerel pazara hizmet edecek endüstri inşası gibi olumlu etkilere sahiptir. Fakat daha sonra ihracat giderek ham madde üretimine yönelir ve bu da otomatik olarak sermaye ihraç eden ülke ile sermaye ithalat eden ülke arasında ekonomik ve siyasi bağımlılığı beraberinde getirir.¹⁴⁸ Hilferding'e göre küçük ülkelerin büyük ülkelere siyasi ve ekonomik bağımlılığı ise öyle veya böyle şiddet unsurlarıyla desteklenir ve sağlanır. Hilferding'e göre bunda da şaşılacak bir şey yoktur. Zira nasıl ki proletarya kapitalizmin "conditio sine qua non"udur (olmazsa olmazı), sömürge politikasının da olmazsa olmazı şiddet metotlarıdır.¹⁴⁹

Hilferding'e göre sermaye emperyalizmden başka bir politika güdemezdi. Çünkü finans kapital devlet gücüyle birleştirilmiş ve tekel kazançları için de koruyucu vergiler konulmuştu. Burada artık izlenmesi gereken genişlemeci politika gereği bir ülkenin diğer bir ülke üzerine baskıcı politika gütmesiydi. Hilferding, bu politikanın özünü şöyle ifade etmiştir:

"Genişlemeci politikaya olan talep, barış yanlısı olmaktan çoktan vazgeçmiş burjuvazinin tüm dünya görüşünü kökten değiştirir. Eski serbest ticaretçilere göre serbest ticaret en iyi ekonomik politika idi ve aynı zamanda bir barış çağının başlangıcını oluşturmaktaydı. Finans kapital ise bu inancı çok uzun zaman önce terk etti. Finans kapitalin kapitalist çıkarlar harmonisine inancı yoktur ve rekabetin gitgide siyasi güç mücadelesine dönüştüğünü bilir. Barış ideali artık ihtişamını kaybetmiştir ve hümanizm düşüncesinin yerini devlet gücünün ve büyüklüğünün ihtişamı alır... Şimdiki amaç herkesin kendi ulusunun dünya hâkimiyetindeki yerini sağlamlaştırma çalışmasıdır."¹⁵⁰

2.1.3. Luksemburg ve Sermaye Birikimi

Alman Marksistlerinden Rosa Luksemburg, emperyalizm çalışmalarına yazmış olduğu *Sermaye Birikimi* isimli çalışmasıyla katkı vermiştir. Luksemburg'un çalışması da aslında Hilferding'in çalışması gibi bir kapitalizm çözümlemesidir. Çalışmasında Luksemburg, Hilferding'in eleştirdiği eksik tüketimci anlayışı sağlam temeller üzerine oturtmaya çalıştığı görülür. Kapitalist üretimin itici gücü olarak yatırımı değil, tüketimi temel alan Luksemburg, kapitalizmin çöküşünden çok, kapitalizmin nasıl var olduğunu açıklamaya çalışmıştır.¹⁵¹

¹⁴⁸ Hilferding, **a.g.e.**, s. 378-379.

¹⁴⁹ Hilferding, **a.g.e.**, s. 313.

¹⁵⁰ Hilferding, **a.g.e.**, s. 399.

¹⁵¹ Clarke, **a.g.e.**, s. 71.

Luksemburg'un çalışmasındaki temel argüman ise Marks'ın kapitalizmin yeniden üretim analizinde mantıksal hatalar olduğu üzerine tespitine dayanmaktadır. Ona göre Marks'ın yeniden üretim şeması, kapitalist birikimin tarihsel sürecini anlamamıza yardım edemezdi, gerçek tarihsel birikim sürecini açıklayamazdı.¹⁵²

Yeniden üretimin sorunsuzca devam edebilmesi için bir üretim döneminin sonunda elde edilen tüm ürünün gerçekleştirilmesi, yani örnek olarak bir kişiye satılması gerekir. Marks, ürünlerin gerçekleştirilmesini kapitalistler, işçiler ve gelirlerini kapitalistlerden edinen (papazlar, fahişeler) bedavacı kimseleri içeren analiziyle açıklamıştı. Luksemburg ise ürünlerin gerçekleşmesinde bu üç unsurlu analizin eksik olduğunu öne sürmüştü ve bu gerçekleşme için bir ek kapasite, yani bir ek alıcıya ihtiyaç duyulduğunu belirtmiştir. Buradan hareketle Luksemburg, bu ek kapasitenin nereden ve kim tarafından sağlandığını sormuştur ve ne işçilerin ne de kapitalistlerin bu ek kapasiteyi tam olarak sağlayamayacaklarını belirtmiştir. Ayrıca ona göre sorunun sadece başka bir yere kaydırılması anlamına gelen dış ticaret de bu ek kapasiteyi sağlayamazdı.¹⁵³ Öyleyse bu ek kapasite nereden sağlanmaktaydı?

Luksemburg'a göre bu ek kapasite dışarıdan (kapitalist olmayan bölgelerden) sağlanmaktadır. Kapitalizmin içerde tüketemediği ihtiyaç fazlası değer, dışarıdaki (kapitalist olmayan) yapılar tarafından alınmaktadır ve bu ihtiyaç fazlası değer dışardaki alıcıları olmaksızın ürünlerin gerçeğe dönüştürülmesi mümkün gözükmemektedir. Bu sebepten dolayı Luksemburg, kapitalizmi saf bir yapıda değil, ancak kapitalist olmayan sistemlerle iş birliği hâlinde olursa var olabileceğini öne sürmüştür.¹⁵⁴ Ona göre eğer kapitalist merkezler, kapitalist olmayan kolonileri ele geçirerek kendi etraflarında kapitalist bir periferi organize etmeseler, eş deyişle merkez-periferi ilişkisini gerçekleştiremeseler ayakta kalamazlardı.¹⁵⁵

Luksemburg'a göre dünya ulus devletler ve sömürgeler olarak ikiye ayrılmıştı; fakat dünya aynı zamanda kapitalist sektör ve kapitalist olmayan sektör olarak da ikiye ayrılmıştı. Kapitalist sektör, kapitalist olmayan sektöre doğru sürekli genişlemekteydi

---

¹⁵² Roza Luksembyurg, **Nakepleniya Kapitala**, çev. S. Dvolaitskii, Moskva-Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsial'no-ekonomicheskoe izdatel'stvo, 1934,s. 328.

¹⁵³ Clarke, **a.g.e.**, s. 71.

¹⁵⁴ Brewer, **a.g.e.**, s. 70.

¹⁵⁵ Leonid Terechshenkov, "Rosa Luksembyurg. Nakoplenie kapitala, per. s nem. Sh. Dvoilatskogo, Moskva-Leningrad, Sotsekgiz, 1934 (1913)", **Laboratorium**, 5(3), 2013, s. 179.

ve sonunda da muhtemelen onu yutacaktı. Çünkü Luksemburg'a göre sermaye, kapitalist olmayan yapıların varlığı olmadan birikemezdi, ama aynı zamanda bunların kendisiyle yan yana devam eden varlığını da hoş görmezdi. Lüksemburg'a göre bu otomatik olarak kapitalizmin çöküşünü de beraberinde getiriyordu:

“Kapitalizm propaganda silahını kullanan ilk ekonomi türüdür, bu tür tüm yeryüzünü içini almaya kendi tarafında rekabete şans tanımayarak diğer bütün ekonomilerin kökünü kazımaya meyillidir. Ancak kendi kendine var olamayan bir ara bulucu ve dayanak noktası olarak başka ekonomik sistemlere ihtiyaç duyan ilk ekonomi türüdür. Her ne kadar kendi eğilimi neticesinde evrensel olmak için uğraşsa da sonunda parçalanmak zorundadır; çünkü içsel olarak evrensel bir üretim şemasından yoksundur.”¹⁵⁶

Öte yandan Luksemburg'un, kapitalist sistemi krizden kurtaran ek talebin dışardan sağlandığına dair yaklaşımı, onu, bu dışardaki yapıları incelemeye götürmüştür. Luksemburg'un merak ettiği şey, bu kapitalist olmayan alanların nasıl dönüştürüldüğü ve kapitalist dünyanın dışında var olmayan kapitalist doğal pazarların nasıl yaratıldığıydı.¹⁵⁷

Luksemburg'un emperyalizm tanımlaması, tam da bu dönüştürme ve pazarlar üzerinde yaptığı analizlerde devreye girer. Ona göre emperyalizm, kapitalist olmayan çevrelerde hâlâ açıkta kalan şeyler için mücadele vermekte olan sermaye birikiminin politik bir ifadesini oluşturmaktadır. İşçilerin vergileriyle finanse edilen ve artı değer gerçekleştirilmesi için en üstün araçları sağlayan askerî harcamalarla birleşen emperyalizm, Lenin'de olduğu gibi Luksemburg'da da kapitalizmin son aşamasını oluşturmaktadır.¹⁵⁸

Luksemburg'a göre dönüştürme politikası bağlamında, kapitalistlerin doğal ekonomilere karşı giriştikleri mücadelede sermayenin takip ettiği dört sonuç ortaya çıkmıştır:

- Toprak, ormanlarda avlanma, madenler ve egzotik bitki örtüsü ürünleri vb. üretken güç kaynaklarının acil mülkiyetinin elde edilmesi
- Emek gücünü özgürleştirmek ve zorla devreye sokulması

---

¹⁵⁶ Luksemburg, **a.g.e.**, s. 337.

¹⁵⁷ Michael R. Kratke, “Rosa Luxemburg'un Emperyalizm Çözümlemesi ve Politik Ekonomi Eleştirisine Katkısı”, çev. Deniz Kandı, **Felsefelogos**, Sayı 52, 2014. s. 36.

¹⁵⁸ Clarke, **a.g.e.**, s. 71-72.

- Meta ekonomisinin devreye sokulması
- Ticaretin ve tarımın birbirinden ayrılması¹⁵⁹

Luksemburg bu dönüştürme sırasında devletin gücünün ve güç kullanımının altını da çizmiştir. Ona göre güç, sermayeye açık olan tek yol olup, sermaye birikimi de bu gücü kalıcı bir silah olarak kullanmaktadır. Nitekim Hindistan'ın İngiltere tarafından dönüştürülmesi sırasında yaşananlar ve yine Çin'in zorla Afyon ticaretine entegrasyonu sırasında yaşananlar Luksemburg'a göre bunu açık bir şekilde tanıtlamaktadır.¹⁶⁰

Luksemburg'a göre emperyalizm döneminde egemen sınıfın bir organizasyonu olarak karşımıza çıkmakta olan devlet ise kendini iki gerçeğe ifade etmektedir: Gümrük politikası ve militarizm. Luksemburg'a göre her ikisi de devleti ve kapitalizmi uluslararası bir güce dönüştürmüştür. Militarizm, zaten sermayenin tarihine eşlik eden bir alanı oluşturmakla birlikte burjuvazinin hem uluslararası kapitalist güçler karşısında hem de proletarya karşısında bir savunma aracını oluşturmaktadır.¹⁶¹ Luksemburg'a göre devletin bu iki gerçeği, kapitalist olmayan alanların gittikçe azalmasının getirdiği rekabet ortamında iyice ön plana çıkmaktaydı. Ona göre kapitalist devletler, çıkar sahalarını koydukları gümrük kotaları ile merkeze bağlamaya çalışmaktalar ve bu da emperyalistler arası mücadelenin şiddetlenmesine yol açmaktadır. Buna göre Luksemburg'un emperyalizm analizinde dış pazarların azalması, emperyalistler arasındaki rekabetin nedeni olarak gösterilir. Luksemburg'a göre aynı zamanda emperyalistler arasındaki rekabetin bir diğer nedeni ucuz iş gücü sağlama ve hammaddeleri kontrol etme isteğidir.¹⁶²

2.2. Emperyalizme Bolşevik Bakışı: Bukharin ve Lenin'de Emperyalizm Kuramı

2.2.1. Bukharin ve Dünya Ekonomisinin Anarşizmi

Bukharin emperyalizme ilişkin görüşlerini 1915 yılında kaleme aldığı *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi* (İmperializm i mirovoe khoziaistvo) isimli eserinde dile getirmiştir.¹⁶³ Lenin'in de büyük övgüsüne hâsıl olan çalışmasında kartel ve tröstleri

---

¹⁵⁹ Luksemburg, **a.g.e.**, s. 260.

¹⁶⁰ Luksemburg, **a.g.e.**, s. 274.

¹⁶¹ Engin Delice, "Rosa Luxemburg'da Kuram ve Gerçeklik Arasındaki Diyalektik Bütün", **Felsefelogos**, Sayı 52, 2014, s. 80.

¹⁶² Brewer, **a.g.e.**, s. 82.

¹⁶³ Çalışma Bolşevik Devrimin gerçekleşmesinden sonra yayınlanmıştır.

inceleyen Bukharin, kartel ve tröstlerin oluşumu üzerine yoğun amprik veriler ortaya koymuştur. Çalışmasında sermaye hareketlerine yönelik kuramsal bakışını ise birbiri içine geçen sermayenin ulusallaşması ve uluslararasılaşması üzerine oturtmuştur. Eş deyişle kapitalist çıkarların uluslararası düzeye taşınmasıyla ortaya çıkan uluslararası kapitalist rekabeti, kapitalist çıkarların ulusallaşması süreciyle birlikte ele almış, bunların arasındaki çelişkiye dikkat kesilmiştir.¹⁶⁴

Bukharin'e göre sermaye birikimi rekabet temelinde gerçekleştiğine göre küçük sermayeleri büyük sermayeler yutmakta, buna bağlı olarak da ekonomik güç yoğunlaşmaktadır. Bu durum tikel sektörlerin tekelleşmesine neden olmakta ve git gide sayıları bir elin parmaklarını geçmeyen devasa şirketler ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte finans kapitali oluşturmak üzere sanayi sermayesi büyük bankalarla birleşme eğilimine yönelmektedir. Bu sürecin nihai aşaması da özel sermayenin ulus devletle giderek artan bir şekilde yoğunlaşmasıdır.¹⁶⁵

Üretici güçlerdeki hızlı gelişmeyle birlikte bilimin üretime uygulanması, iş gücü dolaşımının ve sermayenin uluslararası bir nitelik kazanması anlamında birleşik ve bir o kadar da karmaşık dünya ekonomisinin oluşumuna yol açmıştır. Ancak, bu uluslararasılaşma süreci, beraberinde kendi içinde tekil anlamda ülkelerin ekonomilerinin ulusallaşması olarak adlandırılabilir bir karşılığı da içinde barındırmaktadır. Ülke ekonomilerinin ulusallaşması, Bukharin'e göre ülke ekonomisinin ulusal kapitalist tröst (ülke içi rekabeti ortadan kaldıran) hâline gelmesidir. Diğer taraftan ise uluslararası arenada durum bunun tam tersi eğilim göstermektedir. Uluslararası arenada ulusal kapitalist tröstler arasında boğaz boğaza bir rekabet ve mücadele hâli gittikçe gelişmektedir.¹⁶⁶

Bukharin sanayi kapitalizminin ticari kapitalizmin bir devamı olduğu gibi, finans kapitalizmin de sanayi kapitalizminin bir devamı olduğunu söyler.¹⁶⁷ “Bir üretim ilişkileri sistemi ile buna karşılık gelen dünya çapında bir değişim ilişkisi sistemi” olarak tanımlandığı karmaşık dünya ekonomisinin arkasında yatan temel gerçeğin ise günümüzde şekil değiştirmiş olsa da üretim ilişkilerinin olduğunu belirtir:

¹⁶⁴ Nikolai Bukharin, **Problemy teorii i praktiki imperializma**, Moskva: Izdatel'stvo “Nauka”, 1989, s. 5-6.

¹⁶⁵ Callinicos, **a.g.e.**, s. 51.

¹⁶⁶ Sungur Savran, **Kod Adı Küreselleşme 21. Yüzyılda Emperyalizm**, İstanbul: Yordam Kitap, 2008, s. 83.

¹⁶⁷ Nikolai Bukharin, **Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi**, çev. Uğur Selçuk Akalın, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2009, s. 136.

“Amerikan girişimcileri Berlin borsasında hisse satın alındığında, üretim ilişkileri Alman kapitalistleri ve Amerikan işçileri arasında kurulur. Bir Rus şehri, Londralı kapitalistlerden borç alıp borcuna karşı faiz ödediğinde İngiliz işçisi ve kapitalisti arasındaki mevcut ilişkiyi ifade eden artı değer bir kısmı Rus şehrinin yerel idaresine aktarılır. Yerel idare faiz ödeyerek şehrin burjuvazisinin elde ettiği artı değer bir kısmını almaktadır. Bu da Rus işçisi ve kapitalist arasında üretim ilişkisini ifade eder.”¹⁶⁸

Bukharin emperyalizmi ise esas olarak Hilferding tarafından kavramsallaştırılan finans kapitalin bir politikası olarak görür. Ona göre finans kapital, emperyalizmden başka herhangi bir politika uygulayamaz. Bununla beraber emperyalizmin bir ideoloji olarak görülmesinin de mümkün olduğu notunu düşer.¹⁶⁹

Bukharin’e göre, rekabetin yaşandığı birbiri içine geçen ulusal ve uluslararası ekonomi, bir başka deyişle dünya ekonomisi anarşik bir yapıdadır. Bu anarşik yapı ise kendini iki gerçeğe ifade eder: Dünya sanayi krizleri ve savaşlar.¹⁷⁰

Dönemin liberal iktisatçıları arasında yaygın olan kartel ve tröstlerin ortaya çıkmasıyla birlikte serbest rekabetin ortadan kalkacağını ve böylece kapitalist krizlerin son bulacağına dair görüşlerin aksine, Bukharin serbest rekabet ulusal sınırlar içinde kalsa bile ulusal birimler düzeyinde kurulan anarşik bağlar, yani dünya ekonomisinin anarşik yapısı aynen kalmaya devam edeceğinden kapitalist düzende krizlerin sürekliliğinin kaçınılmaz olduğunu savunur. Zira Bukharin’e göre şu ana kadar ulusal ekonomik organizmalar anarşinin hüküm sürdüğü uluslararası pazar düzeyinde bir düzenleme gerçekleştiremeyeceklerini göstermiştir. Çünkü bu alan ulusal çıkarların (ulusal hâkim sınıflara ait olan çıkarlar) mücadele alanından başka bir şey değildir.¹⁷¹

Bukharin’in savaş hakkındaki görüşleri de kriz hakkındaki görüşlerinin bir devamı niteliğindedir. Bukharin’e göre savaşlar, rekabetin en önemli metotlarından biridir. Öyleyse kapitalist rekabet sürdükçe bu rekabetin en önemli araçlarından birini oluşturan savaşların da sürüp gitmesi kaçınılmazdır.¹⁷²

---

¹⁶⁸ Bukharin, **a.g.e.**, s. 26.

¹⁶⁹ Bukharin burada liberalizm örneğini verir. Ona göre nasıl ki liberalizm bir yandan kapitalizmin politikası (serbest ticaret vs.) diğer yandan da bir bütün olarak ideolojiyi (kişi özgürlüğü vs.) simgelemektedir, emperyalizm içinde aynı şey söz konusudur. Bkz. Bukharin, **a.g.e.**, s. 131.

¹⁷⁰ Bukharin, **a.g.e.**, s. 59.

¹⁷¹ Bukharin, **a.g.e.**, s. 30.

¹⁷² Bukharin, **a.g.e.**, s. 60.

Eserini yazdığı yılların hassasiyeti düşünülürse, geliştirmiş olduğu kuramın uluslararası ilişkileri genel olarak Marksizm'e uygun bir şekilde ekonomi merkezli izah etme uğraşısıyla beraber Birinci Dünya Savaşı'nın sebebini açıklama kaygısını da taşıdığı söylenebilir. Eserinde şöyle demektedir: “Emperyalizm, bir zapt etme politikasıdır. Fakat her zapt etme politikası emperyalizm değildir. Bu nedenle finans kapitalin bir politikası olarak emperyalizmden söz ettiğimizde, zapt edici karakteri bu sözün içinde saklıdır.” Nitekim 1914 yılında patlak veren savaşı bilindik bir şekilde emperyalistler arasındaki savaş olarak nitelemekle birlikte, savaşın rekabet hâlindeki ulusal sermayelerin realizasyonu sürecinde azalan kârlar yasaının bir tezahürü olarak ulusal sermayeler arasındaki artan rekabetin bir sonucu olarak görür.¹⁷³

Bukharin'in, Marksizme uygun bir şekilde devletin ortaya çıkışını ekonomi merkezli değerlendirmiş ve onu her zaman hâkim sınıfların elinde bir aygıt olarak görmüştür. Finans kapital politikalarının uygulandığı dönemde ise Bukharin devleti özel bir konuma yükseltir. Devletin daha önce hiçbir zaman emperyalist politikalar döneminde olduğu gibi bir öneme sahip olmadığını belirtir. Ona göre emperyalizm, mücadele aracı olan devlet gücünün büyük ölçüde artması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Kapitalizmin yapısındaki değişikliklerle birlikte devlet, müdahaleci bir organ olarak yepyeni bir güç kazanmıştır. Devlet bir yandan tüm ekonomiyi denetlemekte, öte yandan da askerleşmektedir. Bukharin, kapitalizmin yapısındaki bu değişikliklerin ise devlet kapitalizmiyle sonuçlanacağını öngörür.¹⁷⁴

Bukharin'e göre kapitalist devlet tröstlerinin askerî gücü, ekonomik mücadelede kullanılacak bir silahı oluşturmaktadır. Şöyle demektedir: “Devlet tröstleri arasındaki mücadele öncelikle onların silahlı kuvvetleri arasındaki ilişkiler tarafından belirlenir.”¹⁷⁵ Bunun en belirgin örnekleri kapitalist düzende yapılacak olan değişiklikler (ticari anlaşmalardaki değişiklikler vs.) gündeme geldiğinde ortaya çıkar. Kapitalist sistemde ne zaman böyle bir durum ortaya çıksa devletler arası ilişki, silahlı kuvvetler arası ilişkiye indirgenmektedir. Bukharin'e göre bu diğer değişik durumlar için de söz konusu olabilir. Nitekim borç veren ülkeler eğer güçlü bir askerî güce dayanıyorsa en yüksek faiz oranını borç verdiği ülkeye dayatabilmektedir. Bu hâliyle Bukharin'in devlet

---

¹⁷³ Bukharin, a.g.e., s. 136.

¹⁷⁴ Bukharin, a.g.e., s. 149.

¹⁷⁵ Bukharin, a.g.e., s. 151.

tröstlerinin arasındaki mücadelede belirleyici olan ölçütün, her şeyden evvel mücadele hâlinde olan kapitalist ulusal grupların askerî gücü olduğunu belirttiği söylenebilir.¹⁷⁶

Bukharin'e göre nasıl ki düşük fiyatlar rekabeti değil, bizzat rekabetin kendisi düşük fiyatları oluşturmaktadır, savaşların çıkmasındaki ana neden de orduların varlığı değil, (ordular olmadan savaş mümkün olmasa da) ekonomik çelişkilerin kaçınılmaz oluşu orduların kurulmasına neden olmaktadır. Nitekim ekonomik çelişkilerin yoğunlaştığı dönemlerde amansız bir silahlanma yarışının da başlaması, bunun en iyi kanıtlarından biridir. Buna göre finans kapitalin kuralı hem emperyalizmin hem de militarizmin var olmasıdır. Bu anlamıyla militarizm, finans kapital kadar tipik tarihsel bir olgudur.¹⁷⁷

Bukharin'e göre emperyalist devlet tröstleri arasındaki çelişkiler, onların anlaşmalar yoluyla tek bir çatı altında birleşmesi hâlinde bile son bulmayacak, dolayısı ile bu birleşme ne şiddeti ortadan kaldıracak ne de silahsızlanmayı beraberinde getirecektir. Bukharin'in deyimiyile tüm dünyayı boyun eğdirme ve yeryüzünde bilinmeyen bütün toprakları sömürme hayalleri taşıyan emperyalistlerin¹⁷⁸ varlığında silahsızlanmadan bahsetmek oldukça abestir. Ona göre hem sömürge politikası izlemek hem de silahsızlanmaktan bahsetmek kapitalizmi yerinde bırakarak proletaryayı yok etmek gibi bir şeydir ki bu da mümkün değildir.¹⁷⁹

Bukharin'in dikkat çektiği bir diğer olgu, kapitalist devlet tröstleriyle geri kalmış ekonomik formasyonlar arasında keskinleşen ayrımdır:

“Bir dünya üretim sistemi olarak dünya kapitalizmi günümüzde şu görünümü kazanmıştır: Bir yanda birbirine bağlı ve örgütlenmiş ekonomik yapılar (büyük uygar güçler), diğer yanda ise yarı tarımsal veya tarımsal sistem içindeki gelişmemiş çevre örgütlenme süreci. (İdeologların belirttiği gibi, kapitalist beylerin hiçbir şekilde itici gücü değil, maksimum kâr elde etme isteklerinin bir sonucudur.)”¹⁸⁰

Burada Bukharin, şaşırtıcı bir şekilde hem uluslararası ilişkilerde daha sonra ortaya çıkacak merkez-çevre analizlerinin ilk belirtilerini sunmakta hem de çelişkinin sadece kapitalist devlet tröstleri arasında olmadığını bize hatırlatmaktadır.

---

¹⁷⁶ Callinicos, **a.g.e.**, s. 51

¹⁷⁷ Bukharin, **a.g.e.**, s. 153-154.

¹⁷⁸ Bukharin'e göre bunu Fransız emperyalistleri “L'organisation d'économie mondiale” (Dünya Ekonomisinin Örgütlenmesi) ile ifade etmektedirler. Bkz. Bukharin, **a.g.e.**, s. 171.

¹⁷⁹ Bukharin, **a.g.e.**, s. 169-172.

¹⁸⁰ Bukharin, **a.g.e.**, s. 85.

Bukharin savaş sonrası dönemle ilgili de çarpıcı tespitlerde bulunmaktadır. Savaşın şiddetlenmesinin güçlü bir iç örgütlenmeye sahip olan kapitalist devlet tröstlerinden birinin dünya politikasında ön plana çıkmasına imkân verebileceğini söyleyerek dikkatini ABD'ne çevirmektedir. Bukharin'e göre savaşla birlikte malî yapılarıdaki değişiklik, Avrupa'ya borçlu durumda olan ABD'ni Avrupa'ya borç veren ülke konumuna yükseltmiştir. Savaş, ABD'nin diğer bölgeler üzerinde etkisini artırmış ve New York Londra'nın yerini almaya başlamıştır. Bukharin, savaşın uzamasının dünya pazarındaki mücadelede ABD'nin rolünü iyice ön plana çıkartacağını belirtir.¹⁸¹

Peki, emperyalizm döneminde proletarya ne âlemedir? Bukharin'e göre sömürge politikası ile muazzam gelirler elde eden Avrupa kapitalistleri bölge ülkelerinden sağladıkları artı gelirlerin bir kısmını işçilerle paylaşmakta bu da Avrupa işçilerinin görece refaha kavuşmasını sağlamaktadır. Bukharin'e göre bu durum, Avrupa ve Amerika'daki işçilerin "İşverenlerimiz ne kadar çok kâr elde ederse, ücretlerimiz de o kadar çok artar." demelerine yol açmaktadır. Bukharin tarafından "Patronizm" olarak nitelendirilen bu durum, Avrupa ve Amerika'daki işçi sınıfının kalıcı çıkarlarla geçici çıkarları ayırt edememesinden kaynaklanan bir kafa karışıklığının sonucudur. Bukharin'e göre bu kafa karışıklığının giderilmesi, sınıf mücadelesinin alanının genişlemesiyle birlikte işçilerin bilinç kazanarak kapitalistlerin karşısında tam bir zıt güç olarak karşı durabilmelerine bağlıdır. Nitekim böyle bir duruş Rusya'da gerçekleşmiş, finans kapitalin diktatörlüğü yerini proletarya diktatörlüğüne bırakmış ve Bukharin'in deyişiyle "Mülkiyete el koyanlara el koyulmuştur."¹⁸²

2.2.2. Lenin ve Emperyalizm Kuramı

Kuşkusuz ki Marksist literatürde en saygın ve en popüler emperyalizm çalışması Lenin'e aittir. 1916 yılında yazdığı *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*¹⁸³ ("Imperializm: kak vysshaya stadiya kapitalizma) isimli eserinde uluslararası ilişkilerdeki dünya kapitalist ekonominin tüm tablosunu çizmeyi amaçlayan Lenin,¹⁸⁴ bu çalışmayla hem klâsik emperyalizm analizinin hem de Sovyetler Birliği'nde yapılan

¹⁸¹ Bukharin, a.g.e., s. 177.

¹⁸² Bukharin, a.g.e., s. 199-205.

¹⁸³ Çalışma Bolşevik devrimi sonrası yayınlanmıştır.

¹⁸⁴ Vladimir. İl'ich Lenin, "İmperializm: kak vysshaya stadiya kapitalizma" **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-27**, 5. Baskı, Moskva: İzdatel'stvo poliyicheskoi nauki, 1969, s. 303.

uluslararası ilişkiler çalışmalarının temelini oluşturmuştur. Emperyalizme ilişkin bu ana çalışması ayrıca “Leninizm” kavramının da doğuşunu beraberinde getirmiştir.¹⁸⁵

Lenin’in emperyalizme ilişkin görüşlerinin anahtar tezi ise tekel kapitalizmi ile sömürge politikası arasındaki kurmuş olduğu bağlantıdır. Lenin’e göre sömürge politikası ve emperyalizm, kapitalizm öncesi dönemlerde de var olmuştur. Örneğin, kölelik temelli Roma İmparatorluğu sömürge politikası izlemekle beraber emperyalizm uygulamaktaydı. Fakat Lenin’e göre bu kabul, toplumsal ve ekonomik biçimlerin görmezden gelinmesine sebebiyet vermemeli, diğer bir ifadeyle bizleri üstten bir şekilde emperyalizm üzerine fikir yürütmeye meyil ettirmemelidir. Aksi takdirde bu bizleri Roma ile Britanya arasında kıyaslama yapmaya götürecektir ki, bu yaklaşım Lenin’e göre tamamıyla hatalıdır. Çünkü kapitalizm öncesi dönemlere gelinceye kadar, kapitalizmin eski evrelerindeki sömürge politikası bile günümüz finans kapitalin sömürü politikasından temel farklılıklar içermektedir.¹⁸⁶

Lenin’e göre yeni emperyalizm, 19. yüzyılın son yıllarında ortaya çıkan kapitalist organizasyonun özel bir aşaması olup öncüllerinden ekonomik, sosyal ve politik model olarak keskin bir şekilde ayrılmaktadır.¹⁸⁷ Buna göre kendine has ayırıcı özellikleri bulunan tekeli kapitalizmin, eş deyişle emperyalizmin beş temel özelliği bulunmaktadır:

- Üretimin ve sermayenin yoğunlaşması öyle yüksek bir düzeye erişmiştir ki ekonomik yaşamda belirleyici bir rol oynayan tekelleri yaratmıştır.
- Banka sermayesi ile sanayi sermayesi iç içe geçmiş ve finans kapital temelinde bir finans oligarşisi yaratılmıştır.
- Meta ihracından farklı bir biçim olarak sermaye ihracı kritik bir önem kazanmıştır.
- Dünyayı kendi aralarında paylaşan uluslararası tekeli kapitalist birlikler kurulmuştur.

---

¹⁸⁵ Kruger, **a.g.m.**, s. 255.

¹⁸⁶ Kagarlitskii, **a.g.e.**, s. 570.

¹⁸⁷ Kagarlitskii, **a.g.e.**, s. 571.

- Dünya üzerindeki toprakların tamamı en büyük kapitalist güçler arasındaki paylaşımı tamamlanmıştır.¹⁸⁸

Günümüzde üretimin neredeyse yarısını, toplam işletmelerin % 1'i kadarı gerçekleştirmektedir. Bu durum, yoğunlaşmanın belli bir aşamaya ulaştıktan sonra kendiliğinden doğruca tekellerin ortaya çıkmasını tanıtlamaktadır. Bu hâliyle Lenin'e göre rekabetin tekele dönüşmesi günümüz kapitalist ekonominin en önemli olaylarından birini oluşturmaktadır.¹⁸⁹ Lenin'e göre kapitalizmdeki iç çelişkiler sebebiyle rekabet tekele dönüşmektedir. Artık eski dönemlerde olduğu gibi dağınık ve kendi aralarında rekabet hâlinde bulunan patronlar, tam olarak bilemedikleri pazarlar için üretim yapmamaktadırlar. Bu yeni dönemde üretim öyle yoğunlaşmıştır ki, Lenin'e göre bu dönemde dünya üzerinde bütün ham madde kaynaklarının dökümünü yapmak olanaklı hâle gelmiştir. Bu durum aynı zamanda üretimin toplumsallaşmasını da beraberinde getirmiştir. Her ne var ki üretim toplumsallaşırken mülkiyet özel olmaya devam etmekte ve üretim araçları halkın büyük çoğunluğunun boyunduruğu altında bulunduğu bir avuç zümrenin elinde toplanmaktadır.¹⁹⁰

Emperyalizmden önceki kapitalizmin ayırt edici özelliği meta ihracıken, günümüz emperyalist kapitalist aşamanın ayırt edici özelliği ise sermaye ihracıdır. Özellikle gelişmiş kapitalist ülkelerdeki tekeli kapitalist birleşmeler çok büyük miktarlarda sermaye fazlası yaratmıştır. Kapitalizm, kapitalizm olarak kaldığı müddetçe de bu sermaye fazlası ülke içinde açlığı ve yoksulluğu çözmek yerine -çünkü bu durumda kapitalistlerin kazancında bir azalma söz konusu olur- dışarıya akacaktır. Çünkü bu ülkelerde sermaye az, toprak fiyatı düşük, emek ve hammadde ucuz olduğundan kâr oldukça yüksektir. İhraç edilen sermaye ise, dünya kapitalizminin iyice gelişmesine ve derinleşmesine katkı sağlamaktadır. Diğer taraftan finans kapitalin yarattığı tekeller, kendi ilkelerini o ülkelere götürmektedirler. Örneğin, sömürgeci ülkeden alınacak borcun önemli bir miktarının, yine sömürgeci ülkelere yapılacak satın alımlara bağlanmakta ve böylece sermaye ihracı meta ihracını da harekete geçirmektedir. Sonuç olarak Lenin'in ifadesiyle belirtmek gerekirse sermaye ihraç eden ülkeler, kendilerine

---

¹⁸⁸ Lenin, **a.g.e.**, s. 386-387.

¹⁸⁹ Lenin, **a.g.e.**, s. 311.

¹⁹⁰ Lenin, **a.g.e.**, s. 320-321.

bağlamak suretiyle mecaz anlamda dünyayı aralarında paylaşmışlarken, finans kapital ise işi, yeryüzünün doğrudan paylaşılmasına götürmüştür.¹⁹¹

Lenin'in kapitalizmin bu tekelci aşamasında vurgu yaptığı diğer bir husus bankaların yeni rolleridir. Bankaların gelişmesi ve beraberinde az sayıda kurumlar hâlinde yoğunlaşmasının, bankalara ülkelerin üretim araçlarını ve ham madde kaynaklarını elinde tutma imkânı sağladığını söyleyen Lenin, bu sayede kapitalistlerin para-sermayelerinin tamamını elinde bulunduran tekeller hâline dönüştüğünü belirtmektedir. Lenin'e göre artık bankalar mütevazı bir aracı olmaktan çıkmış para-kapitali, üretimi ve sonuç olarak da toplumu kontrol eden bir tekel hâline gelmiştir. Buna göre eski kapitalizmde var olan sermaye egemenliğinin yerini günümüzde finans kapital egemenliği almıştır. Bankalar ya da daha genel bir deyişle finans kapital, sermaye birikimini hızlandırma rolünü üstlenmiştir. Ayrıca bankalar sadece sanayici kapitalistlerin değil, toplumun tüm bireylerinin tasarruflarını bir araya getirdiklerinden, sanayi sermayesinin toplam yatırım potansiyelini de genişletmişlerdir.¹⁹²

Lenin'in dikkat çektiği bir diğer husus, finans kapital ile birlikte kapitalist tekel yönetiminin, meta üretimi ve özel mülkiyet rejimi içinde bir "finans-oligarşi" ortaya çıkarmasıdır. Lenin'e göre yoğunlaşmanın yarattığı tekellerin bir sonucu olan "finans-oligarşi", şirketlerin kuruluşlarından, değerli kâğıtların piyasaya sürülmesinden ve devlet borçlanmalarından muazzam kârlar elde etmektedir. Lenin'e göre emperyalizm döneminde "finans-oligarşi"nin egemenliği pekişmekte ve tekeller adeta bütün toplumu haraca bağlamaktadır.¹⁹³

Lenin'e göre, dünya öncelikle kapitalist tekeller tarafından daha sonra da kapitalist devletler arasında paylaşılmıştır. Bunlar dünyayı aralarında paylaşmaya her ne kadar dostça ilişkiler içinde başlamışlarsa da sonunda aralarında savaşın çıkması kaçınılmazdır. Emperyalizm veya tekelci kapitalizm, Lenin'e göre kapitalizmin son aşaması olup bundan ileri bir aşamaya doğru gelişme göstermesi olanaklı değildir. Dolayısıyla diyalektik yasına göre, bir sonraki aşama sosyalizm olacaktır.¹⁹⁴

---

¹⁹¹ Lenin, **a.g.e.**, s. 362-364.

¹⁹² Lenin, **a.g.e.**, s. 340-343.

¹⁹³ Lenin, **a.g.e.**, s. 344-346.

¹⁹⁴ Kazgan, **a.g.e.**, 341.

Lenin'e göre emperyalizm çürümeyi ve asalaklaşmayı en üst düzeye çıkarmıştır. Emperyalizmin ekonomik temellerinden olan sermaye ihracı, kapitalist ülkelerde hiçbir şey yapmadan yani herhangi bir işletmenin çalışmasına katılmadığı hâlde, Lenin'in tabiriyle "kupon kırarak yaşayan" insanların çoğalmasına neden olmuştur. Sermaye ihracı, Lenin'in rantıye tabakası olarak tanımladığı insanların üretimden kopuşunu artırmış ve sömürgelerin emeğinin sömürüsüyle yaşayan asalak bir topluluğun ortaya çıkmasını hızlandırmıştır. Lenin'e göre dönem itibarıyla sömürülen ülkelerden sağlanan rantıye geliri, ticaret gelirlerinden beş kat daha fazlaydı ve bu da emperyalizmin asalaklığının açık bir göstergesiydi. Lenin, emperyalizm döneminde Batı emperyalist ülkelerinin rantıye-devlete ya da eş deyişle tefeci-devlete dönüştüğünü ve bunun sonucunda da genel olarak dünyanın bir avuç borç veren ülke ile birçok borçlu ülke olarak ikiye ayrıldığını belirtir.¹⁹⁵

Lenin'in emperyalizm analizi, içinde yaşadığı dönemde kapitalizmin geldiği aşamayı açıklama gayretiyle birlikte (i) devrimci Marksizm'i korumak; (ii) oportünistlerle birlikte kendi deyimiyle Kautsky gibi revizyonistleri bertaraf etmek ve (iii) geri kalmış tarım, sömürge ve yarı sömürge ülkelerinde geçerli olacak bir sosyalizm sağlama kaygısı taşıdığı söylenebilir.¹⁹⁶

Dönem itibarıyla bazı Marksistler, emperyalizmin sermayenin dünya çapında bir tekelleşmeye doğru gitmesiyle ortadan kalkacağına, bir başka ifadeyle kalkan serbest rekabetin savaşları da ortadan kaldıracığına yönelik emperyalizm çözümlerini yapmışlardır. Bu kişilerden en önemlisi şüphesiz ki daha sonra Lenin tarafından "dönek" olarak nitelendirilecek Alman Marksist önder Kautsky'ydi.

Emperyalizmi, sanayi kapitalizminin bir ürünü olarak sanayileşmiş her kapitalist ulusun, geniş tarım bölgelerini egemenliği altına almak istemesi olarak tanımlayan Kautsky,¹⁹⁷ Marks'ın kapitalizm hakkında söylediklerinin emperyalizm için de geçerli olabileceğini öne sürmüştür. Ona göre nasıl ki büyük şirketler arasındaki rekabet yerini kartellere bırakmıştır, yine aynı şekilde büyük emperyalist güçler arasındaki rekabet de yerini en güçlülerin bir federasyonuna bırakabilir.¹⁹⁸

---

¹⁹⁵ Lenin, **a.g.e.**, 397-398.

¹⁹⁶ Kruger, **a.g.m.**, s. 255.

¹⁹⁷ Lenin, **a.g.e.**, s. 409.

¹⁹⁸ Brewer, **a.g.e.**, s. 143.

Kautsky'ye göre emperyalizm, kapitalizmin genişlemesinin sadece bir biçimiydi. Buna göre Birinci Dünya Savaşı sonunda emperyalist güçler kendi dış politikalarının koordinasyonluğu konusunda anlaşmaya varabilirler, silahlanma ve kartellerin durumuna ilişkin birtakım düzenlemelere gidebilirlerdi. Özetle Kautsky, ileri kapitalist ülke dış politikalarının kartelleşme eğilimine yöneleceğini ve bunun da federasyon şeklinde maddileşeceğini öne sürmüştü. Kautsky'nin "ultra-emperyalizm" olarak adlandırdığı da bu federasyon biçiminde örgütlenecek kapitalist devletlerin birbirleri arasında savaşmadan, barış içerisinde yaşayacakları bir döneme işaret ediyordu.¹⁹⁹

Kautsky'ye göre ileri kapitalist ülkelerin, eş deyişle merkez Avrupa ülkelerinin federasyon şeklinde örgütlenmeleri, ayrıca sosyalizme de hizmet edecekti. Bu örgütlenme farklı toplumların entegrasyonunu sağlayacak ve böylece kapitalizm yüksek bir forma, yani proleterlerin iktidarı alacağı yeni bir aşamaya yükselecekti.²⁰⁰

Kautsky'yi dünyanın sosyalistleşmesini de kapitalistlere havale etmekle itham Lenin, onun ultra-emperyalizm hakkındaki argümanlarının hiçbir anlam taşımadığını öne sürmüştür. Ona göre ayırıcı özelliğinin sanayi sermayesi değil, finans sermayenin oluşturduğu emperyalizmin, kapitalist devletler arasında bir entegrasyona dönüşmesi mümkün değildir. Çünkü gerçekte finans sermaye eşitsizlikleri ve çelişkileri azaltmamakta, aksine bu eşitsizlikleri ve çelişkileri artırmaktadır.²⁰¹ Bu bağlamda Lenin, ultra-emperyalizm teorisini şöyle eleştirmiştir:

"Salt ekonomik açı sözünden, salt bir soyutlama anlaşılıyorsa, söylenebilecek her şey şu görüşe getirilecek demektir: Gelişme tekellere doğru, bunun sonucu olarak, evrensel bir tekele, tek bir dünya tekeline doğru gidiyor. Bunun itiraz götürür bir yanı yok, ama saçma olduğu kadar, evrimin besin maddelerinin laboratuvarında üretilmesine doğru gittiği sözü gibi anlamdan da yoksundur. Bu anlamda, bir 'ultra-tarım teorisi' ne kadar saçma olacaksa ultra-emperyalizm teorisi de o kadar saçmadır."²⁰²

Bukharin de Lenin gibi ultra-emperyalizm teorisi üzerinde durmuş, kapitalist devlet tröstleri arasındaki rekabet olarak tanımladığı emperyalizmin, Kautsky'nin iddia ettiği gibi nasıl barışçıl döneme girebileceğinin analizini yapmıştır. Ona göre soyut anlamda

---

¹⁹⁹ Murray Nooanan, **Marxist Theories of Imperialism: Evolution of a Concept** (Yayınlanmış Doktora Tezi), Victoria University, 2010, s. 41.

²⁰⁰ Nooanan, **a.g.e.**, s. 41.

²⁰¹ Lenin, **a.g.e.**, s. 391.

²⁰² Lenin, **a.g.e.**, s. 392.

düşünülecek olursa, emperyalistler arasındaki bu rekabetin ortadan kalkması mümkündür. Birçok ulusal gruplar arasında paylaşılmış sermaye, evrensel bir dünya tröstüne, tek bir dünya örgütüne dönüşebilirdi. Fakat gerçekte ise böyle bir şeyin söz konusu olması mümkün değildi. Çünkü Bukharin'e göre, kapitalist devlet tröstleri arasındaki herhangi bir anlaşma taraflar arasındaki eşit olmayan ekonomik yapılar nedeniyle aksatılmak zorundadır. Bukharin'e göre karteller arasındaki mücadele tarihi, koşullar değiştiği sırada karteller arasındaki uluslararası anlaşmaların nasıl sabun köpüğü gibi yok olduğunu tanıtlamaktadır. Bu bağlamda güçlü olan, tek başına daha çok kazanç sağlayacağı için hiçbir anlaşmayı kabul etmeyecektir. Zaten bu uğurda mücadele eden ulusal burjuvazinin, vermiş olduğu mücadelede uğramış olduğu kayıplar, elde ettiği kazançlardan çok daha azdır.²⁰³

2.3. Sovyetler Birliğinde Emperyalizm Kuramı

Lenin'in emperyalizm analizi, uluslararası ilişkiler alanında komünizmin temel teorisini oluşturmaktadır.²⁰⁴ Daha önce de belirtildiği üzere Lenin'in bu analizi aynı zamanda Sovyetler Birliğinin uluslararası ilişkilere dair ana kuramsal bakışını oluşturur. Bu bakış Sovyetler Birliğinde İkinci Dünya Savaşı öncesinde olduğu gibi sonrasında da değişmemiştir.

Uluslararası İlişkiler alanında Marksizm, dünyada cereyan eden olaylarla doğrudan tasdik edilebilen uluslararası ilişkilerin başlıca kuramları olan Realizm veya Liberalizm gibi teorilerden biraz farklılık gösterir. Marksizm'i asıl ilgilendiren şey ekonomik faktörlere odaklanarak dünya olaylarındaki gizli ve derin gerçekleri keşfetmektir. Marksistler, savaş ve anlaşmalar gibi uluslararası arenada vuku bulan olayları anlamak için dünya kapitalist sistemin yapısına ve bu yapının dünyada nasıl çalıştığına odaklanırlar.²⁰⁵ Nitekim Lenin de *Emperyalizm* isimli çalışmasında Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerini diplomasi tarihinde değil, savaşan güçlerle birlikte dünyanın

---

²⁰³ Bukharin, a.g.e., s. 164-171.

²⁰⁴ Percyslage Chigora, Edson Ziso, "Marxist-Leninist Theory of International Relations: Emerging Thinking in the 21st Century", **Journal of Sustainable Development in Africa**, Volume 12, No.8, 2010, s. 95.

²⁰⁵ Stephen Hobden, Richard Jones, "Marxist Theories of International Relations", J Baylis, S Smith, ve P. Owens (eds.), **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, 4. Baskı, New York: Oxford University Press, 2011, s. 144-146.

ekonomik temellerinde ve aynı zamanda savaşan ülkelerin yönetici sınıflarının durumlarının nesnel tahlilinde aranması gerektiğini belirtir.²⁰⁶

Marks'a göre bütün tarih, kapitalist dönemde kendisini burjuvazi ve proletarya ile temsil eden yöneten ve yönetilen sınıflar arasındaki sınıf mücadelesi tarihi idi. Lenin, Marks'ın bu anlayışını uluslararası ilişkilerde kilit aktör olan devletleri de içine alacak şekilde genişletmiştir. Ona göre günümüz dünyasında geniş anlamda iki grup söz konusudur: Ezenler ve ezilenler. Lenin'e göre ezilenler özelde proletarya olmakla birlikte genelde az gelişmiş (sömürge) ülkeleri içermektedir. Lenin'e göre görevleri kapitalistler için değer yaratmak olan ezilenler (proletarya veya az gelişmiş ülkeler), yarattıkları bu değerden hiçbir şekilde faydalanamamaktadırlar. Bu durum, az gelişmiş ülkelerdeki yönetici sınıf için de geçerlidir. Lenin'e göre az gelişmiş ülkelerdeki zenginlik yaratmakta olan yönetici kapitalist sınıf, aslında yönetici bir sınıf değildir; onlar sadece kendi zenginliklerini düşünen merkezdeki kapitalistlerin işçisi konumundadırlar.²⁰⁷

Öte yandan Lenin için yukarıda değinilen bu iki ana grubun dışında, ülkeler bazında değinildiğinde bir grup daha söz konusudur:

“Bu çağın özellikleri, başlıca ülkelerin, yalnızca, sömürge sahipleri ve sömürge ülkeler olarak iki temel grup halinde toplanması değildir; görünüşte siyasal bağımsızlıklarına sahipmiş gibi olan, ama gerçekte, finansal ve diplomatik bir bağımlılığın ağı içine düşmüş değişik bağımlı ülke biçimleri vardır.”²⁰⁸

Lenin bu ülkeleri yarı-sömürge ülkeler olarak tanımlarken, bu ülkeleri toplum tarihinde geçici olarak bulunan, sömürgeleşme yolundaki tipik örnekler olarak gösterdi. Lenin'e göre bu devletlerin anlaşmalar yoluyla yar-sömürge haline gelmeleri, onların uzun süre bu şekilde yaşamalarına imkân sağlamayacak, ilerleyen süreçte onların da sömürgeleşmesi kaçınılmaz olacaktır.²⁰⁹ Nitekim Lenin'in yeniden paylaşım savaşı olarak adlandırdığı Birinci Dünya Savaşı ve bunun sonucunda Osmanlı, İran ve Çin'in içine düştüğü durum Lenin'in bu düşüncelerini tanıtlamaktadır.

---

²⁰⁶ Lenin, **a.g.e.**, s. 304.

²⁰⁷ Chigora, Ziso **a.g.m.**, s. 90.

²⁰⁸ Lenin, **a.g.e.**, s. 383.

²⁰⁹ Lenin, **a.g.e.**, s. 382-383.

Lenin ezenlerin (merkez kapitalistler) dünyayı pazar hâline getirmesini bütün dünyanın kapitalist olduğu anlamına gelmeyeceğini belirtmiş, dünyanın kapitalist olmasını, her düzeyde kapitalist ilişkilerin dünya çapında gerçekleşmesiyle mümkün olduğunu söylemiştir. İşte emperyalizm böyle bir nitelikte kapitalizmi, yani kapitalist ilişki ağını az gelişmiş ülkelerdeki kapitalist dolaşımı sağlayan alt yapılar (demir yolları, limanlar, yollar vb.) oluşturma ve sürekli sermaye ihraç etme yoluyla dünya çapında kurmuştur. Kapitalistler tarafından kurulan bu dünya sistemi evrensel bir baskı sistemi olup, Lenin'e göre hiçbir zaman dünyadaki eşitsizlikleri gideremeyecektir. Çünkü böyle bir özelliğe sahip sistem değildir. Zira kendisi sadece dünya üzerinde değil, kapitalistler arasında bile "eşitsiz gelişme" yaratan bir sistemdir.²¹⁰

"Eşitiz gelişme" Lenin'in kuramının önemli bir mihenk taşı oluşturulmaktadır. Lenin, emperyalizmin uzun vadede savaş getireceğini yine bu "eşitsiz gelişme" kavramıyla açıklar:

"... (K)apitalist düzen içinde nüfuz bölgelerinin, çıkarların, sömürgelerin paylaşılması konusunda, paylaşmaya katılanların gücünden, bunların genel iktisadi, mali, askeri vb. gücünden başka bir esas düşünülemez. Oysa paylaşmaya katılanların gücü aynı şekilde değişmemektedir; çünkü kapitalist düzende farklı girişimlerin, tröstlerin, sanayilerin, ülkelerin eşit şekilde gelişecekleri düşünülemez. Almanya, yarım yüzyıl kadar önce kapitalist gücü o zamanki İngiltere'nin gücüyle kıyaslandığında, zavallı, önemsiz bir ülkediydi; Rusya ile kıyaslandığı zaman Japonya da aynı durumdaydı. On ya da yirmi yıllık bir süre içinde emperyalist güçlerin nispi kuvvetlerinin değişmeden kalacağını söyleyebilir miyiz? Kesinlikle söyleyemeyiz. Bu koşullar içinde barışçı ittifaklar savaşımlardan doğarlar ve yeniden savaşları hazırlarlar. Egemenlik, ilhak ve üstünlük üzerine kurulu emperyalist politikanın esası budur."²¹¹

Lenin, eş deyişle Marksizm-Leninizm düşüncesi, özel mülkiyetin var olduğu müddetçe emperyalist savaşların asla önlenemeyeceğini iddia eder.²¹² Bu hâliyle Marksizm-Leninizm, uluslararası ilişkilerdeki bütün sorunların ana kaynağını oluşturan kapitalizmin, aynı zamanda savaşların da sebebini oluşturduğunu belirtir. Özellikle ezilenlerin bölgesinde sözüm ona ideoloji kisvesi altında (liberalizm, demokrasi vb.) yürütülen savaşlar, ezilenlerin kendilerini ve bölgedeki kaynaklarını, kapitalistlerce

²¹⁰ Ömer Laçiner, "Lenin'in Emperyalizm Analizi", **Birikim Dergisi**, Sayı: 20, 1976, s. 35.

²¹¹ Lenin, **a.g.e.**, s. 417.

²¹² Lenin, **a.g.e.**, s. 304.

kontrolü amacından başka bir şey taşımamaktadır.²¹³ Bununla birlikte Marksizm-Leninizm'e göre emperyalizm zorunlu olarak şu savaşları beraberinde getirir:

- Emperyalist ülkeler arasındaki savaşlar
- Sömürgeci devletlerle sömürge ülkelerindeki ulusal kurtuluş hareketleri arasındaki savaşlar
- Emperyalist ülkelerin kendi içlerindeki savaşlar²¹⁴

Belirtilen bu savaşlar, emperyalizmin çelişkilerinin bir sonucudur. Bu çelişkilerden ilki, emperyalist devletler arasındaki çelişkiler olarak nitelenmektedir. Sovyet uzmanlarına göre farklı emperyalist ülkelerdeki tekeller, maksimum kâr elde etme güdüsüyle aralarında keskin bir mücadele içerisindedir. Yine aynı şekilde tekellerin yönlendirdiği kapitalist devletler de sürüm pazarları ve doğal kaynaklar için birbirleriyle mücadele içerisindedirler. Emperyalist devletler arasındaki bu mücadele (savaşım) ise kendi aralarında yaşayacakları sıcak bir savaşla son bulmak zorundadır. Sovyet uzmanlarına göre bu kaçınılmazdır ve nitekim her iki dünya savaşı da bunu tanıtlamaktadır. Sovyet uzmanlarına göre emperyalistler arasındaki savaşlar, aynı zamanda sosyalist devrimlerin de habercisidir.

İkinci çelişki türü ise sömürenlerle sömürülenler arasındaki çelişkilerdir. Buna göre kapitalizmin gelişmesi, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerdeki ulusal kurtuluş hareketlerin emperyalizme karşı yürüttükleri mücadelesini kuvvetlendirmekte, sömürge ülkelerini, emperyalizmden proleter devrime doğru dönüştürmektedir.

Üçüncü çelişki türü de, emperyalistlerin kendi içlerinde var olan emek ve sermaye arasındaki çelişkidir. Sovyet uzmanlarına göre tekellerin yönetici sınıfı ve finans oligarşisi, Batı ülkelerindeki emekçi sınıfı gün be gün daha şiddetli bir şekilde sömürmektedir. Öte yandan Batı ülkelerindeki işçi sınıfının çok keskin bir şekilde hem maddi hem de buna paralel olarak politik imkânlarının alanının daraltılması, proletarya ve burjuvazi arasındaki sınıf mücadelesini yoğunlaştırmaktadır. Sovyet uzmanlarına göre Batı ülkelerindeki koşullar göstermektedir ki, artık işçi sınıfının yürüttüğü

---

²¹³ Chigora, Ziso, **a.g.m.**, s. 91.

²¹⁴ K. V. Ostrovityanov, D. T. Shepilov, L. A. Leont'ev, I. D. Laptev, I. I. Kuz'minov, L. M. Gatovskii, **Politicheskaya ekonomiya**, Moskva: Gosudarstvennoe izdal'stvo, 1954, s. 185.

ekonomik ve parlamenter mücadele yeterli değildir. Sonuç olarak emperyalizm, bu ülkelerdeki işçi sınıfını, sosyalist devrime doğru bir yönelime sokmaktadır.²¹⁵

Sovyet uzmanları Marksist-Leninist teori uyarınca uluslararası ilişkileri ekonomi temelli izah ederken diyalektik yasasına göre bir sonraki aşamanın (kapitalizm sonrası) sosyalizm olacağını tanıtlamaya çalışmışlardır.²¹⁶ Bu haliyle Sovyet uzmanlarının, Lenin sonrasında emperyalizme kuramsal anlamda bir katkıları olmamış, Lenin'in çizdiği çerçeve boyunca çözümlenelerde bulunmuşlardır.

Sovyetler Birliğinde emperyalizm konusu, ekonomi-politik bilimi altında incelenmiştir.²¹⁷ Sovyetler Birliği kapitalizm ekonomi-politiğine²¹⁸ göre, Lenin sonrası emperyalizm döneminde kapitalizmin var olan çelişkileri iyice sivrilmekteydi.²¹⁹ Bu sivrilen çelişkilerin varlığı, Lenin'in de ifade ettiği üzere kapitalizmin can çekiştiğinin bir göstergesiydi, fakat buradan kapitalizmin kendiliğinden otomatik olarak yok olacağı anlamı çıkarılmamalıydı. Nasıl ki emperyalizm döneminde üretimin gittikçe toplumsallaşması sosyalizme doğru bir gidişin bütün şartlarını yarattığı hâlde buradan sosyalizmin kendiliğinden ortaya çıkacağı anlamı çıkarılamaz, kapitalizmdeki çelişkilerin varlığı da onun kendiliğinden ortadan kalkacağı anlamına gelmezdi. Diyalektik yöntem uyarınca kapitalizmin yıkılması ve akabinde sosyalizme geçilmesi bir "sıçrama" durumunu gerektirmekteydi ki, bu da ancak devrimler yoluyla meydana gelebilirdi.²²⁰

Sovyet uzmanları Lenin'in sosyalist devrimlerin arifesi olarak gördüğü emperyalizmin, eş deyişle tekelci kapitalizmin buhranlarını işaret eden üç safhasının söz konusu olduğunu ileri sürdüler. Bunlardan birincisi; Birinci Dünya Savaşında başlamış olup, Bolşevik Devrimiyle gelişmiştir. İkincisi; İkinci Dünya Savaşının ve Avrupa ile Asya

²¹⁵ Ostrovityanov ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 184-185.

²¹⁶ Kazgan, **a.g.e.**, s. 341.

²¹⁷ Bkz. A. M. Rumyantsev, G. A. Kozlov, M. I. Volkov, **Politicheskaya ekonomiya**, Moskva: Izdatel'stvo sotsial'no-ekonomicheskoi literatury, 1963; V. V. Radaev, **Politicheskaya ekonomiya: Uchebnik dlya vuzov**, Moskva: Politizdat, 1988; V. G. Lopatkin, G. M. Hkarakharyan, P. P. Hkelebnikov, **Politicheskaya ekonomiya**, Moskva: Izdatel'stvo sotsial'no-ekonomicheskoi literatury, 1963; G. I. Razdorskii, **Politicheskaya ekonomiya**, Moskva: Vysshaya shkola, 1963.

²¹⁸ Sovyetler Birliği uzmanlarına göre politik-ekonomi maddi üretim tarafından belirlenen toplumsal ilişkileri ve buna bağlı oluşan toplum şekillerini tahlil eden, özdeyişle insanlar arasındaki ekonomik münasebetleri inceleyen bir bilim dalıdır. Ekonomi-politiğe göre her toplumsal düzen birtakım ekonomik kanunlara göre kendini gösterir ve bu kanunlar insan iradesine bağlı olmayıp birtakım şartlar neticesinde meydana gelirler. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Politicheskaya Ekonomiya**, Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoi literatury, 1954, s. 13-20.

²¹⁹ Gustav A. Wetter, **Bugünkü Sovyet İdeolojisi Cilt-1**, çev. Cemil Ziya Şanbey, 2. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1976, s. 488.

²²⁰ Wetter, **a.g.e.**, s. 488.

ülkelerinde başlayan sosyalist devrimlerin seyri içinde gelişmiş ve yayılmıştır. Üçüncüsü ise; 1950'li yılların sonlarına doğru başlamış ve devam etmektedir. Sovyet uzmanlarına göre emperyalizmin üçüncü ve son safhası, bir dünya savaşının sonucu olmaması, yani bir dünya savaşını takip etmemesi nedeniyle diğer iki safhadan ayrılmaktadır. Bu safha esasen uluslararası ilişkilerdeki güç dengesinin sosyalizm lehine değişmesiyle ortaya çıkmıştır.²²¹

Sovyet uzmanlarının belirttiği birinci safha, emperyalist devletlerin arasındaki çelişkilerin keskinleşmesi sonucu dünyanın yeniden paylaşılması uğruna yapılan savaşla başlamıştır. Bu savaş sonucunda emperyalistler zayıf düşmüşler ve bunun sonucunda da emperyalist blok içindeki en zayıf halka, yani Rusya bu bloktan kopmuştur. Rusya, Bolşevik Devrimi ile birlikte sosyalist bir yapılanma içerisine girmiş ve kısa süre içerisinde yaptığı hamlelerle kapitalizme karşı üstünlüğünü ortaya koyarak dünyanın sosyalist ve kapitalist olarak iki sisteme ayrılmasını sağlamıştır.²²²

İkinci safha, yine emperyalistler arasındaki çelişkilerin ve faşist kışkırtmaların neden olduğu ikinci Dünya Savaşı ile başlamıştır. Her şeyden evvel savaş, galip veya mağlup taraf ayrımı yapmadan emperyalist sistemin büyük bir kaybına yol açmıştır. Savaştan yenilgiyle çıkan Japonya ve Almanya gibi devletlerin yanı sıra galip İngiltere ve Fransa da savaştan zayıf çıkmış ve kapitalist sistemde ABD öncü role yükselmiştir. ABD'nin bu öncü rolü dayatması ise emperyalist blok arasındaki günümüzdeki çelişkiyi artırmaktadır. Buna göre savaşla birlikte emperyalist blok içindeki çelişkiler sona ermemiş; bilakis fazlasıyla artış göstermiştir. Bu savaşta keskin bir rol oynayan Sovyetler Birliği ise, bu başarısıyla ulusal kurtuluş hareketlerinde görülmedik bir yoğunluğun yaşanmasına ve kapitalist sistem içerisinde ayrılan sosyalist devletlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Böylece sosyalist sistem, sosyalist devletler arası bir sisteme dönüşerek iyice pekişmiş ve dünya tam olarak sosyalist ve kapitalist olarak iki sisteme ayrılmıştır.²²³

Üçüncü safha ise sosyalist ülkelerin kısa bir süre içerisinde gerçekleştirdikleri ekonomik kalkınma ile kendini göstermiştir. Sovyet uzmanlarına göre, bu safhanın en önemli

---

²²¹ P. Nikitin, **Ekonomi Politik**, çev. Hamdi Konur, Ankara: Sol Yayınları, 1968, s. 214.

²²² Nikitin burada 1937 yılına gelindiğinde Sovyetler Birliğinin sanayi hacmi bakımından Avrupa'da birinci, dünyada ise ikinci olmasını örnek verir. Bkz. Nikitin, **a.g.e.**, s. 215.

²²³ Ostrovityanov ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 200-203.

niteliği, sosyalist dünya sisteminin, insan toplumunun gelişmesinde, kesin faktör olarak ortaya çıkışıdır. Buna göre bu yeni safha iki sistemin, yani kapitalist ve sosyalist sistemin rekabeti olarak bir nitelik kazanmaktadır. Burada sosyalizm devamlı olarak kuvvetlenirken, kapitalizm ise zayıflamaktadır. Nitekim ulusal kurtuluş hareketlerin bu dönemde oldukça şiddetlenmesi bunu tanıtlamaktadır.²²⁴

Marksizm-Leninizm'e göre kapitalist ülkelerdeki çelişkilerin en önemlisi, üretici güçlerin gelişmesiyle beraber, onun mülkiyetle yaşadığı problemlerden meydana gelmektedir. Üretici güçlerin gittikçe gelişmesi, onların kapitalist özel mülkiyetten kurtulmasını sağlayan bir durum yaratmaktadır. Bu durumun farkında olan tekeller ise emperyalizmin bu yeni safhasında hâkimiyet alanını kaybetmemek için tekelci devlet kapitalizmini ortaya çıkarmışlardır.²²⁵ Marksizm-Leninizm'e göre tekelci devlet kapitalizmi, kapitalist tekellerin güçleriyle devletin gücünün bir araya gelmesi demektir. Daha önceleri kapitalist sistem, devlet yardımı olmaksızın işleyebiliyorken, yaşanan dünya savaşları ve ekonomik buhranlar bu düzeni işletemez hâle getirmiş, bunun neticesinde tekeller, güçlerini devlet gücüyle birleştirmişlerdir. Böylece askerî gücü de arkasına alan tekeller, en zengin yüz ailenin kurduğu bir diktatorya rejimi ortaya çıkarmışlardır.²²⁶ Bu rejimin özellikleri ise şu şekildedir:

- Devlet mekanizması gittikçe tekellerle kaynaşmaktadır. Rekabet yeni bir şekil almış, kapitalist merkezler devletin sermayesine etki etmek ve onun sektörlerinin kontrolünü ele geçirme mücadelesi içine girmişlerdir.
- Devlet mekanizması içinde bakanlıklar, müsteşarlıklar ve elçilikler olmak üzere bütün kilit noktalara tekellerin temsilcileri getirilmektedir.
- Devlet tekellere imtiyazlı yatırım sahaları sağlamak çabasıdadır, bu yüzden devlet pazarı meydana getirerek üretimin büyük bir hacmini ihaleler yoluyla tekellere devretmektedir.
- Devlet özellikle savaş sanayi, stratejik hammaddeler ve enerji sahasında tekellere büyük yardımlar yapmaktadır.

---

²²⁴ Nikitin, a.g.e., s. 216-217.

²²⁵ Wetter, a.g.e., s. 494.

²²⁶ Osnovy Marksizma-Leninizma, s. 322.

- Uluslararası bir zeminde ortaya çıkan tekelci devlet teşebbüsleri, uluslararası anlaşmalarda her zaman tekellerin menfaatine göre hareket etmektedirler.²²⁷

Tekellerin kendi başlarına krize girmesinin önüne geçmek için oluşturulan tekelci devlet kapitalizmi, Sovyet uzmanlarına göre kapitalizmin çöküşünü engelleyemeyecektir: “Tekelci kapitalizmin devlet eliyle yaptığı bir dizi önleyici hamleler hiçbir şekilde kapitalist buhranın ortaya çıkmasını engelleyemez, sadece erteleyebilir.” Çünkü Sovyet uzmanlarına göre kapitalizmdeki çelişkiler, giderilebilir olmayıp yapısalıdır. Asıl mesele üretici güçler ile kapitalist mülkiyet arasındaki çelişkidir ki, bu çelişki (kapitalizm) kaldığı müddetçe de toplumsal ve ekonomik buhranların önüne geçilmesi mümkün değildir.²²⁸

Sovyet uzmanlarına göre kapitalizmin buhranlarını tetikleyen karakteristik sebep, sürüm pazarları ve sermayenin faaliyeti alanının daralmasıydı. Her şeyden evvel üretimin artmasıyla birlikte metaların sürüm imkânları arasında artan nispetlilik, kapitalist devletler arasındaki pazar problemini ortaya çıkarmıştı. Bununla birlikte sosyalist dünyanın kurulup güçlenmesi ve yine ulusal kurtuluş hareketlerin kuvvetlenmesi, kapitalist dünyanın geniş sürüm pazarlarını ve yatırım alanlarını kaybetmesine yol açmıştır. Bunlara bir de az gelişmiş ülkelerde gelişen kapitalist rekabet de eklenince kapitalist devletler arasındaki sürüm pazarları uğruna yürütülen mücadele iyice şiddetlenmiştir.²²⁹

Sovyet uzmanlarına göre tekeller arasında yürütülen bu mücadele, öncelikle kendini Amerika ile İngiltere arasında kendini göstermiştir. ABD ilk olarak İngiltere'nin nüfuz alanlarına girmiş ve bu bölgelerin İngiltere ile olan ekonomik ve siyasi ilişkilerini yıkarak kendi ilişki ağlarını kurmaya çalışmıştır. Yine aynı şekilde Amerika, Fransa'nın da nüfuz bölgelerine girip Fransa'ya bağlı pazarlar için de saldırıya geçmiştir. Fransa ile İngiltere'yi telaşa sürükleyen bu durum, onlara, Amerika'ya karşı politika üretmeye zorlamaktadır ki, bu da emperyalistler arasındaki çelişkiyi şiddetlendirmektedir. Bu çelişki, Batı Almanya ile Japonya'nın tekrar dünya pazarına girmeleriyle beraber ise iyice ağırlaşmıştır.²³⁰

---

²²⁷ Wetter, **a.g.e.**, s. 498-499.

²²⁸ **Osnovy Marksizma-Leninizma**, s. 327.

²²⁹ Romyantsev ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 215-216.

²³⁰ Romyantsev ve diğerleri, **a.g.e.**, s. 217-218.

Bununla birlikte Sovyet uzmanlarına göre emperyalistler arasındaki çelişkiler kapitalizmin özünden gelmektedir ve emperyalistler arasında yapılan anlaşmalar, ittifaklar, birleşmeler ve uzlaşmalar bu temel çelişkiyi ortadan kaldırmamaktadır. Zaten emperyalistler arasındaki NATO, SEATO ve CENTO gibi gruplaşmaların sebebi sosyalist sistemin varlığı nedeniyledir. Buna göre çağın başlıca çelişmesi olan kapitalist ve sosyalist sistem arasındaki karşıtlık, emperyalist kampta kendini iki eğilimle ifade etmektedir: Sosyalizme karşı güçlerini birleştirme ve temel meseleler (pazar, hammadde vb.) üzerine kendi aralarındaki mücadeleyi şiddetlendirme.²³¹

---

²³¹ Nikitin, **a.g.e.**, s. 233.

BÖLÜM 3: MARKSİZM-LENİNİZM'DE ULUSLARARASI İLİŞKİLER YAKLAŞIMLARI: KAPİTALİST DÜNYA VE SOSYALİST DÜNYA İLE İLİŞKİLER

3.1. Marksizm-Leninizm ve Barış İçinde Bir Arada Yaşama

Devrimin ilk aylarında nihai hedefin dünya devrimi olmasından mütevellit Bolşeviklerin uluslararası ilişkilere bakışının sadece dünya devrimi perspektifinden olduğu görüşü yaygındır. Nitekim dünya devriminin amansız bir savunucusu olan ve devrim sonrası Bolşeviklerin Dışişleri Halk Komiserliğini üstlenen Troçki'nin dışişlerini kastederek “Dünya halklarına birkaç devrimci bildiri yayımlayıp gizli anlaşmaları da açıkladıktan sonra dükkânı kapatacağım.” sözü bu yaklaşımı doğrular niteliktedir.²³² Çiçeği burnunda proleter devletin sahipleri, devrimci heyecanla birlikte ilk aylarda uluslararası ilişkilerde şu prensipleri gütmüşlerdir: Diğer devletlerin egemenliğine -sınıfsal bakış gereğince- derin bir saygısızlık ve uluslararası anlaşmaları aşığılayarak onları yok saymak.²³³

İlerleyen süreçte ise özellikle Sovyetler Birliğinde sosyalizmin başarıyla kurulduğunun ilanı ve İkinci Dünya Savaşı sonrası Doğu bloku devletlerinin ortaya çıkması, Sovyetler Birliğinde dış politika meselelerinin artmasına neden olmuştur. Bu meselelerin en büyüğü Sovyetler Birliğiyle beraber bu yeni sosyalist devletlerin, diğer kapitalist devletlerle ne tür bir ilişki içinde olmaları gerektiğiydi. İşte “barış içinde bir arada yaşama” (mirnoe sosushchestvovanie) konsepti bu sorunu bertaraf etmek üzere ortaya atılmıştır denebilir.

Sovyetlere göre sosyalist devletler ile kapitalist devletler arasındaki ilişkiler sadece arzuyu değil, aynı zamanda elzem bir gerekliliği de yansıtan “barış içinde bir arada yaşama” prensibine dayanmalıdır.²³⁴ Khurushcheyev'e göre “Sosyalist ve kapitalist sistem ya bu prensibe dayanarak bir arada huzur içerisinde yaşayacaktır ya da birbirleriyle

---

²³² Troçki'nin bu sözü gerçek mi yoksa şaka mahiyetinde mi söylediği bilinmemektedir. Bununla birlikte Troçki'nin diplomasiden haz etmediği de bilinen bir gerçektir. Dünya proleterlerinin diplomasie ihtiyacı olmadığını düşünen Troçki, dünya emekçilerinin kendi aralarında aracı olmadan da pekâlâ anlaşabileceklerini belirtmiştir. Bkz. Leonid Mikhailovich Mlechin, **MİD. Ministry inostrannykh del. Vneshnyanya pliyika Rossii. Ot Lenina i Trotskogo - do Putina i Medvedeva**, Moskva: Tsentrpoligraf, 2012, s. 24.

²³³ Mlechin, **a.g.e.**, s. 39.

²³⁴ Gustav A. Wetter, **Bugünkü Sovyet İdeolojisi Cilt-2**, çev. Cemil Ziya Şanbey, İkinci baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1976, s. 351.

savaşacaktır (burada kastedilen sıcak savaştır), bir üçüncü yol ise söz konusu değildir.”²³⁵

Öte yandan “barış içinde bir arada yaşama” prensibinin ilan edildiği tarihten itibaren (20. Kongre) Sovyet kuramcıları, bu prensibe doktrinsel bir destek bulma umuduyla Marks ve Engels’in çalışmalarında birbirine zıt bu iki sistemin aynı anda bir arada yaşayabileceklerine dair teorik ve pratik veriler aramaya girişmişlerdir. Fakat kuramcıların bu arayışları sonuçsuz kalmıştır,²³⁶ zira Marks ve Engels devrimin ileri kapitalist ülkelerde eş zamanlı bir şekilde gerçekleşeceğini düşündüklerinken²³⁷ iki sistemin bir arada yaşamasına yönelik herhangi bir çalışmada bulunmamışlardır.

Sovyet kuramcıları bu desteği ise Lenin’in çalışmalarında bulmuşlardır. Lenin’e göre kapitalizm farklı ülkelerde hiç de düzenli olmayan bir şekilde gelişmekteydi. O hâlde “eşitsiz gelişme” uyarınca sosyalizmin bütün ülkelerde eş zamanlı bir şekilde zafer kazanması beklenemezdi. Sosyalizm öncelikle bir veya birkaç ülkede başarı kazanacak ve diğerleri bir süre burjuva veya burjuva öncesi dönemde yaşamaya devam edeceklerdi.²³⁸ Sovyet kuramcılarının, Lenin’in bu sözlerinden yola çıkarak proleter devrimin bütün dünyaya yayılincaya kadar sosyalizmle kapitalizmin eş zamanda bir arada yaşayabileceklerini çıkartmaları zor olmamıştır.²³⁹

Özellikle 1956 yılından itibaren gerek Sovyetler Birliği liderlerinin gerekse de Sovyetler Birliği uluslararası ilişkiler uzmanlarının “barış içinde bir arada yaşama” prensibinin Sovyet dış politikasını hâlen şekillendirmekte olan Lenin’in iki prensibinden birisini oluşturduğunu belirttikleri görülür.²⁴⁰ Bilhassa Khurushcheyev, vermiş olduğu demeçlerde “barış içinde bir arada yaşama” konseptinin Lenin’e ait olduğunu defaatle tekrarlamış ve konseptin Lenin’in mirası olduğunu her fırsatta dile getirmiştir. Sovyet uluslararası ilişkiler uzmanlarından Gantman da “barış içinde bir arada yaşama”nın Marksizm-Leninizm’in uluslararası ilişkiler teorisinin ayrılmaz bir parçasını oluşturduğunu söyleyerek bunun Lenin’in bir fikri olduğunu belirtmiştir.²⁴¹ Yine aynı

²³⁵ **XX. S’ezd Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuza, Stenograficheskii otchet Cilt-1**, Moskva: Gosudarstvennoe izdatel’stvo politicheskoi literatury, 1956, s. 36.

²³⁶ Margot Light, **The Soviet Theory of International Relations, 1917-1982**, Londra, 1982, s. 41.

²³⁷ Marks, Engels, “Komünizmin İlkeleri”, s. 111.

²³⁸ Vladimir Il’ich Lenin, “Voiennaya programma proletarskoi revolyutsii”, **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-30**, Moskva: Izdatel’stvo politicheskoi literatury, s. 133.

²³⁹ Light, **a.g.e.**, s. 42.

²⁴⁰ Diğer prensip “proleteryan enternasyonalizm”dir.

²⁴¹ Gantman, **a.g.e.**, s. 423.

şekilde Sovyet uluslararası ilişkiler uzmanlarından Andrei Gromyko da Bolşevik Devriminden hemen sonra yayınlanan Barış Deklarasyonunda (Dekret o mire) Lenin'in sınıf mücadelesi ile "barış içinde bir arada yaşama"nın diyalektik bağlantısını kurduğunu belirtmiştir.²⁴² Fakat Gromyko bu bağlantının nasıl kurulduğunu açıklamamıştır.

Lenin "sosushchestvovanie" (varlık/var olma) yerine "sozhitel'stvo" (yan yana) sözcüğünü kullanarak "bir arada yaşama" terimini pratik olarak kullanmıştır.²⁴³ Konseptin Lenin'e dayandırılması da onun, zaman zaman kapitalist devletlerle ilişki kurulmasına yönelik pratik fikirlerine bağlanmaktadır. Fakat belirtmek gerekir ki konseptin nihai şekli ve ideolojik yorumu Lenin tarafından değil, daha sonra yapılmıştır. Nitekim Mukhametov da konseptin tek bir formdan ibaret doküman olmadığını belirtir. Ona göre "barış içinde bir arada yaşama", pratikten kuram çıkararak ilerleyen Sovyet Birliğinin belli postulatlarla dayanarak yıllar içerisinde yavaş yavaş geliştirdiği bir konsepti oluşturmaktadır.²⁴⁴

3.1.1. Lenin ve Barış İçerisinde Bir Arada Yaşama

Lenin, teorik çalışmalarının büyük çoğunluğunu Bolşevik devrimi öncesinde gerçekleştirmiştir. Bu yüzden onun temel çalışmalarında "barış içinde bir arada yaşama" konsepti ile ilgili ciddi birtakım emarelere rastlamak oldukça güçtür. Dolayısıyla Lenin'in "bir arada yaşama" terimini yer yer kullanmış olmasından yola çıkarak Sovyet uzmanlarının iddia ettiği gibi bu konseptin Lenin'in en önemli teorik çalışmalarından birini oluşturduğunu söylemek oldukça abartılıdır.

Lenin'in ilk çalışmalarından itibaren içerisinde bulunduğu hareketin uluslararası ilişkiler karakterine sürekli atıfta bulunarak hareketin enternasyonallığını ortaya koymaya çalıştığı görülmektedir.²⁴⁵ Marks ve Engels'te olduğu gibi Lenin için de sosyalist devrim aslında bir dünya devrimidir. Lenin için üretici güçlerin daha yüksek bir aşamaya geçmesinin bir sonucu olan sosyalizm, bir dünya sistemi olmadan gerçekte

---

²⁴² A. A. Gromyko, "Programma mira v deistvii, **Kommunist**, No: 14, 1974, s. 4.

²⁴³ Light, **a.g.e.**, s. 38.

²⁴⁴ R. S. Muhametov, "Vneshnopoliticheskie kontseptsii SSSR: Ot proleterskogo internatsionalizma do novogo myshleniya", **Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta**, No: 33 (287), 2012, s. 8.

²⁴⁵ Vladimir İl'ich Lenin, "Proekt programmy nashei parti", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-4**, 5. Baskı, Moskva: İzdatel'stvo politicheskoi literatury, 1967, s. 239.

var olamayacaktır.²⁴⁶ Bu dünya sisteminin kurulması için de öncelikle uluslararası bir güç olan kapitalizmin ortadan kaldırılması gerekir ki bu da tek bir ülkede değil, ancak bütün ülkelerde oluşacak devrimle mümkündür.²⁴⁷

Lenin'in kapitalizmle sosyalizmin bir arada yaşayamayacağına dair birçok demeci vardır. 1918 yılının sonlarında Lenin; “Her şey daha açık: Ya emperyalizm ya da Sovyet Hükümeti yaşayacak.”,²⁴⁸ 1920’de ise; “Sosyalizmle kapitalizm eş zamanda barış içinde bir arada yaşayamazlar. Mutlaka biri veya öteki galip gelecektir. Eninde sonunda ya Sovyet Cumhuriyetinin ya da dünya kapitalizminin cenaze namazı kılınacaktır.”²⁴⁹ demiştir. Sekizinci Parti Kongresinde ise komünist üyelere Lenin’in şöyle seslendiği görülmektedir:

“Biz yalnız bir devlet içerisinde değil, bir devletler sistemi içerisinde yaşıyoruz. Emperyalist devletlerin yanında Sovyet Cumhuriyeti’nin sürekli var olması düşünülemez. En sonunda biri veya diğeri galip gelecektir. Bu gerçekleşinceye kadar da bunların aralarında bir sürü korkunç çarpışmaların vuku bulması kaçınılmazdır.”²⁵⁰

Hatta Lenin, bu tezlerini Avrupa’da devrimlerin başlayacağına dair ümidin azaldığı sıralarda bile tekrarlamaktan çekinmemiştir. Avrupa devriminin kan kaybetmekte olduğu bir dönemde gerçekleştirilen Komünist Enternasyonalin Üçüncü Kongresinde Lenin, uluslararası bir dünya devriminin desteği olmadan proleter devrim zaferinin söz konusu olamayacağını yenilemiş, devrim öncesinde olduğu gibi devrim sonrasında da “Ya uluslararası dünya devrimi bize yardım edecek ya da biz yok olacağız.” tezini savunduklarını belirtmiştir. Buna rağmen Sovyet Hükümetini savunduklarını, çünkü çalışırken sadece kendileri için değil, aynı zamanda dünya devrimi için de çalıştıklarının bilincinde olduklarını söyleyen Lenin, olası bir yenilgi durumunda, kendi deneyimlerinin diğer devrimlere bir tecrübe sağlayacağını düşünerek hareket ettiklerinin altını çizmiştir.²⁵¹

²⁴⁶ Fernando Claudin, **a.g.e.**, s. 57.

²⁴⁷ Vladimir İl’ich Lenin, “Russkie rabochie i internatsional”, **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-26**, 5. Baskı, Moskva: İzdatel’stvo politicheskoi literatury, 1973, s. 203.

²⁴⁸ Vladimir İl’ich Lenin, “Rech na sobranii 20 Noyabrya 1918 g.”, **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-37**, Moskva: İzdatel’stvo politicheskoi literatury, 1969, s. 199.

²⁴⁹ Vladimir İl’ich Lenin, “Sobranie aktiva moskovskoi organizatsii RKP(b) 6 dekabrya 1920 g.”, **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-42**, 5. Baskı, Moskva: İzdatel’stvo politicheskoi literatury, 1970, s. 76.

²⁵⁰ Vladimir İl’ich Lenin, “VIII. S’ezd RKP(b) 18-23 Marta, 1919 g.” **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-38**, Baskı, Moskva: İzdatel’stvo politicheskoi literatury, 1969, s. 139.

²⁵¹ Vladimir İl’ich Lenin, “Doklad o taktike RKP 5 iyunya”, **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-44**, 5. Baskı, Moskva: İzdatel’stvo politicheskoi literatury, 1970, s. 36-37.

Lenin'in bu tür söylemlerine rağmen devrim sonrası Bolşevik devletin ayakta kalmasına yönelik fikirler geliştirmeye başladığını ve bunun için de önceliği Sovyet Rusya'nın ekonomisine verdiği söylenebilir.

Dönem itibarıyla Batı sermayesine duyulan ihtiyaç, Sovyet Rusya'da elzem olarak görülmekteydi ve sermayenin sağlanabilmesi için gerek Troçki'den sonra Dışişleri Halk Komiseri olan Çiçerin, gerekse de Dış Ticaret Halk Komiseri Krasin, Lenin'in kabul etmesinin mümkün olmayacağı öneriler sunmuşlardı. Çiçerin, bir süreliğine de olsa dünya devrimi propagandalarından vazgeçilmesini, Komintern politikası ile Sovyet dış politikasının ayrılmasını ve ayrıca Çarlık Rusya'nın borçlarının üstlenilmesini talep etmişti.²⁵² Dış Ticaret Halk Komiseri Krasin de Batı sermayesinin Rusya'ya gelişini, Sovyet Hükûmetinin ciddi bir şekilde başka devletlerin iç işlerine karışmamasına ve dışardaki komünist partilere doğrudan desteği reddetmesine bağlı olduğunu öne sürmüştü.²⁵³

Buradan hareketle her şeyden evvel Lenin "barış içine bir arada yaşama" terimini kullanarak Rusya'nın sermaye ihtiyacını gidermeye çalıştığını, kapitalist firmalarla ilişkilerin yeniden düzenlenmesini amaçladığını ve bu sayede Sovyet Rusya'yı tekrardan uluslararası ekonomik sisteme entegre etmeye çabaladığını belirtmek abartılı olmayacaktır. Nitekim Lenin'e göre barışın ilanı ve onun pratiğe yansıtılmasıyla birlikte dış dünyaya Sovyet Rusya'nın ne kadar barışsever olduğu gösterilecek ve böylece -bir süreliğine de olsa- ekonomik ilişkiler yürütmek zorunda oldukları kapitalist dünyanın yatışması sağlanacaktı. Ayrıca bir arada yaşama, dönem itibarıyla Sovyet Rusya için önemli olarak görülen "soluklanma"ya (peredyshka) kapı aralayacaktı.²⁵⁴ Soluklanma önemliydi, çünkü Sovyetlerin iç organizasyonun sağlanması gerekiyordu. Lenin bu politikanın özünü, en açık bir şekilde Sovyetlerin Sekizinci Bütün-Rusya Kongresinde dile getirdiği görülür: "Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti bütün halklarla barış içinde yaşamayı arzu eder ve bütün çabalarını üretim, ulaşım ve hükümet işleri temelinde düzenlemek üzere iç gelişmeye adar..."²⁵⁵

---

²⁵² Lenin'in Çiçerin'e verdiği cevap için bkz. Vladimir İl'ich Lenin, **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-53**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury, 1967, s. 273.

²⁵³ **Dokumenti vneshnoi politiki SSSR Cilt-2**, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury, 1958, s. 59.

²⁵⁴ Light, **a.g.e.**, s. 43-44.

²⁵⁵ Vladimir İlyiç Lenin, **Barış İçinde Bir Arada Yaşama**, çev. Tahir Balkan, 3. Baskı, Ankara: Ekim Yayınları, 1990s. 41.

Lenin'e göre kapitalist devletlerle, onlar oldukları gibi kalırken de ticaret yapmaya ihtiyaçları vardı. Lenin bu ticari kısmı vurgulama adına "Tüccar olarak onlarla görüşmeye gidiyoruz. Bunu yapabileceğimiz gerçeği, onlarla imzalamakta ve görüşmekte olduğumuz ticaret antlaşmalarının artan sayısı ile ispat edilmektedir..." demişti.²⁵⁶ 1919 yılının Ekim ayında Chicago Daily News muhabiriyle yaptığı röportajda, muhabirin Amerika ile ekonomik bir antlaşmaya nasıl baktığı sorusuna da şöyle cevap vermişti: "Biz Amerika ile ekonomik bir anlaşmaya kesin olarak taraftarız, hatta bütün ülkelerle, fakat özellikle Amerika ile."²⁵⁷

Lenin "bir arada barış içinde yaşama" terimiyle ayrıca Rusya'ya gerekli olan teknolojiyi ve teknik yardımları yabancı firmalar aracılığıyla Sovyet ülkesine getirmeyi amaçladığı görülmektedir. Şubat 1920'de vermiş olduğu bir röportajda Letonya ile yaptıkları anlaşmayı kastederek "... büyük çapta taviz verdiğimiz barış, bizim iş ilişkileri uğruna, belli koşullarda endüstriyel imtiyazlar bile vermeye hazır olduğumuzu ispat etmiştir." diyen Lenin, hedeflerinin barış içerisinde ekonomik inşa olduğunu yenileyerek, Batı'nın kendilerine uyguladığı ablukanın kaldırılmasına yönelik demeçler vermiştir. Ablukanın kaldırılmasıyla ise her şeyden evvel Lenin, o dönemde Sovyet Hükûmetinin başlatmış olduğu Rusya'nın elektrifikasyonu projesi için gerekli olan Batı teknolojisini ülkesine getirmeyi hedeflemiştir.²⁵⁸

Yukarıdakilerden yola çıkarak Lenin'in "barış içinde bir arada yaşama" terimini öncelikle ekonomik bağlamda kullandığı ve bu terimi kullanırken iki sistem arasındaki savaş gerçeğini bunun dışında tuttuğu söylenebilir. İki sistem arasındaki savaşın kaçınılmazlığı fikrinden hiçbir zaman vazgeçmeyen Lenin, terimi taktiksel anlamda ekonomi politikalarıyla sınırlı tutmuştur.²⁵⁹

Lenin'in bu taktiksel olarak adlandırabilecek "barış içinde bir arada yaşama" politikası ise sonradan Lenin'in halefleri tarafından zaman içerisinde yavaş yavaş genişletilerek uzun vadeli bir stratejiye dönüştürülmüş ve "barış içinde bir arada yaşama", Sovyetler Birliğinin değişmeyen uluslararası ilişkiler yaklaşımı olarak Marksizm-Leninizm

---

²⁵⁶ Lenin, **a.g.e.**, s. 129.

²⁵⁷ Vladimir Il'ich Lenin, "Otvét na vaprosy korrespondenta amerikanskoi gazety 'The Chicago Daily News'", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-39**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury, 1970, s. 209.

²⁵⁸ Vladimir Il'ich Lenin, "Otvét na vaprosy korrespondenta angliiskoi gazety 'Daily Express'", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-40**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury, 1974, s. 148-149.

²⁵⁹ Light, **a.g.e.**, s. 47.

düşüncesindeki yerini almıştır. Sovyet kuramcıları ve politika yapıcıları Batı ülkeleriyle ilişkilerde kendi ülkelerinin dış politikasının her zaman “barış içinde bir arada yaşama” temeline dayandığını iddia etmişler ve yıllar içerisinde kendilerinin değil, bu politikaya karşı Batı reaksiyonlarının değiştiğini öne sürmüşlerdir.²⁶⁰

3.1.2. Stalin ve Barış İçinde Bir Arada Yaşama

Kimi yazarlar Stalin sonrası oluşan “barış içerisinde bir arada yaşama” konseptinin izlerinin Lenin döneminden daha çok Stalin döneminde rastlandığını söylemektedirler.²⁶¹ Lenin’in hastalığıyla birlikte ortaya çıkan ve ölümüyle birlikte de iyice patlak veren parti içi çekişmelerden politik anlamda Troçki’ye karşı verdiği mücadeleden galip çıkan Stalin, Troçki’ye karşı bir diğer mücadelesini de kuramsal anlamda onun “sürekli devrim” teorisine karşı vermiştir.²⁶²

Troçki’nin ilk olarak 1906 yılında yayınlanan *Sonuçlar ve Perspektifler* (İtogi i perspektivi) adlı broşüründe ortaya attığı “sürekli devrim” kuramına göre burjuva gelişiminin geç kalındığı -özellikle feodal ve yarı feodal- ülkelerde demokrasi ve ulusal kurtuluş görevini proletarya diktatörlüğü üstlenmelidir. Organizasyonu Komünist Parti tarafından sağlanan ve işçi-köylü dayanışmasına yaslanan proletarya diktatörlüğü, burjuvazinin görevi olan demokratik devrimi yerine getirmeli ve demokratik devrim “sürekli devrim” yoluyla sosyalizme doğru evrilmelidir.²⁶³

Troçki’ye göre farklı ülkelerde gerçekleşecek bu durum, yani iktidarın proletarya tarafından ele geçirilmesi devrimin bitişini değil, başlangıcını oluşturur. Troçki sosyalist insanın, ulusal ve uluslararası ölçekte sınıf savaşımını temelinde düşünülebileceğini belirtir. Ona göre bu savaş, kapitalist ilişkilerin dünya arenasında ezici ağırlığının olduğu günümüz koşullarında kaçınılmaz olarak patlamalara yol açar ve hem ülke sınırları içinde bir iç savaşa hem de ülke sınırları dışında devrimci mücadelelere sahne olur. Buna göre ister demokratik devrimini daha dün tamamlamış geri bir ülkede olsun

---

²⁶⁰ Light, **a.g.e.**, s. 47-48.

²⁶¹ Wetter, **a.g.e.**, s. 356.

²⁶² Y. V. Yemel’yanov, **Stalin na vershine vlasti**, Moskva: “VECHE”, 2003, s.409.

²⁶³ Lev Troçki, **Sürekli Devrim Sonuçlar ve Olasılıklar**, çev. Ahmet Muhittin, İstanbul: Yazın Yayıncılık, s. 183-184.

isterse de köklü bir parlamentarizm geleneğinin olduğu ileri bir ülkede olsun devrim hareketi durmadan devam eder.²⁶⁴

Troçki'ye göre sosyalist devrimin mili sınırlar içinde tamamlanması düşünülemez. Millî sınırlar içinde başlayan sosyalist devrim zamanla enternasyonal olarak gelişir ve nihayet dünya devrimiyle son bulur. Devrimin sürekliliğinin geniş ve derin anlamı da zaten burada yatmaktadır. “Sürekli devrim” bütün yeryüzü üzerinde yeni bir toplum yaratmadan son bulmaz.²⁶⁵

1924 yılında kaleme aldığı *Leninizm'in Sorunları* isimli çalışmasında Troçki'yi ve onun “sürekli devrim” teorisini hedef alan Stalin ise “Troçkizm” olarak da adlandırabilecek “sürekli devrim” teorisine karşı “tek ülkede sosyalizm” teorisini ortaya atmıştır. Stalin'e göre tek ülkede sosyalizmin kurulamayacağını belirten Troçki, sadece Rus devriminin güçlerine ve yeteneklerine karşı inançsızlığı değil, aynı zamanda onun Rus proleteriyasına karşı duyduğu güvensizliği de ifade etmekteydi.²⁶⁶ Ayrıca Stalin'e göre tek ülke sosyalizmin kurulamayacağını söylemek Leninizm'e de ihanetti. Rusya'da, yani tek bir ülkede sosyalizm kurulabilirdi ve ona göre bu şu anlama gelmekteydi:

“Proletarya ile köylülük arasındaki çelişkileri, ülkemizin iç güçlerine dayanarak aşma anlamına gelir; proletaryanın iktidarı ele geçirip, bu iktidardan, ülkemizde tam sosyalist toplumu kurmak için yararlanabilmesi imkânı anlamına gelir, diğer ülke proleterlerinin sempati ve desteğine dayanarak, ama bu ülkelerde proleter devrimin önceden zaferi olmaksızın.”²⁶⁷

Tek bir ülkede sosyalizmin inşası, otomatik olarak o ülkenin kapitalist devletler arasında yaşamasını gerekli kılıyordu. Bir başka deyişle “tek ülkede sosyalizm”, “barış içinde bir arada yaşama” periyodunun temellerini oluşturmaktaydı.²⁶⁸ Nitekim Bolşevik Devriminin gerçekleştiği tarihten yedi yıl sonra Stalin, “Kapitalist ülkelerle ilişkilerimizin temeli, bizim her iki zıt sistemin yan yana var olmasını mümkün

---

²⁶⁴ Troçki, **a.g.e.**, s. 186.

²⁶⁵ Troçki, **a.g.e.**, s. 186-187.

²⁶⁶ J. V. Stalin, “Ekim Devrimi ve Rus Komünistlerinin Taktiği”, **Seçme Eserler Cilt-6**, çev. İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayıncılık, 1997, s. 340.

²⁶⁷ J. V. Stalin, **Leninizmin Sorunları**, Çev. İsmail Yarkın, Süheyla-Saliha N. Kaya, İstanbul: İnter Yayınları, 1997, s. 188.

²⁶⁸ Light, **a.g.e.**, s. 49.

görmemizden oluşmaktadır ve pratik bunu tamamen haklı çıkarmıştır.” diyerek yedi yıllık bir pratikle iki sistemin aynı anda yaşayabileceğini tanıtlamaya çalışmıştır.²⁶⁹

Stalin’in söylemlerine bakıldığında, onun, “barış içinde bir arada yaşama” terimini, kapitalist ülkelerle Sovyet ülkesi arasındaki uluslararası dengelerin/durumun iyileştiğine veya bozulduğuna dair görüşlerini açıklarken kullanıldığı görülmektedir.²⁷⁰ 14. Parti Kongresinde Stalin, kapitalist ülkelerle Sovyet ülkesi arasında “barış içinde bir arada yaşama” aşamasını içeren yeni bir dengenin kurulduğunu belirterek “Bizim ... kısa bir nefes molası olarak gördüğümüz bu şey, tüm bir dönemi kapsayan bir nefes molası haline gelmiştir. Buradan ... burjuva dünyası ile proletarya dünyası arasında ‘barış içinde bir arada yaşama’ dönemi ortaya çıkıyor.” demiştir.²⁷¹ 1928 yılında ise Stalin, bu kez aynı terimle Batı’yı uyarmıştır:

“İki yıl önce SSCB ile kapitalist ülkeler arasında ‘barış içinde bir arada yaşama’dan söz edilebiliyordu, fakat şimdi ... (bu) döneminin geçmişte kalmaya başladığını ve bunun yerini, Sovyetler Birliğine karşı emperyalist sataşmalara ve müdahale hazırlıklarına bıraktığını iddia edecek elimizde her türlü neden vardır.”²⁷²

Diğer taraftan Stalin, “barış içinde bir arada yaşama” terimini emperyalistler arasındaki çelişkiye dikkate alarak iki sistem arasındaki kaçınılmaz savaşı olabildiğince ertelemenin bir yolu olarak da kullanmıştır. 15. Parti Kongresi’nde komünist üyelere şöyle demiştir:

Lenin’in inşamız için birçok şeyin kapitalist dünya ile kaçınılmaz olan, ama ya proleter devrimin Avrupa’da olgunlaştığı ana ya sömürge devrimlerinin tümüyle olgunlaştığı ana ya da nihayet kapitalistlerin sömürgelerin dağılımı yüzünden birbirleriyle kapıştığı ana kadar geciktirilebilecek savaşı, geciktirmeyi başarıp başaramayacağımıza bağlı olduğu şeklindeki sözlerini unutmamalıyız. Bundan ötürü kapitalist ülkelerle barışçıl ilişkilerin korunması bizim için vazgeçilmez bir görevdir.”²⁷³

Barışçıl ilişkilerin korunmasını bir görev olarak gören Stalin “barış içinde bir arada yaşama” terimini Lenin’den farklı olarak sadece ekonomik anlamda değil, aynı

---

²⁶⁹ Stalin, **a.g.e.**, s. 356-357.

²⁷⁰ J. V. Stalin, “SBKP(B) XV. Parti Kongresi 2-19 Aralık 1927”, **Seçme Eserler Cilt-10**, çev. İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayıncılık, 1997, s. 246.

²⁷¹ J. V. Stalin, “SBKP XIV. Parti Kongresi 18-31 Aralık 1925”, **Seçme Eserler Cilt-7**, çev. İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayıncılık, 1997, s. 215-216.

²⁷² Stalin, “SBKP(B) XV. Parti Kongresi 2-19 Aralık 1927”, s. 246.

²⁷³ Stalin, **a.g.e.**, s. 247.

zamanda “iş ilişkileri” (delovye otnosheniya) bağlamında kullanmıştır.²⁷⁴ Ona göre iki zıt sistemin varlığı sadece ekonomik alanda değil, aynı zamanda diplomatik ilişki alanında da olmalı, yani Sovyetler Birliği ile kapitalist devletler ikili anlaşmalar yapabilmeliydiler.²⁷⁵

Avrupa’da Nazizm tehlikesinin tırmanmaya başladığı sıralarda Stalin önderliğindeki Sovyet Hükûmeti “iş ilişkileri” bağlamında “barış içinde bir arada yaşama” terimini kullanarak kolektif bir Avrupa güvenlik anlaşmasının yapılmasına yönelik kampanya yürütmüştür. Yürütülen bu kampanya, iki sistem arasındaki ekonomik ilişkilerin çok daha ötesinde bir anlam taşıdığı açıktı. Nitekim ilerleyen süreçte Sovyetler Birliğinin MC’ne katılmasını “barış içinde bir arada yaşama”nın bir gereği olarak açıklayan Dışişleri Halk Komiseri Litvinov, Sovyetler Birliğinin her zaman farklı sosyal ve siyasal sisteme sahip devletler arasındaki ilişkiye inandığını belirtmiş ve Sovyetler Birliğinin MC’ne katılmasını bu inancın bir zuhuru olarak değerlendirmiştir. Hatta Litvinov, Sovyetler Birliğinin MC’ne katılımının bir davet üzerine gerçekleştiğini hatırlatarak, bunu, kendi fikirleri olan “barış içinde bir arada yaşama”nın dünya arenasında tescillenmiş bir zaferi olarak lanse etmiştir.²⁷⁶

Stalin’in “iş ilişkileri” uyarınca sürekli genişletilmeye başlayan “barış içinde bir arada yaşama” 1939 yılında gerçekleştirilen Nazi-Sovyet Saldırmazlık Paktı için de kullanılmıştır. Molotov’a göre pakt, hem Sovyetler Birliğinin çıkarlarına hem de onun “barış içinde bir arada yaşama” fikrine karşı bir tezatlık oluşturmayıp, aksine bunlarla uyum içindeydi.²⁷⁷

Diğer taraftan “tek ülkede sosyalizm” teorisinin 1928 yılında yapılan Altıncı Kongre ile birlikte Komintern’in resmî doktrini hâline gelmesiyle beraber “barış içinde bir arada yaşama” terimi Komintern’in de tezleri arasına girmiştir. Buna göre Komintern’de, sosyalizm ve kapitalizm arasındaki askerî alandaki var olan karşıtlıklar hariç olmak üzere sosyal, ekonomik vb. karşıtlıklar, barışçıl ilişkiler düzeyine yükseltilmiştir.²⁷⁸

---

²⁷⁴ Light, **a.g.e.**, s. 49.

²⁷⁵ Wetter, **a.g.e.**, s. 356.

²⁷⁶ G. M. Litvinov, “Sovetskaya demokratiya i demokratiya burzhuznaya”, **Bolshevik**, No: 6, 1934, s. 25.

²⁷⁷ Light, **a.g.e.**, s. 54.

²⁷⁸ Komintern’in bu kongresinde, dünya devriminin başlıca etkeninin, Sovyetler Birliğinde sosyalizmin kurulması olduğu kabul edilmiştir. Kongrede ayrıca Sovyetler Birliği dünya devrimci hareketinin öncü gücü olarak tarif edilmiş ve uluslararası proletaryanın, Sovyetler Birliğinde sosyalizmin inşasını başarıya ulaştırmak ve kapitalist ülkelere karşı onu korumak zorunda olduğunun altı çizilmiştir. Bkz. Claudin, **a.g.e.**, s. 92; Herman Weber (derleyen), **Üçüncü Enternasyonal, Belgeler 1919-1943**, çev. Ümit Kıvanç, Belge Yayınları, İstanbul, 1979, s. 125-197.

Komintern'e göre bu elbette kapitalizmle barışıldığı anlamına gelmiyordu, aksine kapitalizme karşı mücadelede daha olumlu bir formu oluşturuyordu.²⁷⁹

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte ise Stalin'in "barış içinde bir arada yaşama" ile ilgili söylemlerinde bazı değişiklikler olmuştur. Özellikle yabancı gazetecilerle yapmış olduğu röportajlarda Stalin'in "barış içinde bir arada yaşama"yı belli şartlara bağladığı ve bu şartlar ışığında barış hâlini eskiden olduğu gibi zamansal anlamda bir sınırlılık getirmediği görülmektedir. Nitekim ölümünden bir yıl önce Amerikan gazetecilere vermiş olduğu demeçte Stalin: "İş birliği için karşılıklı arzu, yüklenilen taahhütleri yerine getirme rızası mevcutsa, öteki devletlerin iç işlerine karışmama ve eşit haklara sahip olma ilkesi korunursa, kapitalizmle sosyalizmin 'barış içinde bir arada yaşama'sı tamamen mümkündür." demiştir.²⁸⁰

İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği akademik camiasında ise "barış içinde bir arada yaşama" Stalin'in büyük bir öğretisi olarak kabul görmeye başlanmıştır. Sovyetler Birliği uluslararası ilişkiler uzmanlarından Lazarev, Stalin'in iki farklı sosyal sistemin bir arada yaşamasını ve bunlar arasında iş birliğini mümkün kılan büyük teorik çalışmasıyla onun, kuramsal anlamda Marks ve Lenin gibi büyük dehaların arasına girdiğini belirtmiştir.²⁸¹

Diğer taraftan akademik çevrelerde "barış içinde bir arada yaşama"nın motivasyonunu savaş öncesinde "iş ilişkileri" ve ekonomi oluştururken, savaş sonrasında bu motivasyonu artık Sovyetler Birliğinin gücü oluşturmaya başlamıştır. Buna göre Sovyetler Birliğinde sosyalizmin başarıyla inşası, Sovyet ordusunun organize gücü ve proletaryanın kudreti gibi etkenler, Batı kampının "barış içinde bir arada yaşama"yı kabul etmesine yol açmaktaydı. Batıda Sovyetler Birliğine olan sempatiyle birlikte devrimci mücadelelerin artması, kapitalist devletlerin Sovyet iktidarından çekinmelerine neden olmakta, onları Sovyet iktidarı ile barışçıl ilişkiler geliştirmeye zorlamaktaydı.²⁸²

Bu yeni yaklaşım, bir önceki yaklaşımla bir tezatlık oluşturduğu söylenebilir. Fakat Sovyetler Birliğinde İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası dengenin sosyalizm lehine

---

²⁷⁹ Light, **a.g.e.**, s. 51.

²⁸⁰ Stalin, "Amerikan Gazetelerinden Bir Grup Muhabirin Dört Sorusuna Verilen Yanıtlar", **Seçme Eserler Cilt-16**, çev. Saliha N. Kaya, İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayıncılık, 1994.

²⁸¹ Lazarev bu teorik çalışmalardan bahsetmemiştir. Bkz. M. İ. Lazarev, "Tovarishch Stalin nevmeshatel'stve vo vnutrennie dela gosudarstva i ponyatii interventsii", **Sovetskoe gosudarstvo i pravo**, No: 11, 1949, s. 12.

²⁸² Lazarev, **a.g.m.**, s. 12-13.

sonuçlandığı inancından hareketle daha önce değinilen Mukhametov'un, "Sovyetler Birliğinde teorik yaklaşımların pratikten çıkarıldığı" sözünün hatırlatmamız, bize bu tezatlığın nereden kaynaklandığını anlamamızda yardımcı olabilir.

Öte yandan Lenin gibi Stalin'de bu iki sistem arasındaki savaşın kaçınılmazlığına yönelik ortodoks görüşünü değiştirmemiştir; fakat Stalin, Lenin'den farklı olarak barış dönemine ilişkin sürenin uzun süreceğini varsaymıştır. Stalin'in bu varsayımı ise daha sonra Sovyet kuramcılarına, bu iki sistem arasında savaşın kaçınılmazlığı fikrinden sosyalist ve kapitalist sistemin uzun süre "barış içinde bir arada yaşama"sının kaçınılmazlığı fikrine geçmelerine kapı aralamıştır.²⁸³ Nitekim Seleznev'e göre "barış içinde bir arada yaşama" koşullarının varlığı ve bunun yarattığı barışçıl rekabet ortamı uzun zaman dilimi içerisinde sosyalist sistemin kapitalist sisteme karşı kaçınılmaz galibiyetini müjdelemekteydi.²⁸⁴

3.1.3. Barış İçinde Bir Arada Yaşama Konsepti: Khurushcheyev ve 20. Parti Kongresi

Literatüre girdiği anlamıyla "barış içinde bir arada yaşama" teorisi veya konseptinin macerası 1956 yılında gerçekleştirilen Sovyetler Birliğinin 20. Parti Kongresi ile başlamıştır. 20. Parti Kongresi'nde Khurushcheyev, "barış içinde bir arada yaşama" prensibinin Sovyetler Birliği için taktiksel veya konjonktürel olmadığını ve Sovyet iktidarının ilk yıllarından itibaren "barış içinde bir arada yaşama"nın teorik ve pratik olarak mücadelesini verdiğini belirtmiştir. Bu nedenle Khrushcheyev'e göre "barış içinde bir arada yaşama" Sovyetler Birliği için bir taktik değil, onun uluslararası ilişkilere yaklaşımının temel prensibini oluşturmaktaydı.²⁸⁵ Bununla birlikte Khrushcheyev, zamanla oluşacak konseptin ilanını şu cümlelerle dile getirdi: "Sosyal problemleri farklı olan ülkelerin birbirleriyle yalnız iyi geçinmeleri yeterli değildir, bunların aynı zamanda ilişkilerini iyileştirmesi, karşılıklı güveni artırmaları ve karşılıklı işbirliği için çabalamaları gerektiği görüşündeyiz..."²⁸⁶

²⁸³ E. A. Korovin, *Mezhdunarodnoe pravo*, Moskva: İzdatel'stvo Yuridicheskoi literatury, 1951, s. 566.

²⁸⁴ İ. A. Seleznev, "I.V. Stalin ob opasnosti novoi mirovoi voiny i vozmozhnosti predotvrashcheniya", *Voprosy filosofii*, No: 4, 1951, s. 31.

²⁸⁵ XX. S'ezd Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuza, *Stenograficheskii otchet Cilt-1*, s. 95.

²⁸⁶ XX. S'ezd Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuza, *Stenograficheskii otchet Cilt-1*, s. 96.

20. Kongre ile birlikte ilan edilen “barış içinde bir arada yaşama” konseptinin genel olarak dört temel tezi söz konusuydu;

- Toplumsal düzeni farklı olan devletlerin barış içinde bir arada yaşamaları
- Ekonomik alanda yarışma
- İdeolojik mücadelenin devam ettirilmesi
- Dünya devrimi için daha iyi imkânlar

Sovyetlere göre “barış içinde bir arada yaşama”nın birinci tezi toplumsal düzeni farklı olan ülkelerin barış içinde bir arada yaşayabileceklerine ve hatta buna mecbur oldukları üzerinedir. “Barış içinde bir arada yaşama”, savaşı önlemek ve bununla birlikte farklı sosyal yapılardaki devletler arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkileri sağlamak adına biricik imkânı oluşturur. Buna göre “barış içinde bir arada yaşama”, başka ülkelerin iç ilişkilerine karışmamayı taahhüt etmeli, ülke bütünlüğüne saygı göstermeli ve her ülkenin kendi sorunlarını yine kendisinin çözme hakkını tanımalıdır.²⁸⁷

Belirtmekte fayda var ki Khurushcheyev’in belirttiği birbiriyle iyi geçinme mevhumu her şeyden evvel iki sistem arasındaki olası bir savaşın önlemesine yönelikti: Sosyalizm ve kapitalizm arasındaki var olan çelişkilerin sıcak bir savaşa dönüşmesinin önüne geçmek ve uluslararası ilişkilerdeki iki sistem arasındaki karşıtlıkların diyalog çerçevesinde barışçıl bir şekilde çözümlenmesini sağlamak.²⁸⁸ Khurushcheyev’e göre kapitalist ve sosyalist devletler aynı yeryüzünde savaşımadan yaşamak zorundaydılar; fakat bu onların yarışmayacakları anlamına gelmemekteydi: “Savaşımadan barış içinde yarışarak bir arada yaşamak, işte bu ‘barış içinde bir arada yaşama’nın temelidir.”²⁸⁹

Khurushcheyev, bu yaklaşımlarının bir zaaf alameti olarak görülmemesi gerektiğinin de altını çizmiştir. “Barış içinde bir arada yaşama”yı istemelerinin emperyalizmden korktukları için değil, gelişen teknoloji ile birlikte ortaya çıkacak yeni bir savaşın, önceki savaşımlara benzemeyeceği gerçeğinden hareketle milyonlarca insanın ölümüne

---

²⁸⁷ **Programma koministicheskoi partii Sovetskogo Soyuzu**, Moskva: Gospolitizdat, 1961, s. 59.

²⁸⁸ **Programma koministicheskoi partii Sovetskogo Soyuzu**, s. 60.

²⁸⁹ Wetter, **a.g.e.**, s. 361.

yol açmayı ve birçok neslin yarattığı maddi değerlerin harap olmasına göz yummayı istememelerinden kaynaklandığını dile getirmiştir.²⁹⁰

Khurushcheyev bu yaklaşımında atom bombası ve kıtalar arası balistik füzeler gerçeğini dikkate aldığı anlaşılmaktadır. Sovyet kuramcıları da Khurushcheyev'i takip ederek teknolojik ilerleme ile birlikte yeni bir çağa girildiğini belirtmişler ve “barış içinde bir arada yaşama”yı, “yeni çağın zorunlu bir gereği” olarak lanse etmişlerdir.²⁹¹

Sovyetlere göre kapitalist ülkelerde savaş veya barış sorununa ilişkin kararları, halktan gizli olarak finans ve sermaye sahiplerinden müteşekkil olan oligarşi vermektedir. Oligarşinin yönettiği emperyalizm ise, devletler arasında hegemonya ilişkilerinden ve zayıfların güçlülerce sömürülmesinden başka bir şey bilmemektedir. Emperyalizm, uluslararası sorunların çözümünde savaşa başvurmakta ve savaşı bu sorunların çözümünde önemli bir araç olarak görmektedir. Yine aynı şekilde emperyalizm, diplomasiyi de bu savaş hazırlıkları sırasında diğer halkları etkilemek için bir silah gibi kullanmaktadır.²⁹²

Uluslararası ilişkilerde yeni bir tip olarak ortaya çıkmış sosyalizm ise emperyalizmi reddetmektedir. Dış politikasının temelini barışın oluşturduğu sosyalist devletler, halkların kendi kaderini tayin hakkını, devletlerin egemenliğine saygıyı ve halklar arasında eşitliği savunarak uluslararası ilişkilerde emperyalizmin egemenliğini kırmayı hedeflemişler ve bunu da başarmışlardır. Diplomasiyi de insancıl metotlar çerçevesinde kullanmışlar ve halklar arasındaki barışın yeryüzüne hâkim kılınmasını istemişlerdir. Çünkü Sovyetlere göre savaşı yok etmek ve yeryüzündeki barışı sağlamlaştırmak komünizmin tarihsel bir görevini oluşturmaktadır.²⁹³ Bu tarihsel görev gereği sosyalizm, farklı yapılardaki iki sistemin bir arada yaşamasına yönelik tek aklı başında prensip olan, “barış içinde bir arada yaşama”yı teorik olarak ortaya koymuş, pratik olarak da uygulayıcısı olmuştur.²⁹⁴

Sovyetler Birliğinin ikinci tezine göre “barış içinde bir arada yaşama” iki sistem arasında ekonomik bir yarışın yapılması gerçeğiyle kendini ifade etmiştir. Çağın

---

²⁹⁰ Wetter, a.g.e., s. 361-362.

²⁹¹ V. N. Ponomorov, “Pobodenosnoe znanya komunistov mira”, **Pravda**, No: 22, 1962, s. 34.

²⁹² **Programma komunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuzu**, s. 56.

²⁹³ **Programma komunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuzu**, s. 58.

²⁹⁴ **Programma komunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuzu**, s. 59.

getirdiği koşullar gereği bu iki sistem arasında askerî bir savaş yerine ekonomik bir savaş yaşanmalıdır.²⁹⁵ Khurushchyev'e göre bu iki sistem, kimin daha çok maddi ve kültürel anlamda hayat seviyesini yükselttiği, kimin daha çok okul ve hastane inşa ettiği ve yine kimin daha çok istihdam sağlayarak halkın refahını iyileştirdiği gibi etmenleri göstermeliydiler ve milletler de böylece hangi sistemin daha iyi olduğuna karar vermeliydiler.²⁹⁶ Khurushchyev'e göre bu tür bir yarışta ise sosyalist blokun zaferi kaçınılmazdı:

Biz sosyalist ve kapitalist sistem arasındaki mücadelenin sosyalist sistemin zaferiyle sonuçlanacağını söylediğimiz zaman, bu zaferin savaşla veya sosyalist devletlerin kapitalist devletlerin iç işlerine karışmasıyla geleceği anlamına gelmez. Bizim komünizmin kazanacağına dair inancımız, sosyalist devletlerin üretiminin kapitalist devletler karşısında oldukça avantajlı bir konumda olmasından ötürüdür. Tam da bu yüzden sadece sosyalist ülkelerdekiler değil, kapitalist ülkelerdeki milyonlarca emekçi Marksizm-Leninizm düşüncesine sahiptir. Biz inanıyoruz ki, komünizmin nasıl bir avantaj sağladığı yeryüzündeki emekçiler tarafından görülmesiyle birlikte öyle veya böyle yeryüzü sosyalist inşa yolunda mücadeleye girişecektir.²⁹⁷

Khurushchyev buna kanıt olarak ülkelerin son yirmi altı yılda sanayideki büyüme oranlarını vermiş ve Sovyetler Birliği büyüme oranlarının ABD'ninkinden dört-beş kat daha ileride olduğunu söylemiştir. Bununla birlikte Sovyetler Birliği ile ABD'ni karşılaştırırken "at" örneğini kullanan Khurushchyev'e göre, ABD'nin kapitalist atı yarışa erken başlamasından dolayı şu anda öndeydi, fakat artık nefes darlığı içerisinde olup sıkıntılı bir şekilde koşmaktaydı. Sovyetler Birliğinin sosyalist atı ise genç ve zinde olup, yakın bir dönemde ABD'nin atına önce yetişmesi sonra da geçmesi uzak değildi.²⁹⁸

Sovyetler Birliğinin bir üçüncü tezi de toplumsal düzeni farklı olan bu iki sistemin "barış içinde bir arada yaşama"sının iki sistem arasındaki ideolojik mücadeleyi ortadan kaldırmadığı/kaldırmayacağı üzerinedir. Sosyalizm ile kapitalizm arasındaki ilişkileri "üç düzlem teorisi"yle açıklayan Sovyet kuramcılarından Ilyichyev'e göre bu iki sistem arasındaki ideolojik mücadelenin ortadan kalkması mümkün değildir. Ilyichyev'e göre siyasi ilişkilerde karşı tarafın görüşlerine belli ölçülerde kabul etmek olasıdır, aksi hâlde

---

²⁹⁵ Wetter, a.g.e., s. 364.

²⁹⁶ Wetter, a.g.e., s. 366.

²⁹⁷ XX. S'ezd Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuza, Stenograficheskii otchet Cilt-1, s. 36.

²⁹⁸ XX. S'ezd Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuza, Stenograficheskii otchet Cilt-1, s. 40.

taraflar arasında hiçbir görüşmenin gerçekleşmemesi gerekirdi. Ona göre görüşmeler düşüncelerin birbirine yaklaşması ve anlaşma noktalarının aranıp bulunmasından başka bir şey değildir. Ekonomik alanda da eşitlik temeline dayanan ve her iki tarafın çıkarına olan ilişkilerin yürütülmesi ve hatta bazı tavizlerin verilmesi bile olasıdır. Fakat ideolojik alanda “barış içinde bir arada yaşama” söz konusu bile olamaz. İlyichyev’e göre nasıl ki gece ile gündüz arasında bir uzlaşma olamaz, ideolojiler arasında da uzlaşmanın olması mümkün değildir.²⁹⁹

Khurushchyeve göre kapitalizmle “barış içinde bir arada yaşama”yı savunmaları burjuva ideolojisine karşı mücadeleyi zayıflatmayacaktır. Sosyalistler burjuva ideolojisini her fırsatta eleştirmeye ve onun halk düşmanı karakterini gözler önüne sererek gerici özelliklerini bütün çıplaklığıyla ortaya koymaya devam edeceklerdir.³⁰⁰

Sovyetlere göre Yeni Çağ’da komünizm ve burjuvazi arasında ideolojik uzlaşma bir yana aksine yürümekte olan ideolojik savaş iyice sertleşmektedir. Bu sertleşen savaş ise, tarihsel süreç içerisinde insanlığın manevi hayatında kapitalizmden sosyalizme doğru geçişin bir yansımasından başka bir şey değildir. Yaşamın ortaya koyduğu soruları hâlâ bilimsel cevaplar bulamayan burjuva *intelligentsiyası*, halkları peşinden sürükleyecek bir fikir geliştirememekte ve bu da kapitalist ülkelerde yaşayan insanları burjuva dünya görüşünden günbegün uzaklaştırmaktadır. Bu bir krizdir ve “barış içinde bir arada yaşama” ile birlikte burjuva ideolojisindeki bu krizin daha da derinleşmesi kaçınılmazdır.³⁰¹

Sovyetler Birliğinin son ve en tartışmalı tezi de “barış içinde bir arada yaşama”nın dünya devrimine ilişkin daha iyi imkânlar sağladığına/sağlayacağına yönelik olmuştur. Bu teze göre “barış içinde bir arada yaşama”, Batı ülkelerindeki proletaryaya daha iyi imkânlar sağlamak ve sömürge ve bağımlı ülkelerin kurtuluşlarını kolaylaştırmaktadır.³⁰²

Light’a göre bu tezin ortaya atılması Çin Hükûmetinin başını çektiği muhalefetin, Sovyetler Birliğinin “barış içinde bir arada yaşama” konseptiyle artık dünya devrimi

²⁹⁹ L. F. İl’ichyev, “Mirnoe sosyschestvovanie i bor’ba dvukh ideologii”, **Problemy mira i sotsializma**, No: 11, 1959, s. 15-18.

³⁰⁰ **XX. S’ezd Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuza, Stenograficheskii otchet Cilt-1**, s. 116.

³⁰¹ **Programma komunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuza**, s. 51.

³⁰² **Programma komunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuza**, s. 59.

fikrinden vazgeçtiğini söylemeleri nedeniyledir.³⁰³ Khurushcheyev önderliğindeki Sovyetler Birliğini revizyonist olmakla suçlayan Çin Hükûmeti, dünya komünist hareketin liderliğini Sovyetler Birliğinin kaybettiğini öne sürmüştü.³⁰⁴

Muhalefetin bu suçlamalarına karşı teorik bir mücadeleye girişen Sovyet kuramcıları, “barış içinde bir arada yaşama”nın enternasyonal proleter hareketle bağlantısını kurmaya çalışmışlardır. Sovyet kuramcılarında Gromyko’ya göre “barış içinde bir arada yaşama” iki sistem arasındaki karşıtlıkların ortadan kalktığı anlamına gelmeyip,³⁰⁵ sosyalizm ile kapitalizm arasındaki var olan sınıf çatışmasının spesifik bir formunu oluşturmaktadır.³⁰⁶ Buna göre tarihsel ilerleme sürecine karşı “barış içinde bir arada yaşama”nın bir tezatlık oluşturduğu söylenemez. Tarihe sınıf çatışması perspektifinden bakılırsa -ki bu günümüzde özelde işçi sınıfı ve burjuvazi, genelde de sosyalist ve kapitalist devletler arasındaki çatışmaları oluşturur- “barış içinde bir arada yaşama”nın buna, o veya bu şekilde müdahil olması beklenmemelidir. “Barış içinde bir arada yaşama”dan bağımsız olarak böyle bir mücadele ya devam edecektir ya da etmeyecektir. Fakat “barış içerisinde bir arada yaşama” bu mücadele ortamını daha iyi hale getirmekte, daha iyi araçlar sunmakta ve aynı zamanda sosyalizme geçişin barış içinde olacağını göstermektedir.³⁰⁷

Yine Gromyko’ya göre “barış içinde bir arada yaşama” emperyalistler arasında artan çelişkiyi ortadan kaldırmaz, bilakis onu artırır. Fakat Sovyetler Birliği, emperyalistler arasındaki çelişkilerin bir savaşa dönüşmesine karşıdır ve emperyalistler arasındaki savaşın dünyada bir nükleer savaşa yola açmasının önünde duracaktır. Ona göre Sovyetler Birliğinin “barış içinde bir arada yaşama” ile dışardan emperyalistlere uygulayacağı bu savaş karşıtı baskı, çelişkiler yumağına dönüşmüş emperyalist ülkelerdeki proletaryanın sınıf mücadelesine daha iyi imkânlar sağlayacağı açıktır. Buna göre ne mutlu dünya proleterlerine ki sınıf mücadelesinde güçlü bir silah, yani sosyalist inşayı başarıyla gerçekleştiren Sovyetler Birliği vardır.³⁰⁸

---

³⁰³ Light, **a.g.e.**, s. 69.

³⁰⁴ Çin Halk Cumhuriyetinin konuya ilişkin suçlamaları için bkz. **Dve diametral’no protivopolozhnye politiki mirnogo sosushchestvovniya**, Pekin: izdatel’stvo literatury na inostrannykh yazykakh, 1963.

³⁰⁵ A. A. Gromyko (ed.), **Mirnoe sosushchestvovanie. Leninskii kurs vneshnei politiki Sovetskogo Soyuza**, Moskva: İMO, 1962, s. 102.

³⁰⁶ **Programma komunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuza**, s. 59-60.

³⁰⁷ Gromyko, **a.g.e.**, 98-99.

³⁰⁸ Gromyko, **a.g.e.**, 114.

Bununla birlikte Gromyko'ya göre “barış içinde bir arada yaşama” sömürge ülkelerindeki ulusal kurtuluş hareketlerine de doğrudan doğruya olumlu etkileri söz konusudur. Ona göre “barış içinde bir arada yaşama”nın silahsızlanmayı desteklemesi, sömürgecilerin elinden silahların alınması anlamına gelir ki bu da emperyalist ülkelerin sömürge ülkelerindeki halklara karşı güç kullanmalarının önüne geçer.³⁰⁹

Diğer taraftan Khurushchyev döneminde pratik anlamda Küba ve Berlin krizlerinin yaşanması Batı'da, yeni kabul edilen “barış içinde bir arada yaşama” konseptinin yeni hiçbir şey getirmediği, Sovyetler Birliği uluslararası politikasının değişmeden aynen kaldığı anlayışına hâkim olmuştur. Fakat Khurushchyev bunlara şiddetle karşı çıkmış ve kapitalist ülkelere karşı ısrarla “barış içinde bir arada yaşama” politikası güttüklerini belirtmiştir. Yine aynı şekilde Sovyet uluslararası ilişkiler uzmanları da Macaristan krizi sonrası Batı'dan gelen suçlamalara karşı bunun bir ülkenin iç işlerine karışmak olarak değil, dost bir hükûmetin yardım talebini yerine getirilerek uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasına yönelik bir hizmet olarak görülmesi gerektiğini belirtmişlerdir.³¹⁰

3.1.4. Brezhnev ve Barış içinde Bir Arada Yaşama

Breznev döneminde de “barış içerisinde bir arada yaşama” mevhumu devam ettirilmiştir. Uluslararası ilişkilerde öncelikleri arasında eskiden olduğu gibi bugün de “barış içerisinde bir arada yaşama”nın temel teşkil ettiği hem 24. Parti Kongresinde hem de 25. Parti Kongresinde ifade edilmiştir. Her iki kongre de Sovyetler Birliğinin dış politikadaki öncelikleri, toplumsal yapıları farklı olan devletlerin “barış içinde bir arada yaşama”sını öngören konsepti sürekli ayakta tutmak, emperyalizme ciddi bir şekilde karşı durmak ve olası bir dünya savaşının çıkmasına izin vermemek olarak saptanmıştır.³¹¹

Brezhnev “barış içinde bir arada yaşama”nın teorik diskuruyla pek ilgilenmemiş, fakat onun politikaya yansıtılmasında Khurushchyev'den daha başarılı olarak değerlendirilmiştir.³¹² Brezhnev, “barış içinde bir arada yaşama” terimini 1977 yılında

---

³⁰⁹ Gromyko, **a.g.e.**, s. 111-114.

³¹⁰ C. B. Krylov, V. N. Durdenevskii (eds.), **Mezhdunarodno-pravovye formy mirnogo sosushchestvovaniya gosudarstv i natsii**, Moskova: IMO, 1957, s. 12.

³¹¹ N. İ Lebedev, N. M. Nikolskii, **Vneshnaia politika Sovetskogo Soyuzu**, Moskva: İMO, 1976, s. 9.

³¹² Light, **a.g.e.**, s. 83.

hazırlanan Sovyetler Birliğinin yeni anayasasına da ekletmiştir.³¹³ Bununla birlikte kapitalist Batı ile girdikleri yeni döneme Brezhnev, “yatıştırma” (razryadka) terimiyle açıklamıştır. Parti programında uluslararası ilişkilerin gelişme sürecinden bahsedilirken Sovyetler Birliğinin başarısıyla uluslararası ilişkilerde soğuk savaştan toplumsal düzeni farklı olan devletlerin “barış içinde bir arada yaşama”larına, uluslararası gerginliklerden de “yatıştırma” ve karşılıklı yarar sağlayan işbirliğine doğru geçişin yaşandığı belirtilmiştir.³¹⁴ Batı sovyetoglarına göre bu durum Brezhnev’in “yatıştırma”yı sağlayan adam olarak literatüre girme isteğinin bir tezahürüdür.³¹⁵

1970’li yıllar Sovyetler Birliği ile Batı bloku arasındaki ilişkilerin zirve yaptığı yıllardır. Avrupa’nın güvenliğini içeren Helsinki zirvesi, nükleer silahların sınırlandırılmasını içeren Salt-1 anlaşmaları bu dönemde yaşanmış ve bu dönemde iki sistem arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkiler tavan yapmıştır. Bu dönemde tüm dünya da olduğu gibi Sovyetler Birliği teorik yazınında ve Brezhnev’in konuşmalarında da karşılıklı ilişkilerin evrensel faydalar sağladığı sıklıkla dile getirilmiştir. Aynı zamanda Sovyetler Birliği kuramcıları bu ilişkileri “barış içinde bir arada yaşama”nın başarısı olarak lanse etmişlerdir. Nitekim Arbatov bu durumu, uluslararası ilişkilere güç perspektifinden bakan kapitalist ülke teorilerinin değil, barış perspektifinden bakan Sovyetler Birliğinin “barış içinde bir arada yaşama” teorisinin galibiyeti olarak selamlamıştır.³¹⁶

Peki, Sovyetlere göre Batı blokunun “barış içinde bir arada yaşama”yı kabul etmesinin sebepleri nelerdi? Neden Batı bloku Sovyetler Birliği ile “yatıştırma” sürecine girmişti? Sovyetler Birliği uluslararası ilişkiler uzmanlarının bu ve buna benzer sorulara cevapları Lenin’inki gibi değildi. Lenin kapitalizmin motivasyonunu kazanç elde etmenin oluşturduğunu, bu yüzden de kapitalistlerin ideolojilerden bağımsız olarak kâr elde etme güdüsüyle hareket edeceklerini söylemişti. Ekonomik ilişkilerdeki karşılıklı kazancın varlığından şüphe etmeyen Sovyetler Birliği uluslararası ilişkiler uzmanları ise karşılıklı ilişkilerin sebebini Sovyetler Birliğinin gücünün oluşturduğunu düşündüler. Buna göre Sovyetler Birliği uluslararası ilişkiler uzmanlarından Trukhanovskii Sovyetler Birliğinin bilim, teknik ve üretim alanlarındaki başarılarını atıfta bulunarak, Sovyetler Birliğinin bu başarılarının burjuva dünyasında endişeye sebebiyet verdiğini ve bu endişenin de

³¹³ Bkz. **Konstitutsiya (Osnovnoi Zakon) SSSR 1977 goda**, Moskva, 1985, s. 109.

³¹⁴ Lebedev, Nikolskii, **a.g.e.**, s. 6.

³¹⁵ Light, **a.g.e.**, s. 83.

³¹⁶ G. Arbatov, **İdea vainy v sovremennykh mezhdunarodnykh otnoshenii**, Moskva: İMO, 1973, s. 264-265.

burjuva devletlerince “barış içinde bir arada yaşama”nın kabul edilmesine yol açtığını belirtmiştir. Ayrıca Trukhanovskii bu durumu, burjuva teorisyenleri gibi güç perspektifinden değerlendirildiğinde uluslararası güç dengesinin de Sovyetler Birliği ve sosyalist devletler lehine değiştiğinin bir kanıtı olarak göstermiştir.³¹⁷

Sanakoev ve Kapchenko ise emperyalist blok arasındaki artan çelişkiye dikkat çekmiştir. Onlara göre burjuva devletleri arasında artan çelişki, yani ABD’nin diğer burjuva devletleriyle ilişkisinin zayıflaması, onun “barış içinde bir arada yaşama”yı kabul etmesinin başlıca etkenidir.³¹⁸

Ne var ki “yatıştırma”nın getirdiği bu olumlu hava çok uzun sürmemiştir. 1970’li yılların sonuna doğru “yatıştırma”nın başarısızlığı ile birlikte başta Brezhnev olmak üzere Sovyetler Birliği uluslararası ilişkiler uzmanları bu başarısızlığın sebeplerini araştırmaya başlamışlar ve ortaya tek bir gerekçe sunmuşlardı: Emperyalizm. Brezhnev, 26. Parti Kongresinde “barış içinde bir arada yaşama”nın yılmaz savunucuları ve uygulayıcıları olarak kendilerinin politikasında hiçbir değişiklik olmadığını, değişen şeyin ise ABD’nin emperyalist politikalarının olduğunu belirtmiştir. Ona göre burjuva devletleri arasında öne çıkan ABD dünya hükümranlılığına soyunmuştu.³¹⁹

Diğer taraftan Brezhnev döneminde de “barış içinde bir arada yaşama”nın proleter enternasyonalizmle herhangi bir çelişki içermediği, onun, sınıf mücadelesinin spesifik bir formunu oluşturarak, sosyalizm ve komünizmin barış koşullarında kurulacağını gösterdiğini söylemeye devam ettiler. Lebedev, Sovyetler Birliğinin dış politikasının özünü her zaman olduğu gibi Brezhnev döneminde de sınıfsal yaklaşımın oluşturduğunu belirtmiş,³²⁰ 1972 yılında da Brezhnev’in kendisi, dış politikalarının sosyalist bir karakter taşıdığını ve bu sosyalist karakterin kendini barışseverlikle ifade ettiğini söylemiştir.³²¹ Brezhnev’e göre “barış içinde bir arada yaşama” ezenlerle ezilenler ve yine aynı şekilde sömürülenler arasında bir barış anlamına gelmemekteydi.³²² Light’a göre Brezhnev’in bu ifadesi hem teorik hem de pratik olarak

³¹⁷ V. G. Turkhanovskii, *Proleterskii internatsionalizm i mirnoe sosushchestvovanie*, Moskva: İMO, 1968, s. 59.

³¹⁸ S. P. Sanakoyev, N.İ. Kapchenko, *Teoriya i praktika vneshnei politiki sotsializma*, Moskva: İMO, 1973, s. 78-79.

³¹⁹ **XXVI. S’ezd Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuza, stenograficheskii otchet, Cilt-1**, s. 21.

³²⁰ Lebedev, Nikolskii, *a.g.e.*, s. 7.

³²¹ Lebedev, Nikolskii, *a.g.e.*, s. 7-8.

³²² L. İ. Brezhnev, *Leninskim kursam. Rechi i stat’i Cilt-1*, Moskva: Politicheskoi literatury, 1966, s. 78.

“barış içinde birada yaşama” ile Batıdaki sınıf mücadeleleri arasındaki var olan çelişkilerin ifadesinden başka bir şey değildi.³²³

3.2. Marksizm-Leninizm ve Proletaryan (Sosyalist) Enternasyonalizm

Marksizm-Leninizm’e göre herhangi bir proleter, kapitalizmin, eş deyişle özel mülkiyetin doğurduğu bireyci ahlâk zihniyetinin bir ürünü olan “insan insanın kurdudur”³²⁴ (homo homini lupus) şeklindeki yasasını reddeder ve kendi ilkesini benimser: “İşçi işçinin kardeşidir.” Benimsenen bu ilkenin anlamı ise geniştir. Buna göre bir işçi sadece işçilerin değil, aynı zamanda tüm ezilenlerin, bütün sömürülenlerin kardeşidir.³²⁵ Bu bağlamda özelde uluslararası işçi hareketinin genelde ise tüm ezilenlerin ilişkilerinin bir ifadesi olarak karşımıza çıkan proletaryan (sosyalist) enternasyonalizm, Sovyetler Birliğinin uluslararası ilişkilere dair “barış içinde bir arada yaşama” ile birlikte temel yaklaşımlarından birini oluşturur. Buna göre Sovyetler Birliği bütün komünist partileri ve anti-empyralist hareketleri destekleyecek, uluslararası işçi sınıfının kapitalizmle mücadelesine ve sömürge karşıtı ulusal hareketlere yardımda bulunacaktı. Bu türden bir yaklaşım, otomatik olarak Sovyetler Birliğinin herhangi bir bölgedeki olaylara hem teorik hem de pratik olarak dâhil olmasını zorunlu hale getirmiştir.

Genel olarak Marks, Engels ve Lenin’in çalışmalarına dayanan proletaryan enternasyonalizm konsepti,³²⁶ İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyalist ülkelerin ortaya çıkmasıyla birlikte ise sosyalist enternasyonalizm konseptine dönüşerek devletler arası ilişkileri tanımlar hâle gelmiştir. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, Marks ve Engels’in sosyalist devletlerin ilişkilerine yönelik herhangi bir çalışmaları yoktur. Onlar, proleter enternasyonalizmi tüm dünyadaki işçi sınıfının ilişkileri bağlamında kullanmışlardı. Yine aynı şekilde Lenin de proletaryan enternasyonalizmi dünya işçi sınıfı ve sosyalist partiler arasındaki ilişkiler boyutunda ele almıştır. Nitekim Bolşevik Devrimin gerçekleşmesinden iki yıl sonra proleter enternasyonalizm ilkesi boyunca

---

³²³ Light, a.g.e., s. 88.

³²⁴ Bu söz, aynı zamanda Uluslararası İlişkilerin dominant teorilerinden Realizmin düşünsel köklerinden birini oluşturan Thomas Hobbes’un insan doğasına ilişkin temel bakışını da ifade etmekteydi. Bkz. Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 4. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2005, s. 109.

³²⁵ **Marksizm Leninizmin İlkeleri Cilt-3**, çev. Nadiye R. Çobanoğlu, 7. Baskı, İstanbul: Yar Yayınları, 2008, s. 18.

³²⁶ **Marksizm Leninizmin İlkeleri Cilt-4**, çev. Nadiye R. Çobanoğlu, 7. Baskı, İstanbul: Yar Yayınları, 2008, s. 193.

Lenin, dünya komünist partilerin koordinasyonluğunu sağlamak ve komünist devrimi bütün dünyaya yaymak üzere Komintern'i (Komünist Enternasyonal) kurmuştur.³²⁷

İkinci Dünya Savaşı sonrası başta Doğu Avrupa ülkeleri olmak üzere Çin, Vietnam ve Kuzey Kore gibi sosyalist devletlerin ortaya çıkması, bunlar arasındaki bağlantının kurulmasına yönelik teorik bir zorunluluk meydana getirdi. Sosyalist enternasyonalizm olarak adlandırılan bu ilişki ağının teorisi, 1960 tarihli *Marksizm Leninizmin Temelleri* (Osnovy Marksizma-Leninizma) isimli çalışmaya göre henüz tamamlanmamış olup Leninist bilimde yeni bir sayfayı oluşturmaktaydı. Buna göre konsept, işçi sınıfının iktidarda olmadığı dönemdeki deneyimlerden de (uluslararası proletaryanın ulusal fraksiyonları arasındaki ilişkiler) faydalanarak Rusya'nın çok uluslu büyük bir ülke olmasının da getirdiği koşullar gereğince sosyalist uluslar arasındaki ilişkilerde eşitlik, sosyalist ulusal egemenliğe saygı ve yine her sosyalist ulusun kendi özelliklerine saygı gibi ilkelere göre düzenlenmekteydi.³²⁸ Belirlenen bu ilkelerin temelinde ise elbette Lenin'in ve Stalin'in çalışmaları ve hatta Çarlık Rusya'sının deneyimleri vardı.³²⁹ Bu bağlamda Sovyetler, proletaryan (sosyalist) enternasyonalizmi Lenin ve Stalin'in "ulus", "ulusal sorun", "ulusların kendi kaderini tayin hakkı" ve "proleter devlet" gibi çalışmaları üzerine oturtmuşlardır. Genel anlamda Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkiyi tanımlayan proletaryan (sosyalist) enternasyonalizm, bu ülkelerin sosyalist yapılanması paralelinde kullanılmıştır. Bu ülkelerin sosyalist yapılanmalarının kuramsal açıklamaları ise büyük ölçüde Stalin döneminde tanımlanmıştır. Çalışma da bu kuramsal açıklamaların temelleri üzerinde durulmuştur.

3.2.1. Lenin ve Proletaryan (Sosyalist) Enternasyonalizm

3.2.1.1. Lenin ve Eşitsiz Gelişme Teorisi

"Avrupa merkezci" bakış açısından Marks ve Engels gibi kopmayan Lenin, 1905 Rus Devrimi sonrası devrimci görüşlerine "Asya'nın uyanışı"nı da katmıştır. Böylece Birinci Dünya Savaşı öncesi stratejik dünya devrimi şemasını belirleyen Lenin, üç tip devrimi birleştirmiştir: İleri kapitalist ülkelerin (Batı Avrupa) doğrudan sosyalist

---

³²⁷ Komintern hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. **Politbyuro TSK RKP(b)-VKP(b) i Komintern 1919-1943. Dokumenty**, Moskva: ROSSPEN, 2004; Aleksandr Vatlin, **Komintern: idei, reshenie, sud'by**, Moskva: ROSSPEN, 2009; **Komintern i idea mirovoi revolyutsii. Dokumanty**, Moskva: Nauka, 1998.

³²⁸ **Marksizm Leninizmin İlkeleri Cilt-4**, s. 198.

³²⁹ Light, **a.g.e.**, s. 226-228.

devrimleri, sosyalizme doğru geliyecek olan Rus burjuva demokratik devrimi ve nihayet pratikte proletaryası olmayan, uzun bir kapitalizm aşamasının gerektiği Doğu devrimleri.³³⁰

Lenin'in bu devrim şemasının teorik zeminini, 1917'nin Nisan ayına kadar Marks ve Engels'in görüşleri oluşturuyordu. Buna göre hareketin başlangıç noktası üretici güçlerin gelişkin olduğu kapitalist Avrupa olacak ve daha sonra bütün dünyaya yayılacaktı. Fakat *Nisan Tezleri* isimli kitapçığıyla birlikte Lenin, bu görüşlerini değiştirdi. Yarı-kapitalist bir devlet olan Rusya'da demokratik burjuva devriminin tamamlanmasını beklemeden Bolşeviklerin sosyalist bir devrim yaparak iktidarı almalarına salık verdi. Lenin'e göre dünya devriminin başlangıcını artık Avrupa değil, Rus proleterleri gerçekleştirmeliydi.³³¹

Lenin'in bu fikrinin teorik zeminini ise "eşitsiz gelişme teorisi" oluşturmaktaydı.³³² Lenin'e göre tekelci aşamaya ulaşarak kendini yenileme ve kendini yeniden üretme yeteneği gösteren kapitalizm, bir iç başkalaşım geçirmiştir. Bu iç başkalaşım, rekabetçi dönem kapitalizminin toplumsal ilerleme dinamiği de dâhil olmak üzere bütün dinamikleri kökünden değiştirmiştir. Bu değişim bütün dünyada ve tek tek ülkelerde farklı toplumsal ilerleme dinamikleri meydana getirmiştir ki, bu da eşitsiz gelişime yol açmıştır. Buna bağlı olarak da devrim süreci, alanı ve yöntemlerinin başka bir zeminde oluşmasının nesnel nedenleri ortaya çıkmıştır.³³³

Lenin'in bu yaklaşımı Marks'ın öne sürdüğü üzere devrimlerin ileri kapitalist ülkelerde eş zamanlı gerçekleşeceği anlayışından bir kopuşu yansıtmaktaydı. Buna göre "eşitsiz gelişme teorisi" uyarınca sosyalist devrimin aynı anda gerçekleşme olasılığını zayıf bulan Lenin, devrimin öncelikle Rusya gibi daha az gelişmiş ülkelerde gerçekleşebileceğini savunmuştur.³³⁴

---

³³⁰ Claudin, **a.g.e.**, s. 62-63.

³³¹ Vladimir İl'ich Lenin, "Pis'ma iz daleka", **Polnoe sabronie sochinenii Cilt-31**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury, 1969, s. 55.

³³² Lenin *Nisan Tezleri* adlı çalışması, daha önce karşı çıktığı Troçki'nin "sürekli devrim" kuramından esintiler içerir. Nitekim Troçki'nin "sürekli devrim" kuramının temelini de "eşitsiz gelişme" teorisi oluşturmaktaydı. Troçki'ye göre "sosyalist devrimin eşzamanlı olmayan, eşitsiz ve düzensiz niteliği, kapitalizmin eşitsiz düzensiz gelişmesinden kaynaklanır; tek ülkede sosyalizmin inşasının sadece politik olarak değil fakat aynı zamanda ekonomik olarak da imkânsızlığı, çeşitli ülkelerin birbirlerine bağımlılıklarının aşırı gerginliğinden kaynaklanır." Bkz. Lev Troçki, **Lenin'den Sonra Üçüncü Enternasyonal**, çev. Ufuk Demirsoy, İstanbul: Tarih Bilinci Yayınları, 2000, s. 49.

³³³ Vladimir İl'ich Lenin, "O razhdayushchemsya napravlenii imperialisticheskogo ekonomizma", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-30**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury, 1973, s. 59-60.

³³⁴ Vladimir İl'ich Lenin, **a.g.e.**, s. 64.

Bununla birlikte Lenin, Rusya'daki devrimin Avrupa'yı da kapsayacak şekilde bir devrimler çağını başlatacağını varsaymıştır. Devrimin başlamasının (Rusya'da) onun nihai zaferi anlamına gelmeyeceğini belirten Lenin, yine birçok yerde değindiği üzere sosyalist devrimin mutlaka Avrupa'ya ulaşması gerektiğini, sosyalizmin nihai zaferinin temelini, Avrupa'da gerçekleşecek olan sosyalist devrimin oluşturduğunu belirtmiştir.³³⁵

Bütün dünyanın şu veya bu yollarla sosyalist olacağından şüphesi olmayan Lenin, buna ulaşma yollarının ise ülkelere göre farklılık arz edeceğini belirtmiştir:

“Bütün uluslar sosyalizme varacaklardır, bu kaçınılmazdır, fakat bunların hepsi sosyalizme mutlak biçimde aynı yollardan varmayacaklardır, her biri şu ya da bu demokrasi biçimine, toplumsal hayatın çeşitli yönlerindeki sosyalist dönüşümlerin temposuna kendi özelliklerini katacaklardır.”³³⁶

Lenin'in bu sözleri İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan sosyalist devletlerle ilişkilerin belirlenmesinde Sovyet kuramcılarının en çok alıntı yaptıkları sözlerden birisini oluşturmaktadır. Bu sözlerden hareketle Sovyet kuramcılar, çeşitli sınıf iktidarı biçimleri ortaya koymuşlardır.³³⁷

Diğer taraftan ise Lenin, *Sol Komünizm: Bir Çocukluk Hastalığı* adlı kitapçığının ilk bölümünde Bolşevik Devriminin uluslararası öneminden bahsederken Bolşevik tecrübenin temel çizgilerinin Rusya'ya özgü değil, uluslararası olduğunu belirtmiştir.³³⁸ Bolşevik tecrübenin en önemli temel çizgisi de kuşkusuz ki proleter diktatörlüktü. Lenin'e göre geçiş döneminde devletin, yeni bir biçimde demokratik ve yeni bir biçimde diktatoryal olması zorunluydu.³³⁹ 1948 yılında Doğu Avrupa ülkelerindeki Halk demokrasisi rejimlerinin, proleter diktatörlüğün yeni bir biçimi olarak ilan edilmesinin arkasında yatan şey de Lenin'in bu yaklaşımıydı.

³³⁵ Vladimir İl'ich Lenin, “K istorii voprosa o necchastnom mire”, *Polnoe sobranie sochinenii Cilt-35*, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury, 1974, s. 245

³³⁶ Vladimir İl'ich Lenin, “Otkrytye partii i Marksisti”, *Polnoe sobranie sochinenii Cilt-23*, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury, 1974, s. 75-76.

³³⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Marxizm Leninizmin İlkeleri Cilt-4**, s. 43-57.

³³⁸ Vladimir İl'ich Lenin, “Detskaya bolezn' 'levizny' v kommünizme”, *Polnoe sobranie sochinenii Cilt-41*, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury, 1974, s. 3.

³³⁹ Vladimir İl'ich Lenin, “Plany stat'i o zhurnale”, *Polnoe sobranie sochinenii Cilt-25*, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury, 1974, s. 446.

3.2.1.2. Lenin ve Proleter Devlet

Marks ve Engels'in teorileri boyunca devrim sonrası devletin sönümlenmesi (kendiliğinden yok olması) gerekiyordu. Bu sönümlenmenin ne ve ne şekilde olacağı ise 20. yüzyıl başlarında Marksistler tarafından çokça tartışılan konular arasındaydı. Lenin bu tartışmalara ortaya attığı proleter devlet kuramıyla katıldı. Ona göre kapitalizmden sosyalizme geçiş sırasında devlet, proleterlerin elinde varlığını devam ettirecek ve bu zamansal anlamda da bir dönemi kapsayacaktı.

Lenin'e göre Marks ve Engels'in öngördüğü devletin sönümlenmesi ile kastedilen proleter devlet, yani yarı-devlet için geçerlidir. Çünkü proletarya devrimi ile devlet sönümlenmez, sadece burjuva devleti ortadan kaldırılır. Bu hâliyle devletin sönümlenmesi ancak proleter devlet için geçerlidir.³⁴⁰ Lenin, *Devlet ve Devrim* isimli çalışmasında komünizme geçiş döneminde devletin proletarya diktatörlüğünden başka bir şey olamayacağını, proletarya diktatörlüğünün halkın çoğunluğu için demokrasi sağlarken sömürücü azınlığı ise bastıracağını anlatarak, devletin ancak komünizmde ortadan kalkacağını söylemektedir:

“Yalnızca komünist toplumda, kapitalistlerin direnişi tamamıyla ezildiğinde, kapitalistler ortadan kalktığına, sınıflar olmadığına (yani, toplumsal üretim araçlarıyla ilişkileri bakımından toplumun üyeleri arasında fark olmadığına), yalnızca o zaman devletin... varlığı sona erer, ve özgürlükten söz etmek mümkün olur.”³⁴¹

Lenin'e göre kapitalizmden sosyalizme geçiş döneminde ise proleter devlet sayesinde devletin özellikleri yavaş yavaş ortadan kalkacaktır. Devrimin ilk dört yılından sonra Lenin, bu uğurda şu ana kadar yaptıklarını Parti Merkez Yürütme toplantısında açıkladıktan sonra şöyle demiştir:

“Sosyalizm, sınıfların ortadan kaldırılması demektir. Proletarya diktatörlüğü, sınıfları ortadan kaldırmak için elinden geleni yapmıştır. Ama sınıflar bir vuruşta ortadan kaldırılamaz. Proletarya diktatörlüğü çağında sınıflar hala durmaktadır ve duracaktır. Sınıflar yok olunca ise diktatörlük gereksiz hâle gelecektir.”³⁴²

³⁴⁰ Vladimir İl'ich Lenin, “Gosudarstvo i revolyutsiya”, *Polnoe sobranie sochinenii Cilt-33*, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury, 1969, s. 18.

³⁴¹ Vladimir İl'ich Lenin, *a.g.e.*, s. 89.

³⁴² Vladimir İl'ich Lenin, “XX S”ezd RKP(b) 8-16 marta 1921 g.” *Polnoe sobranie sochinenii Cilt-43*, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury, 1974, s. 114-115.

Bukharin ise 1920’de yazdığı *Geçiş Döneminde Ekonomi* (Ekonomika perekhoda vremeni) isimli çalışmasında komünizme geçişin ve devletin sönümlenmesiyle ilgili daha açıklayıcı bilgiler vermektedir. Ona göre “komünizm, geçiş döneminin biçimi değil, onun tüketilmesidir. Bütün parçaları birbiriyle uyumlu olarak inşa edilmiş, sınıfsız, devletsiz bir yapıdır. Yalnızca orada, ilk defa olarak, mutlak olarak birleşmiş ve örgütlü bir bütün ortaya çıkar.” Bukharin’e göre bu, daha sonra sönümlenmek üzere proleter devlet tarafından sağlanır: “Evrimi içerisinde, proletarya diktatörlüğü komünizme olgunlaşır ve toplumun devlet örgütlenmesiyle birlikte ölür. Kapitalizmden sosyalizme geçiş proletaryanın yoğunlaşmış gücü –proletarya diktatörlüğü kaldırıcı– tarafından gerçekleştirilir.”³⁴³

Fakat süreç hiç de başta Marks ve Engels tarafından öngörüldüğü ve Lenin ve Bukharin tarafından formüle edildiği gibi ilerlemedi. Özellikle Stalin döneminde proletarya diktatörlüğü bir kadro diktatörlüğüne dönüştürüldü. Süreç içerisinde devletin sönümlenmesi yerine devlet daha da güçlendi. Sovyet kuramcıları ise bu durumun herhangi bir çelişki üretmediğini öne sürdüler. Onlara göre devletin güçlenmesi ile yok oluşu arasında herhangi bir tezatlık olmayıp biri diğerinin koşullarını hazırlamaktaydı.³⁴⁴

Sonuç olarak proletaryan (sosyalist) enternasyonalizmin devletler arası bir ilişkiyi tanımlar hale gelmesinin kuramsal açıklamasını, Lenin’in sosyalist devrim sonrası sönümlenmeyerek proleter devlete dönüşecek olan devlet analizi oluşturmuştur.

3.2.1.3. Lenin ve Self Determinasyon

Marksistler arasında yoğun tartışmalara sebebiyet veren Self Determinasyon, Lenin’in ısrarla üzerinde durduğu ve savunduğu konular arasında yerini almıştır. Self Determinasyonu uluslararası arenada savunan ilk kişi olma özelliği taşıyan Lenin,³⁴⁵ 1903 yılında Rusya Sosyal Demokrat Partisinin programında da bu hakka yer vererek başta Rusya İmparatorluğunda yaşayanlar olmak üzere tüm ulusların kendi kaderlerini tayin hakkını talep etmiştir.³⁴⁶

³⁴³ N. İ. Bukharin, *Ekonomiki perekhodnogo perioda*, Moskva: Nauka, 1920, s. 150-151.

³⁴⁴ *Marksizm Leninizmin İlkeleri Cilt-4*, s. 296.

³⁴⁵ Antonino Cassese, *Self-Determination of People*, Cambridge University Press, 1995, s. 14.

³⁴⁶ Arsava, s. 392.

Lenin'in bu konuda tavrını çok açık bir şekilde ortaya koyduğu görülür. Ona göre; "Nasıl ki insanlık ancak ezilen sınıfın diktatörlüğü dönemini geçirerek sınıfların ortadan kalkmasına varabilirse, aynı şekilde ulusların kaçınılmaz olarak birleşmesi de tüm ezilen ulusların ayrılma hakkının tanınmasıyla olur."³⁴⁷

Lenin'e göre burjuvazi ulusal sorunlarda her zaman kendi ulusu için ayrıcalıklar ve özel üstünlükler elde etmeye çalışır. Bunun tam karşısında duran proletarya ise her türlü ayrıcalığa ve özel üstünlüklere karşıdır. Proletarya için önemli olan şey, kendi sınıfının gelişmesini güvence altına almak olduğuna göre ulusal barışın, eşit hakların ve sınıf savaşımının gerekli koşullarının sağlanması adına her ulusun ayrılma hakkı desteklenmelidir.³⁴⁸

Lenin, bu hakkı savunması nedeniyle kendisine yöneltilen milliyetçiliğe destek verdiği suçlamalarına karşı çıkararak ezen bir ulusun milliyetçiliği ile ezilen bir ulusun milliyetçiliğinin birbirine karıştırılmaması gerektiğini belirtmiştir. Buna göre eğer ezilen ulusun burjuvazisi ezen ulusun burjuvazisine karşı savaşıyorsa proletarya bunu desteklemeli; ezilen ulusun burjuvazisi kendi öz milliyetçi çıkarlarını savunuyorsa ona karşı çıkılmalıdır. Lenin, ulusal burjuvazilerinin oyununa gelinmemesi ve ona karşı başarılı bir savaşın yürütülmesi için proletaryanın önünde tek bir seçeneğin olduğunu belirtmektedir: Burjuva milliyetçiliğinden arınmış olmak. Aksi takdirde burjuvaziye verilecek olası bir destek otomatik olarak diğer ülkelerin proleterleri arasında rahatsızlık yaratacak ve uluslararası sınıf dayanışmasını zayıflatacaktır.³⁴⁹

Lenin bu yaklaşımında şaşılacak bir şey yoktur, her sosyalistte olduğu gibi Lenin de milliyetçiliğe karşı çıkmış, fakat kavramı soyut anlamda burjuva milliyetçiliği ve ezilen halkların kurtuluş mücadelesi milliyetçiliği olarak ayırmıştır. Bu ayırım ise Sovyetler Birliğinin ulusal kurtuluş mücadelelerine verdiği destekle somutlaşmıştır. Bununla birlikte Lenin'in 1913 yılında proleter enternasyonalizm ile burjuva milliyetçiliğini uzlaşmaz iki düşman olarak tanımladığı görülmektedir. Nitekim Lenin, Birinci Dünya Savaşı sırasında da kendi vatanlarının savunmasına yönelik lehte oy kullanan Batı sosyalistlerini sert bir şekilde eleştirmiş ve onları Marksizm'e ihanet etmekle

---

³⁴⁷ V. İ. Lenin, **Ulusların Kaderini Tayin Hakkı**, çev. 6. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1979, s. 145.

³⁴⁸ Lenin, **a.g.e.**, s. 71-12.

³⁴⁹ Lenin, **a.g.e.**, s. 72-73.

suçlamıştı.³⁵⁰ Lenin milliyetçiliğin kırılmasını, kapitalizmden sosyalizme geçiş için şart koşmuştur. Ona göre nasıl ki, feodalizmden kapitalizme geçiş milliyetçilik fikrinden bağımsız bir şekilde olamazdı, yine aynı şekilde kapitalizmden sosyalizme geçiş de milliyetçiliği kırmadan gerçekleşemezdi.³⁵¹

Diğer yandan Lenin ulusların ayrılma hakkını tanımayı her türlü eşitsizliği kaldırma perspektifinden değerlendirmiştir. Ona göre ezilen uluslar kadar, ezen uluslar da özgür değildiler. Yıllardır her türlü propagandaya maruz kalarak ve ezen yönetici sınıfın üyeleri tarafından kandırılarak onların kafası da önyargılarla doluydu. Proletarya bu hâliyle bu ulusların da özgürlüğü için mücadele etmeliydi.³⁵²

Bolşevik devrimi sonrası ise “Rus Halklarının Hakları Bildirisi”nde Rus toplumlarının devletten ayrılıp, bağımsız devlet kurma hakları da dâhil olmak üzere Self Determinasyon hakkı sağlanmıştır. Bununla birlikte Lenin, Self Determinasyonun belli bir ulusun ayrılmasının uygun olup olmamasıyla karıştırılmaması gerektiğini belirtmiştir.³⁵³ Ona göre devletler/uluslar pekâlâ, gönüllü birlik çerçevesinde de bir arada olabilirlerdi. Bu bağlamda Lenin, her şeyden evvel Sovyetlerin, enternasyonalizm ilkesi boyunca ulusal özgüllüklerin korunduğu gönüllü birlik temelinde federatif bir şekilde örgütlenmesini savunmuştur. Lenin’in bu yaklaşımı Ukrayna konusunda somutlaşmıştır.

Fakat özellikle Stalin’in Bolşevik Devrimini Gürcistan üzerinden Kafkas ülkelerine doğru genişletmesiyle beraber, Ukrayna da dâhil olmak üzere Self Determinasyonun, Rusya’nın güvenliği için bir tehdit oluşturmadan sağlanması gerektiği fikrini ortaya çıkarmıştır. Nitekim Sovyetler Birliğinin 1924 yılında kabul edilen ilk anayasasında da Lenin’in Ukrayna örneğinde kullandığı üzere bu ülkelerle bir uzlaşma gereği (gönüllü birlik) federal bir örgütlenmeye gidildiği belirtilse de kurulan yapı bir güvenlik çerçevesi paralelinde olup, oldukça merkeziyetçiydi. Bu merkeziyetçi yapının örgütlenme şekli ise enternasyonalist olmaktan çok, Rusların merkezde olduğu bir “Rus üstü” (sverkhrusskost’) yapıdan müteşekkildi. Bu da otomatik olarak Anayasada kurucu

---

³⁵⁰ Claudin, **a.g.e.**, s. 18.

³⁵¹ Vladimir İl’ich Lenin, “Evropeiskaya vaina i sostsializm”, **Polnoe sobranie sochinenii**, Cilt-26, 5. Baskı, Moskva: İzdatel’stvo politicheskoi literatury, Moskva, 1969, s. 35.

³⁵² Lenin, **Ulusların Kaderini Tayin Hakkı**, s. 74.

³⁵³ Lenin, **Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları**, çev. Yurdakul Fincancı, 2. Baskı, Ankara: Sol Yayınları, 1993, s. 94.

cumhuriyetlere teorik anlamda verilen ayrılma hakkının, pratikte anlamsızlaşmasına yol açmaktaydı. Light bu durumu, Self Determinasyonun Sovyet Rusya'nın çıkarlarına göre dizayn edilmesi olarak değerlendirmiştir.³⁵⁴

Sovyetler Birliğinin örgütlemesindeki bu yaklaşım ve bununla birlikte Sovyet çıkarlarının dünya devriminin çıkarlarıyla birlikte yorumlanması, ilerleyen yıllarda kurulacak sosyalist enternasyonal sistem için de bir zemin oluşturmuştur. Buna göre herhangi bir devlet, sosyalist sistemden çıkmak istediğinde bu sistem adına bir tehlike olarak görülecek ve dünya devriminin çıkarlarına hizmet etmediği gerekçesiyle bastırılacaktır.

3.2.2. Stalin ve Proletaryan (Sosyalist) Enternasyonalizm

3.2.2.1. Stalin ve Ulusal Sorun

Stalin, Bolşeviklerin “ulusal sorun”a ilişkin yaklaşımlarına 1913 yılında Viyana’da yazdığı *Ulusal Sorun ve Sömürgeler Sorunu* isimli çalışmasıyla katkı vermiştir. Çalışmasında belirttiğine göre ulus, bir ırk veya aşiret birliği değil; tarihsel olarak kurulmuş bir insan topluluğudur. Stalin’e göre bir ulusu meydana getiren dört şey söz konusudur: Toprak, dil, kültür ve ekonomik yaşam.³⁵⁵

Çalışmasında ulus kavramından ulusal hareketlere geçen Stalin, tarihsel süreç içerisinde ulusal hareketlerin başlangıcını ve gelişim sürecini açıkladıktan sonra şu sonuca ulaşır: Ulusal hareketler aynı karakterde değildir. Buna göre ilerici ulusal hareketler olduğu gibi gerici ulusal hareketler de söz konudur. Bu tezini Marks’a dayandırarak destekler:

“1850 yıllarında Marx, Polonyalıların ve Macarların ulusal hareketini destekledi, ama Çeklerin ve Güney Slavlarının ulusal hareketine karşıydı. Niçin? Çünkü o zaman Çekler ve Güney Slavları ‘gerici halklar’, Avrupa’da ‘Rus ileri hatları’, mutlakiyetin ileri karakolları idiler; oysa Polonyalılar ve Macarlar, mutlakiyete karşı savaşım veren ‘devrimci halklar’ idiler, çünkü o zaman Çekleri ve Güney Slavlarını desteklemek demek, dolayısıyla Avrupa’da devrimci hareketin en tehlikeli düşmanı olan çarlığı desteklemek demektir.”³⁵⁶

---

³⁵⁴ Light, a.g.e., s. 238-239.

³⁵⁵ J. Stalin, *Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu*, çev. Muzaffer Erdos, Ankara: Sol Yayınları, 1976, s. 9-10.

³⁵⁶ J. Stalin, a.g.e., s. 124.

Stalin buradan hareketle Sovyetler Birliği içerisindeki gerici ulus hareketlerine ve Rus Őovenizmine karşı mücadele verilmesi gerektiğini belirtir. Stalin her iki sapmanın da birbirinden beslendiğini söyler ve diğer cumhuriyetlerdeki ulus hareketlerinin sebebini Büyük Rus Őovenizmiyle açıklar. Devrimin ilk yıllarında Sovyet cumhuriyetlerindeki birtakım güçlerin, Sovyetler Birliğinin aÇı merkezizetçi olduğu görüşünü Şiddetle karşı çıkararak dünya da hiçbir devletin Sovyetler Birliğindeki kadar tabiileŐme (korenizatsiya) buyunca halklara özgürlük tanımadığını söyler. Stalin'e göre bu tür ithamlar hâlâ tam olarak ortadan kaldırılamayan ulusal burjuvazinin karşı ataklarından başka bir Şey değildir.³⁵⁷

Diğer taraftan Sovyetler Birliğinin yönetim yapısının oluŐmasında Stalin'in Lenin'le ihtilaf yaşadığı ve Sovyetler Birliğinin merkezizetçi yapısının Stalin tarafından oluŐturulduđuna dair tezler vardır.³⁵⁸ Bu tezler, Lenin ile Stalin'in Kafkasya politikasında yaşadıkları fikir ayrılıklarını örnek gösterirler. Light da bu örnekten hareketle Stalin'in izlediği Kafkas politikasını, yani Gürcü komniztlerinin ayrı bir cumhuriyet talebinin Stalin tarafından reddedilip, onları merkeze bağlı bir Transkafkasya (Gürcistan, Azerbaycan ve Ermenistan) modelinin içinde yer almaya zorlamasını, daha sonra ortaya çıkacak Doğu Avrupa lkeleri için bir model teşkil ettiğini ve sosyalist enternasyonalin temellerinin burada atıldığını ne sürer.³⁵⁹

Moshe Levin'de *Sovyet Yüzyılı* adlı eserinde Stalin'in “sosyalist enternasyonalizm”den anladığının “sosyalist nitarizm” olduğunu belirtmektedir. Ona göre örgütlenme konusunda Stalin'in anladığı arlık Rusya'sındaki merkezileŐmesinin aynısıydı. Levin'e göre, Stalin'in tek amacı ayrı ayrı cumhuriyetlerin tek bir ekonomik yapılanma içine girmeleri ve onların merkezin (Moskova'nın) kararlarına tabii olmalarıydı.³⁶⁰

Stalin'in merkezileŐme talepleri ise onun güçlü devlet söylemlerinde ne çıkar. Stalin 1930 yılında “devletin sönümlenmesini hazırlamak için, Őimdiye kadar var olmuş en sert ve en güçlü devlet iktidarı” tezini ve yine 1939 yılında “kapitalist devletlerle çevrili bir ülkede, bu durum sürdüğü sürece, komnizt aşamaya geilse dahi devletin varlığını

---

³⁵⁷ J. Stalin, **a.g.e.**, s. 41-42.

³⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Moshe Lewin, **Sovyet Yüzyılı**, ev. Renan Akman, 3. Baskı, İstanbul: İletifim Yayınları, 2011, s. 34-48.

³⁵⁹ Light, **a.g.e.**, s. 244.

³⁶⁰ Lewin, **a.g.e.**, s. 37.

güçlü bir biçimde sürdüreceği” tezini ortaya atmıştır.³⁶¹ Sovyetler Birliğinde güçlü devlet demek ise güçlü bir parti demektir. Devrim öncesinde olduğu gibi devrim sonrasında da üniter yapısını koruyan parti, bu hâliyle diğer cumhuriyetlere verilen hakların hepsini formaliteden ibaret kılmıştı. Aynı şey Doğu Avrupa ülkeleri içinde söz konusu olacaktır.

Stalin devlet gücünü, yani parti gücünü Komintern’e de taşımıştır. 1928 yılında yapılan Komintern’in Altıncı Kongresinde Sovyetler Birliğindeki sosyalizmin inşası, dünya devriminin esas belirleyici faktörü olarak kabul edilmesiyle beraber komünist partiler bu tarihten itibaren strateji ve taktiklerini öncelikle Sovyetler Birliği politikalarına göre belirlemek zorunda kalmışlardır.³⁶² Rus Komünist Partisinin Komintern’deki etkinliği ve Komintern politikalarını nasıl şekillendirdiği Bağımsız İşçi Partisi üyesi Britanyalı Brockway tarafından şöyle ifade edilmiştir: “Benim uluslararası işçi sınıfının uygun bir aracı olarak Komünist Enternasyonale karşı tezimin özünü, onun hiç de bir Enternasyonal olmadığı oluşturuyor. Enternasyonal, hemen hemen tümüyle Rusya Komünist Partisi’dir.”³⁶³

Brockway haklıydı, çünkü Stalin için proleter enternasyonalizmin anlamı şuydu: “Benim için enternasyonalist, Sovyetler Birliğini çekincesiz, yalpalamadan, herhangi bir koşul öne sürmeksizin, korumaya hazır olandır, koşulsuz bir şekilde Sovyetler Birliğini koruyandır, çünkü Sovyetler Birliği devrimci hareketin üssüdür.”³⁶⁴

“Tek ülkede sosyalizm” teorisiyle Komintern’i de kendisine bağlayan Stalin, bir taraftan Sovyetler Birliğinde komünizmi kurmaya girişirken, diğer taraftan da devletin karakterinin bu komünizm döneminde de değişmeyeceğini ortaya atmıştır. Bu da otomatik olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan devletlerle birlikte bu sosyalist devletler arasındaki ilişkilerin, daha doğrusu Marksist-Leninist literatürdeki hâliyle sosyalist enternasyonalin belirlenmesine yönelik bir takım modeller geliştirilmesini zorunlu kılmıştır.

---

³⁶¹ V. I. Stalin, “XVIII. Parti Kongre Raporu”, **Seçme Eserler Cilt-14**, çev. İsmail Yarkın, Süheyla Kaya, Ankara: İnter Yayınları, 1993, s. 244-245.

³⁶² Claudin, **a.g.e.**, s. 92.

³⁶³ Edward Hallet Carr, **Komintern’in Alacakaranlığı 1930-1935**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 273.

³⁶⁴ Stalin, “Savaş Tehlikesi ve SSCB’nin Savunulması Üzerine” **Seçme Eserler Cilt-10**, çev. İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayıncılık, 1997, s. 44.

3.2.2.2. Stalin ve Demokratik Halklar

Marksist-Leninist teorinin Doğu Avrupa’da yükselişi Kızılordu’nun bu bölgeyi Nazizm’den kurtarmasıyla yakından ilişkilidir. Savaş sonrasında Doğu Avrupa’nın Sovyetler Birliği etki alanına bırakılmasıyla beraber bu devletlerin nasıl bir sosyalist inşa yolunu izleyecekleri sorusunu akıllara getirdi. Bu konuda Lenin’in tavrı açıktı: “Her ülkenin kendi yollarından sosyalizme ulaşması.” 8. Parti Kongresinde Lenin, Başka ülkelerdeki problemlerin, önceden tahmin edilmesi suretiyle Moskova’dan hiçbir kararın verilmemesi gerektiğinin altını çizmiş³⁶⁵ ve yine Komintern’in Üçüncü Kongresi’nde de dünya komünist delegelerine “Sizden Rusları köle gibi taklit etmenizi istemiyorum.” demiştir.³⁶⁶

Fakat Doğu Avrupa’daki süreç Lenin’in söylemleri üzerinden ilerlemedi. Özellikle 1948 Yugoslavya krizinin yaşanmasıyla birlikte Sovyetler Birliğinde bir panik havası oluştu. Sovyet karar alıcıları Yugoslavya krizini tehlikeli bir sapma olarak değerlendirdi. Bunun üzerine Sovyet kuramcıları da, Doğu Avrupa ülkelerinin sosyalizm inşalarını, Sovyetler Birliğinin deneyimleri üzerinden açıklamaya giriştiler ve bu ülkelerin ekonomik ve politik örgütlenmelerinin Sovyetler Birliği ile benzerliğini ifade eden teoriler geliştirmeye başladılar.

Batı Avrupa ülkelerini bir tür “yeni demokrasiler” olarak adlandıran Sovyetlerin ekonomi uzmanlarından Evgeny Varga’ya göre savaş sırasında yönetici sınıfın Nazilerle iş birliği yapmasından dolayı bu ülkeler feodalizmin kalıntılarıyla mücadele etmeden, toprakları topraksızlara ve yoksullara dağıtarak, onu doğrudan ortadan kaldırmış oldular. Bu durum ise köylülerin yeni rejimde işçilere destek vermelerine yol açtı. Öte yandan yabancı sermayenin ortadan kaldırılması ve sanayinin millileştirilmesiyle beraber ekonomik düzen -özel sektör devam etse de- sosyalizm hâlini almaya başladı. Fakat Varga’ya göre buradan bu “yeni demokrasi” türlerinin sosyalist olduğu anlamı çıkarılmamalıydı. “Yeni demokrasi” türleri kapitalizmden sosyalizme geçiş aşamasında olup, bu ülkelerde, üretici güçler ile belli alanlarda etkinliğini sürdüren burjuvazi arasındaki mücadele devam etmekteydi. Bu mücadelenin sonunu ise ekonomik yapının

³⁶⁵ Vladimir Il’ich Lenin, “VIII. S’ezd RKP(b)”, *Polnoe sobranie sochinenii Cilt-38*, 5. Baskı, Moskva: Izdatel’stvo politicheskoi literatury, 1969, s.183.

³⁶⁶ Vladimir Il’ich Lenin, “IV Konress kommunisticheskogo internatsionala”, *Polnoe sobranie sochinenii Cilt-45*, 5. Baskı, Moskva: Izdatel’stvo politicheskoi literatury, 1970, s. 293.

tam olarak sosyalizme doğru evrilmesi belirleyecekti. Ayrıca Varga'ya göre bu ülkelerdeki değişik tipteki formlar arasındaki parlamenter koalisyon, devrim öncesi Rusya'sında olduğu gibi bir tür "sovyet tipi rejim"i (işçilerin politik örgütlenmesi) anımsatmaktaydı.³⁶⁷

Sovyet uluslararası ilişkiler uzmanlarından E. Burdzhlov'a göre ise her ülkenin sosyalizme geçiş yolları muhakkak ki farklılık arz etmekteydi; fakat bu sosyalizme geçişte ortak kanunların olmadığı anlamına gelmemekteydi. Dolayısıyla sosyalizmi ülkesinde başarıyla kuran ilk ülke olan Sovyetler Birliğinin tecrübeleri diğer bütün ülkelere yol göstermeliydi. Buna göre Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin taktikleri, programları ve organizasyonunu Doğu Avrupa ülkelerindeki komünist partilerinin yegâne kılavuzu olması gerekirdi. Aslında Burdzhlov'un buradan varmaya çalıştığı sonuç şuydu: Önce politik olarak iktidar tamamıyla ele geçirilmeli, ekonomik ve kültürel yapılanma ise daha sonra gerçekleştirilmeliydi.³⁶⁸

Burdzhlov'un üzerinde durduğu partinin önemi vurgusu diğer kuramcılar tarafından da desteklenmiştir. Sovyet kuramcılarını Doğu Avrupa ülkelerindeki koalisyon güçlerindeki Komünist partilerin öncü gücüne atıfta bulunmuşlar, Sovyetler Birliği sayesinde bu partilerin Doğu Avrupa rejimlerini Demokratik Halklar rejimine, yani proleter diktatörlüğün farklı bir formuna yükselttiğini belirtmişlerdir. Daha sonra da bunu bir yasa olarak lanse ederek, bunun, birkaç partinin varlığında bile devlet yönetiminde aktif olan komünist partilerin, proleter diktatörlüğü kurabileceklerini gösterdiğini öne sürmüşlerdir. Sovyet kuramcılarına göre ayrıca anti-feodaliteye karşı değil de anti-emperyalizme karşı elde edilen Doğu Avrupa ülkelerinin deneyimi, Marksizm-Leninizm'in bulup ortaya çıkardığı devrimin sosyalizme doğru dönüşmesini yöneten yasaların tam anlamıyla hüküm sürdüğünü göstermekteydi.³⁶⁹

Böylece Stalin'in ölümüne kadar, Doğu Avrupa ülkelerinin ekonomik ve politik yapılarının teorik bir açıklaması yapılmıştır. Buna göre politik anlamda Doğu Avrupa ülkeleri "yeni bir tür demokrasi" ya da "halk demokrasisi" olmakla birlikte bu ülkelerdeki rejimler proleter diktatörlüğün bir tür formunu oluşturmaktaydı. Ekonomik

---

³⁶⁷ Evgeny Varga, "Demokratiya novogo tipa", *Mirovoe khozyaistvo i mirovaya politika*, 1947, Sayı 3, s. 4-7.

³⁶⁸ E. Burdzhlov, "O mezhdunarodnom znachenii istoricheskogo opyta partii bol'shevikov", *Bolshevik*, Sayı 17, 1948, s. 51.

³⁶⁹ *Marksizm Leninizmin İlkeleri Cilt-3*, s. 341.

anlamda ise bu ülkelerin sosyalizme doğru evrilmeleri tamamıyla Sovyet deneyimi ile paralellik arz ettiğinden Sovyetler Birliğindeki kolektifleşme (kollektivizatsiya) ve sanayileşme (industrializatsiya) modeline göre bir yapılanma içerisine girecekti. Nitekim öyle de olmuştur.

3.2.3. Proletaryan (Sosyalist) Enternasyonalizm: Sosyalizme Ulaşma Koşulları ve İlkeler

Stalin'in ölümünden sonra ise sosyalizme ulaşma yollarının teorisinde herhangi bir değişiklik olmamakla birlikte söylemsel olarak farklı yollardan sosyalizme ulaşmanın mümkün olduğu ve bunun sosyalist enternasyonal için bir zenginlik oluşturacağı dile getirilmeye başlanmıştır.³⁷⁰ Fakat Macaristan ve Polonya'daki olaylar sonucunda bu söylemsel ifadelerden kaçınılmış ve sosyalizme ulaşmanın ortak koşulu beyannamesi yayınlamıştır. Buna göre kapitalizmden sosyalizme geçişte bütün ülkeler bir ve aynı süreci izlerler ve bu süreç iki temel dönüşümle başlar:

- Sömürücü sınıflar iktidardan uzaklaştırılmıştır ve işçi sınıfı tarafından yönetilen proletarya diktatörlüğü kurulmuştur.
- Kapitalistlerin ve büyük toprak sahiplerinin mülkiyeti ortadan kaldırılmıştır ve yerine üretim araçlarının ortaklığına dayalı toplumsal mülkiyet konmuştur.³⁷¹

Daha sonra ise bu süreci izleyen birtakım yasa ve ilkeler söz konusudur ve bunlar sekiz madde de toplanmıştır:

- Proleter devrimin şu veya bu şekilde yapılmasında ve yine şu veya bu şekilde proletarya diktatörlüğünün kurulmasında öncülüğün Marksist-Leninist Parti tarafından yapılması
- İşçi sınıfının köylü sınıfıyla ittifakı
- Tarımın kademeli olarak sosyalist bir biçimde örgütlenmesi
- Ulusal ekonominin işçilerin ve köylülerin lehine olacak şekilde planlı bir biçimde geliştirilmesi

³⁷⁰ XX. S'ezd Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuza, Stenograficheskii otchet Cilt-1, s. 57-76.

³⁷¹ Osnovy Marksizma-Leninizma, s. 532.

- İdeoloji ve kültür alanında sosyalist devrimin gerçekleştirilmesi ve sosyalizm davası için her türlü fedakârlığa hazır bir entelijansiyanın yaratılması
- Ulusal baskının kaldırılması ve halklar arasında eşitlik ilkesi üzerinden kardeşçe dostluk kurulması
- Sosyalizm yolu ile sağlanan kazançların iç ve dış düşmanlara karşı korunması
- Bu ülkelerdeki işçi sınıfının başka ülkelerin işçi sınıfıyla dayanışma içinde olması³⁷²

Bu koşullar ders kitaplarında da yerini almış ve Sovyetler Birliğinin yıkılmasına değin değiştirilmeyerek sabit kalmıştır. Diğer taraftan yine aynı şekilde Stalin sonrası dönemde, sosyalist enternasyonalizm içinde yer alan devletlerin ilişkilerini belirleyen ilkeler de belirlenmiştir. Buna göre; (i) her sosyalist ülke bir egemen devlettir, (ii) ülkeler arasında birlik ve yardımlaşma ve son olarak (iii) bu ülkelerde milliyetçilik kalıntılarının üstesinden gelmek için mücadele esastır.³⁷³

Birinci ilkeye göre; kapitalist sistemde ülkeler her ne kadar bağımsız gibi görünseler de gerçekte büyük devletlerin kontrolü altındadırlar. Fakat sosyalist enternasyonalde bütün devletler gerçek anlamda bağımsızdırlar ve kendi ülke menfaatlerine göre hareket etmektedirler. Buna göre ulusal bağımsızlık, egemenlik ve eşitlik gibi terimler ancak sosyalist enternasyonalde gerçek anlamına kavuşmuştur. Sovyetlere göre bu ilke, sosyalistlerin yaklaşmasını (sbizhenie) öngören Marksizm-Leninizm'deki temel yasayla çelişmeyip, aksine onu destekleyen bir ilkedir.

İkinci ilkeye göre; sosyalist devletler arası ilişkiler sosyalist üretim ilişkileriyle belirlenmiştir ve bu ilişkiye yön veren de birlik ve yardımlaşma ilkesidir. Buna göre her sosyalist ülke yurtseverliği enternasyonalizmle birleştirir ve emperyalizmin karşısına yekpare olarak dikilir. Sosyalist ülkelerin dünya arenasında tek ve bir bütün olarak çıkmaları ise kapitalizmle ekonomik yarışın sürdürülmesinde sosyalist kampın gücünü iki kat artırır. Ayrıca Sovyetler uzmanlarına göre Sovyetlerin Macaristan'daki karşı devrimcileri bastırması, proletarya dayanışmasının bir örneğini oluşturmaktadır.

³⁷² Osnovy Marksizma-Leninizma, s. 533.

³⁷³ Marksizm Leninizmin İlkeleri Cilt-4, s. 198-205.

Üçüncü ilkeye göre; her Marksist-Leninist parti var olan problemleri ulusal çıkarlarla enternasyonalizmin çıkarlarını birleştirecek bir şekilde çözmeyi bilmelidir. Buna göre “ulusal komünizm” gibi safsatalara hangi parti saplarsa, o parti, dünya sosyalist sistemin birliğine zarar vermektedir ve gerçek anlamda da sosyalizm fikrinden uzaklaşmış demektir. Buna göre her parti, bu tür milliyetçiliklerin önüne geçmeli ve sosyalist enternasyonal halkların birbirleriyle yakınlaşmasını (sblizhenie) sağlamak için uğraş vermelidir.³⁷⁴

3.2.4. Proletaryan Enternasyonalizm ve Ulusal Kurtuluş Hareketleri

Sovyetler Birliğinin ulusal kurtuluş hareketlerine yönelik tezi Lenin’in erken dönem yazılarına kadar dayanmaktadır. Çin ve Hindistan’daki ulusal kurtuluş hareketleri üzerine çok sayıda makalesi bulunan Lenin, ulusal bağımsızlık hareketlerini 1920 yılında Komintern’e taşıyarak bu hareketlerin desteklenmesini sağlamıştır. Lenin “Asya halklarının gafletten uyanarak gözlerini siyasi hayata açmasını” memnuniyetle karşıladığını ifade etmiş³⁷⁵ ve Asya’nın uyanışının doğmakta olan çağı karakterize ettiğini öne sürmüştür.

Lenin’e göre çağı karakterize eden Asya halkları, Avrupa ruhunu yakalamışlardı. İşçi sınıfının çıkarları paralelinde düşünüldüğünde ise, geriye bir tek bu uyanışın (sömürge ülkelerdeki halklar da dâhil) proleter devrimci hareketle uyumlaştırılması kalıyordu. Lenin’e göre sosyalizm için verilmekte olan devrimci savaşın, ulusal sorunda devrimci bir programla birleştirilip ilişkilendirilmesi, yani kapitalizmle mücadele de ulusal kurtuluş hareketleriyle Batı’daki işçi hareketlerinin hem teorik hem de pratik olarak bağlantısının kurulması gerekiyordu.³⁷⁶ Bu bağlamda Lenin, geri kalmış ülkelerin gelişmiş ülkelerdeki proletaryanın yardımıyla, kapitalist aşamayı yaşamadan, önce Sovyet düzenine sonra da komünizm düzenine ulaşabilmelerinin mümkün olduğunu öne sürmüştür.³⁷⁷ Bu amaçla ulusal kurtuluş hareketlerinin kapitalizmle mücadele ettiği

³⁷⁴ **Osnovy Marksizma-Leninizma**, s. 660-663.

³⁷⁵ Vladimir Il’ich Lenin, “Kul’turnye evropeitsy i dikiye aziaty”, **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-23**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel’svo politicheskoi literatury, 1973, s. 89-90.

³⁷⁶ Vladimir Il’ich Lenin, “Revolutsionnyi proletariat i pravo natsii na samoopredelenie” **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-27**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel’svo politicheskoi literatury, 1969, s. 63-65.

³⁷⁷ Komintern’e katılmanın Sekizinci koşulu ulusal kurtuluş hareketlerinin desteklenmesini şart kılıyordu. Sekizinci maddeye göre; Burjuvazisi sömürge sahibi olan ve başka ulusları ezen ülkelerde, partilerin sömürgeler ve ezilen uluslar sorununda özellikle belirgin ve açık bir tavır almaları zorunludur. Komünist Enternasyonal’e katılmak isteyen her parti, “kendi” emperyalistlerinin sömürgelerde giriştiği oyunları teşhir etmek, sömürgelerdeki her kurtuluş hareketini sırf sözlerle değil eylemlerle de desteklemek, kendi ülkesinin emperyalistlerinin bu sömürgelerden kovulmasını teşvik etmek, ülkesinin işçilerinin yüreklerinde sömürgelerin ve ezilen ulusların çalışan nüfuslarına karşı

sürece desteklenmesine salık veren Lenin, ulusal kurtuluş hareketleri ile ilgili Komintern'e 1920 yılında beş maddelik bir taslak sunmuştur:

- Bu ülkelerdeki ulusal kurtuluş hareketlerinin bütün komünist partilerce desteklenmesi
- Geri kalmış ülkelerdeki nüfuz sahibi din adamlarına ve başka gerici güçlere karşı mücadele
- Avrupa ve Amerikan emperyalizmine karşı yapılan kurtuluş mücadelelerini fırsat bilerek mollaların, toprak sahiplerinin ve benzerlerinin durumlarını korumak için ortaya attıkları gerici ideolojilere karşı mücadele
- Feodalizmin bütün kalıntıları ve görüntülerine karşı çiftçi hareketlerinin enerjik bir şekilde desteklenmesi
- Geri kalmış ülkelerdeki demokratik-burjuva hareketlerinin komünist hareket olarak nitelendirme teşebbüslerine karşı mücadele³⁷⁸

Yukarıdaki beş maddeden de anlaşılacağı üzere Lenin, ulusal kurtuluş hareketlerini ilerici ve gerici olarak ikiye ayırmış, kurtuluş hareketlerinin gerici fraksiyonlarına karşı mücadele edilerek ilerici fraksiyonlarıyla işbirliğini savunmuştur. Lenin'in ulusal kurtuluş hareketleriyle ilgili üzerinde durduğu bir diğer konuda ilgili ülkelerdeki proletarya yoksunluğunun komünistlerin eylem ve taktiklerine nasıl yansıtacağı üzerine olmuştur. Lenin'e göre bu bölgelerdeki proletarya az sayıda olsa da komünist parti aracılığıyla ülkedeki sevk ve idareyi üzerine almaktan kaçınmamalıydı. Komünist partiler her yerde olduğu gibi bu bölgelerde de önderlik rolünü yapmalı ve parti aşamalı olarak bu bölgeleri komünizme doğru sürüklemeliydi.³⁷⁹

Lenin'in ulusal kurtuluş hareketleriyle evrensel proleter hareketin birleştirilmesine yönelik beyanları Sovyet uzmanları tarafından da sahiplenmiştir. Onlara göre Bolşevik devrimiyle beraber uluslararası ilişkilerde büyük değişiklikler meydana gelmişti.

---

gerçekten kardeşçe duygular yaratmaya yönelik bir eğitim çabası sürdürmek ve ülkesinin askeri birlikleri içinde sömürge halkları üzerindeki her türlü baskıya karşı sistemli bir ajitasyon yürütmek yükümlülüklerini taşır. Bkz. Vladimir İ'ich Lenin, "Tezisy ko II Kongressu Kommunisticheskogo internatsionala", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-41**, Moskva: Izdatels'tvo pliticheskoi literatury, 1981, s. 204-212.

³⁷⁸ Vladimir İ'ich Lenin, "Tezisy ko II Kongressu Kommunisticheskogo internatsionala", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-41**, s. 162-163.

³⁷⁹ Lenin, **a.g.e.**, s. 164.

Yeryüzünde ilk sosyalist düzeni kurmayı başaran Sovyetler Birliği, geri kalmış ülkelerdeki ulusal kurtuluş hareketlerin doğmasına zemin hazırlamıştı. Sovyetler Birliğinin gittikçe güçlenmesi ve nihayet İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyalist enternasyonalin kurulmasıyla birlikte ise ulusal kurtuluş hareketleri yeni bir ivme kazanmıştı. Bu ivmenin sebebi de kuşkusuz ki sosyalist blokun uluslararası ilişkilerde daha elverişli koşullar yaratmasıyla yakından ilgiliydi.³⁸⁰ Özetle Sovyet uzmanları ulusal kurtuluş hareketlerin varlığını özelde Sovyetler Birliği genelinde de sosyalist bloka bağlamışlar ve bu hareketleri proleter devrimci hareketle birleştirme gayretine girmişlerdir.

Sovyetlere göre ulusal kurtuluş hareketlerini küçümseyen emperyalistler, bölgedeki politikalarını sömürgelerin bağımsız yaşamaya hazırlanması veya “uygarlaştırma” projesi olarak lanse etmektedirler; fakat bu tamamen bir yalandan ibarettir. Emperyalistler bölge ülkelerindeki halkların çıkarlarına yönelik hiçbir politika gütmemişlerdir/gütmemektedirler; bilakis bilerek bölgenin hem ekonomik hem de kültürel olarak geri kalmasına sebebiyet vermişlerdir/vermektedirler. Dolayısıyla Marks’ın da belirttiği üzere emperyalistlerin “uygarlaştırıcı” politikaları herhangi bir toplumsal kurtuluşu vadetmemektedir.³⁸¹

Sovyetler Birliğine göre sömürge bölgelerinde emperyalist politikalarından etkilenen üç sınıf söz konusudur: İşçiler, köylüler ve burjuvazi. Sömürüye karşı mücadelede bu sınıflar arasında en etkin rolü ise işçi sınıfı üstlenmektedir. Çünkü işçi sınıfı sömürünün ve ırk ayrımının getirdiği acılardan en çok etkilenen sınıf olarak diğer sınıflara nazaran daha erken bilinçlenmiştir ve bu bilinç, onun tüm toplumun hayati çıkarlarını herkesten daha iyi dile getirmesine imkân sağlamıştır.³⁸²

Sovyetler Birliğine göre ulusal kurtuluş mücadeleleri iki safhadan geçerler. Bunlardan ilki siyasi bağımsızlığın kazanılmasıdır. Bu mücadele siyasi tutumları ne olursa olsun, bütün ulusal güçleri bir araya getirir. İşçi sınıfı da bu aşamada anti-emperyalist hareketleri kayıtsız-şartsız desteklemelidirler.

---

³⁸⁰ Sanakoev, Kapchenko, **a.g.e.**, s. 118.

³⁸¹ **Marxizm Leninizmin İlkeleri Cilt 3**, s. 198-199.

³⁸² **Marxizm Leninizmin İlkeleri Cilt-3**, s. 200.

Siyasi bağımsızlığın kazanılmasından sonra ise ikinci safhaya geçilir. Bu ikinci safhada bütün partiler çeşitli gelişme yolları önerirler ve böylece sosyal karşıtlıklar artar. Bu koşullar altında komünistler “kapitalist olmayan bir gelişme” teklif etmeli ve burada işçi ve köylü sınıfı kesin bir rol üstlenmelidir. Kapitalist olmayan gelişme ise ulusal-demokratik devletler aracılığı ile ancak sağlanabilir. Bu devletlerin özellikleri de şu şekildedir:

- Siyasi ve iktisadi anlamda tam bağımsızlığı savunmak ve emperyalizm ile onun askerî bloklarına karşı kararlı bir şekilde mücadele etmek
- Sömürgeciliğin yeni şekillerine ve emperyalist sermayenin ilgili ülkeye sokulmasına karşı mücadele etmek
- Despotça yönetimlerin karşısında durmak ve demokratik hakları (özgürlük vb.) sağlamak
- Tarım reformu ve başka sosyal değişikliklerin uygulanması için çalışmak.

Sovyetler Birliğine göre bu özellikleri sağlayan ulusal-demokratik devletler sosyal ilerleme ve kalkınma yolunda daha hızlı bir şekilde sosyalizme doğru evrilirler. Nitekim komünist partilerin de iradesiyle bir dizi Asya ülkesi (Çin, Kuzey Kore, Vietnam) ulusal kurtuluş hareketini sosyalist devrim hâline getirmiş, komünizm yolunda halk iktidarını kurmayı başarmıştır.³⁸³

Stalin sonrası ise sömürge bölgeleriyle var olan ilişki daha açık bir şekilde ifade edilmeye başlanmıştır. Sovyetler Birliği kuramcıları sosyalist kampın sömürge halklarıyla girmiş olduğu ilişkiyi proletaryan enternasyonalizm ilkesinin bir gereği olarak açıklamışlardır.³⁸⁴ 20. Kongre’de Khurushchjev Doğu haklarını uluslararası ilişkilerde yeni ve güçlü birer etken olarak tanımlamış ve Sovyetler Birliğinin bu halklara ekonomik ve siyasi olarak desteğinin artarak devam edeceğini ifade etmiştir.³⁸⁵

3.3. Gorbachyev ve Uluslararası İlişkilere Yeni Bir Yaklaşım: “Yeni Düşünce”

Gorbochjev’un ilk yıllarında Sovyetler Birliğinin dış politika söylemleri, geleneksel diskur üzerinden devam etmiştir. Fakat ilerleyen yıllarda Gorbachyev yavaş yavaş

³⁸³ Wetter, a.g.e, s. 102-110.

³⁸⁴ Sanakoev, Kapchenko, a.g.e., s. 170.

³⁸⁵ XX. S’ezd Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuza, Stenograficheskii otchet Cilt-1, s 26.

Sovyetler Birliği dış politikasının felsefi ve siyasî temellerinde değişiklik yaparak, onu, daha sonra “yeni politik düşünce” (novoe politicheskoe myshlenie) olarak adlandırılacak konsept boyunca biçimlendirmeye başlamıştır.³⁸⁶

“Barış içinde bir arada yaşama” konseptinde olduğu gibi “yeni düşünce” (novoe myshlenie) konsepti de hazır bir şekilde ortaya çıkmamış, yıllar içinde oluşturulmuştur. Terimi ilk kullananlar Sovyetler Birliği uluslararası ilişkiler uzmanlarından A. A. Gromyko ve V. Lomeiko olmuştur. Bu iki yazar, 1984 yılında yazmış oldukları *Nükleer Çağda Yeni Düşünce* (Novoe myshlenie v yadernyi vek) isimli çalışmalarında 70’li yıllardaki iki sistem arasındaki yumuşamayı atıfta bulunarak bu tarihi fırsatın kaçırlmaması gerektiğini ve bunun içinde taraflar arasında ortak güvenliği sağlayacak yeni bir düşüncenin şart olduğunu öne sürdüler. Olası bir nükleer savaşın galibinin olmayacağını belirten yazarlar, uluslararası güvenliğin sağlanmasını şu basit formüle dayandırdılar: Sadece birlikte olursak yaşayabiliriz, birbirimize karşıt olarak değil.³⁸⁷ Bununla birlikte kitabın ana konusu, daha sonra Gorbachyev tarafından da sıklıkla dile getirileceği üzere şuydu: Biz birbirimize bağlı bir dünyada yaşıyoruz.³⁸⁸

“Yeni bir düşünce” şarttı, ama bu “yeni düşünce” neydi ve nasıl olmalıydı? Bu soru, 1986 yılında gerçekteştirilen politbüronun 27. Parti Kongresi’ne hazırlık toplantısında Gorbachyev tarafından da dile getirildi. Toplantıda Gorbachyev: “Yeni bir düşünce ne demektir? Bu soruya verilebilecek cevap şüphesiz ki çok geniştir. Biz bütün soruların cevabını bilen bir tanrı değiliz.” demiştir. Çağdaş Rusya uluslararası ilişkiler uzmanlarından Metvei Polynov, Gorbochayev’un bu söylemini Sovyet karar alıcılarının “yeni düşünce” boyunca reform yapmak isterlerken, aynı zamanda bu reformun ne ve nasıl olacağına dair hazırlıklı olmadıklarının bir kanıtı olarak değerlendirir.³⁸⁹

Gorbachyev, “yeni düşünce”nin sinyallerini ise 1986 yılında gerçekteştirilen 27. Parti Kongresi’nde vermiştir. Silahlanma yarışının politik anlamda kimseye fayda sağlayamayacağını ilk elden söyleyen Gorbachyev, uluslararası politik sorunların ancak politik araçlarla çözülebileceğini belirtmiştir. Ayrıca evrensel sorunların bir veya birkaç devletten oluşan grubun gücüyle çözümlenmesinin mümkün olmadığını; bu tür sorunların

³⁸⁶ Matvei Fedorovich Polynov, “M. C. Gorbachyev i novoe politicheskoe myshlenie: istoki, osnovnye idei, rezultaty”, *Noveishaya istoriya Rossii*, No:2, 2012, s. 136.

³⁸⁷ A. A. Gromyko, V. Lomeiko, *Novoe Myshlenie v yadernyi vek*, Moskva: İMO, 1984, s. 268-269.

³⁸⁸ Gromyko, Lomeiko, , *a.g.e.*, s. 300.

³⁸⁹ Polynov, , *a.g.e.*, s. 139.

ancak küresel düzeyde işbirliğiyle ve yine birçok ülkenin birbirleriyle yakın ve yapıcı ilişkiler içine girmesiyle mümkün olduğunu belirtmiştir.³⁹⁰ Bununla birlikte Gorbachyev konuşmasında nükleer silahlanma yarışının, dünyanın bütünü için en büyük tehlikeyi oluşturduğunu söylemiş ve büyük devletleri, uluslararası sorunların çözümünde nükleer savaşı bir araç olarak kullanmamaya dair bir anlaşma yapmaya davet etmiştir.³⁹¹

Gorbachyev'un konuşmasının genelinde geleneksel diskurdan farklı olarak iki yenilik ön plana çıkmıştır. Bunlardan birincisi uluslararası güvenliğin sağlanmasının silahlanma yarışı yardımıyla olduğu fikrinin reddedilmesi ve çağımızda silahlanma yarışının bizatihi kendisinin uluslararası güvenliğe tehdit ettiği için öne sürülmesidir.³⁹² İkincisi ise dünyanın bütünlüğü ve devletler arasındaki karşılıklı bağımlılık terimlerinin sıkça kullanılarak barışın, bütün devletleri içine alacak şekilde bir evrensellik temasıyla ele alınması gerektiğidir.³⁹³

Gorbachyev daha sonra evrensellik anlayışını geliştirerek insanlığın evrensel değerlerinin tüm sınıfların üzerinde olduğu fikrini ortaya atmıştır. Gorbachyev, Lenin'in de birçok kez evrensel değerlerin sınıfların üzerinde olduğuna dair açıklamalarının olduğunu ve kendilerinin bunu ancak bugün anlayabildiklerini belirterek uluslararası ilişkilerde yeni felsefeleri olan "yeni düşünce"nin Lenin tarafından beslenmekte olduğunu belirtmiştir.³⁹⁴

1987 yılında *Ülkemize ve Bütün Dünyaya Yeniden Yapılanma ve Yeni Düşünce* (Prestroika i novoe myshlenie dlya nashei strany i dlya vsego mira) isimli kitabının yayınlanmasıyla birlikte ise "yeni düşünce"nin Sovyetler Birliği ile uluslararası ilişkilere ne tür bir yaklaşım getirdiği daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Gorbachyev'e göre; dramatik bir şekilde 20. yüzyılın sonlarına doğru tüm insanlık, yaşamsal sorunlarla yüz yüze kalmıştır. Uluslararası arenadaki sınıf çatışması artık objektif bir sınıra dayanmış/dayanmaktadır ve bu durum, her şeyin yok olmasına bir tehdit oluşturmuştur/oluşturmaktadır. Buna göre tüm insanlık için, çağımızın zorunlu ve temel önceliğini, yaşamsal gereklilik oluşturmaktadır. Buna göre "yeni düşünce", her

³⁹⁰ XXVII. S'ezd kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuzu, Stenograficheskii otchet, Moskva: Politicheskoi literatury, 1986, s. 19.

³⁹¹ XXVII. S'ezd kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuzu, Stenograficheskii otchet, s. 63.

³⁹² G. A. Trofimenko, "Novye real'nosti i novoe myshlenie", SSHA-EPİ, No: 2, 1987, s. 6.

³⁹³ Polynov, , a.g.e., s. 140.

³⁹⁴ M. S. Gorbachyev, *Perestroika i novoe myshlenie dlya nashei strany i dlya vsego mira*, Moskva: Politizdat, 1988, s. 148-149.

şeyden bağımsız olarak tüm insani değerlerin öncelik oluşturduğunun bir kabulüdür. Bir başka deyişle “yeni düşünce” insanlığın hayatta kalması için bir çıkış yoludur.³⁹⁵

“Yeni düşünce” konseptinin dünyaya sunduğu çıkış yolunun başlıca prensipleri ise şu şekildedir;

- İdeolojik karşıtlığın ve dünyanın birbirine düşman iki politik sisteme bölündüğünün reddedilmesi; dünyanın tek ve bir bütün olarak bölünemeyeceğinin kabul edilmesi
- Uluslararası problemlerin güç temelinde değil, tarafların çıkarları paralelinde bir denge üzerinden çözülmeye çalışılması; silahlanma yarışının durdurularak devletler arasındaki düşmanlığın ortadan kaldırılması, güven ve işbirliği atmosferinin sağlanması için uğraş verilmesi
- Tüm insanlığın evrensel değerlerinin sınıflar, milletler, ideolojiler, dinler ve benzerlerinin üzerinde olduğunun kabul edilmesi³⁹⁶

“Yeni düşünce” boyunca Sovyetler Birliğinin dış politika prensipleri de yavaş yavaş revize edilmiştir. Tüm insanlığın evrensel değerlerinin sınıfların üzerinde olduğu fikrinden hareketle önce “barış içinde bir arada yaşama”nın sınıf çatışmasının spesifik bir formunu oluşturduğu ibaresi, daha sonra da dış politikanın ideolejisizleştirilmesi prensibi boyunca proletaryan enternasyonalizm ilkesi parti programından kaldırılmıştır.³⁹⁷

Gorbachyev, Sovyet dış politikasında yapılan bu revize politikalarının Kuzey Atlantik bloku devletlerince de yapılması çağrısında bulunmuştur. Bu çağrının altında yatan, uluslararası ilişkilere sunulan bu yeni konseptin birçok ülke tarafından destekleneceği ve “yeni düşünce”nin yeni bir dünya düzenin formüle edilmesinde büyük bir etkisinin olacağı düşüncesidir. Fakat Polynov’un da belirttiği üzere böyle bir çağrı Kuzey Atlantik bloku devletleri tarafından dikkate alınmamış, “yeni düşünce” gerçekte sadece Sovyetler Birliği tarafından desteklenmiştir.³⁹⁸

---

³⁹⁵ Gorbachyev, **a.g.e.**, s. 201-202.

³⁹⁶ Polynov, **a.g.e.**, s. 149-150.

³⁹⁷ V. M. Zubok, **Neudavshayasya imperiya. Sovetskii Soyuz v kholodnoi voine ot Stalina do Gorbachyeva**, çev. M. Musinyi, Moskva: ROSSPEN, 2011, s. 412.

³⁹⁸ Polynov, **a.g.e.**, 144.

V. M. Zubok'a göre Sovyetler Birliği bu çağrısıyla kurulacak olan yeni dünya düzeninin güç temelinde değil, adalet ve demokrasi temelinde olması gerektiğini ifade etmiştir. "Yeni düşünce" bu hâliyle evrensel ve mesihçi bir yaklaşım olup oldukça idealisttir.³⁹⁹

K. N. Brutents ise dış politikanın ideolojisizleştirilmesi fikrinin oldukça absürt olduğunu belirtmektedir. Ona göre Sovyetler Birliği bu prensibi her şeyden evvel ABD'ni adres göstererek ortaya atmıştır; fakat Sovyet karar alıcıları, büyük devletlerin dış politikalarının ideolojisiz şekillenemeyeceği gerçeğini göz ardı etmişlerdir. Nitekim Brutents'e göre Sovyetler Birliğinin ortadan kalkmasıyla da ABD'nin politikalarının kaldığı yerden devam etmiştir. Çünkü Brutents'e göre Amerikan dış politikasının hegemonyal karakteri Sovyetler Birliğine karşıtlık üzerinden değil, "Amerikan müstesnacılığı"ndan ve "Amerikan eliyle barışın sağlanması" fikirlerinden oluşmaktadır.⁴⁰⁰

Diğer taraftan Gorboçyev'un Bush ile birlikte 1989 yılının Aralık ayında Malta'da gerçekleştirdikleri görüşmede soğuk savaşın sona erdiğini ilan etmeleri, Sovyetler Birliği uluslararası ilişkiler uzmanları tarafından "yeni düşünce"nin bir zaferi olarak selamlanmıştır. Fakat bu zafer havası uzun sürmemiş, ABD'nin 1991 yılında Irak'a müdahale etmesiyle zaferin aslında bir hezimet olduğu düşünölmeye başlanmıştır. Gorboçyev'un dış politika uzmanlarından A. S. Chernyayev, ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrası belki de tüm bir dönemin özeti sayılabilecek şu açıklamayı yapmıştır: "Güç göstermiştir ki uluslararası ilişkilerde reel politikayı sadece o belirlemektedir."⁴⁰¹

---

³⁹⁹ Zubok, a.g.e., 446.

⁴⁰⁰ K. N. Brunets, *Nesbyvsheesya. Neravnodushnye o perestroike*, Moskva: MO, 2005, s. 138.

⁴⁰¹ A. S. Chernyayev, *1991 god. Dnevnik pomoshchnika prezidenta SSSR*, Moskva: TERRA, 1997, s. 106.

SONUÇ

Marks, toplum tarihine sınıf mücadelesi perspektifinden bakarak toplum biçimlerini evrimci bir anlayışla yorumlamıştı. Buna göre kendi deyimiyle kapitalist dönemdeki amprik veriler, kapitalizmin yerini komünizme bırakacağını göstermekteydi. Marks'a göre kapitalizmin yerini komünizme bırakmasında ise başlıca itici gücü proleterler oluşturacaktı. Marks'ın bu bakışı, Marksizm-Leninizm düşüncesini rehber edinen Sovyetler Birliğinin de dünyaya bakışının temelini oluşturduğu söylenebilir. Buradan hareketle Sovyetler Birliği için uluslararası ilişkiler, kapitalizmin sosyalizme doğru ilerlemesinin bir sonucu olarak özelde burjuva ve proletarya arasındaki mücadelenin bir yansıması, genelde de bu mücadelenin bir uzantısı olarak adlandırabileceğimiz kapitalist sistem ve sosyalist sistem arasındaki karşıtlığın bir ifadesi anlamında yorumlanmıştır.

Bir kere Marksizm-Leninizm boyunca bir sonraki aşamanın (kapitalizm sonrası) sosyalizm olacağına dair inanç, Sovyetler Birliği uzmanlarının dünyada cereyan eden veya etmekte olan olayları dünya toplumlarının sosyalizme doğru geçişinin birer yansımaları olarak değerlendirmelerini zorunlu hale getirmiştir. Bunun en güzel örneği, Sovyet uzmanlarının her iki dünya savaşını yorumlamalarında görülebilir. Onlara göre kapitalizmin çelişkileri savaşla son bulmaktaydı ve bunun neticesinde de emperyalist sistemden sosyalist sisteme doğru kopuşlar meydana gelmekteydi. Nitekim Birinci Dünya Savaşı Rusya'nın, İkinci Dünya Savaşı da birçok dünya ülkesinin kapitalist sistemden koparak sosyalist sisteme dâhil olmalarına yol açmıştı. Bu bağlamda kapitalizmin çelişkilerinin yarattığı savaşlar Sovyet uzmanlarına göre kapitalizmden sosyalizme doğru geçişin bir formunu oluşturmaktaydı. Bunda da şaşılacak bir şey yoktu; teori boyunca sosyalizm ilerici bir toplum biçimiydi ve nasıl ki dünya toplumları sınıf savaşmaları sonucunda feodalizmden kapitalizme geçmişlerdi, yine aynı şekilde dünya toplumları sınıf savaşmaları sonucunda kapitalizmden de sosyalizme geçeceklerdi.

Sovyet uzmanları, sosyalizme geçiş aşamasında gördükleri kapitalizmin yeni aşamasını ise Lenin'in emperyalizm kuramıyla incelediler ve bu kuramın kapitalist devletlerin dünya politikalarını, eş deyişle uluslararası ilişkileri açıkladığını öne sürdüler. Onlara göre kapitalist Batı ülkelerinin aralarındaki mücadeleler ve bu mücadelelerin bir tezahürü olan savaşlar; Batı ülkelerinin diğer ülkeler üzerindeki baskısı ve bu ülkeleri

ilhakları; kapitalist ülkelerin kapitalist merkeze bağlı bir periferi oluşturmaları gibi olguların kaynağı kapitalist sistemin yapısından kaynaklanmaktaydı ve bunlar ancak dünya sosyalist devrimiyle son bulabilirdi. Bu bağlamda Marksizm-Leninizm düşüncesinde nihai hedefin sosyalist/komünist bilinçle yapılacak bir dünya devrimi olduğu burada tekrar hatırlatılmalıdır. Hem Lenin'in hem de Bukharin'in emperyalizme ilişkin çalışmalarına bakıldığında emperyalist aşamanın kapitalizmin çelişkilerini derinleştireceği ve sosyalist dünya devriminin koşullarını hazırlayacağı fikrinin ön planda olduğu görülmektedir. Lenin'in emperyalizmi “sosyalist devrimlerin arifesi” olarak tanımlaması da bu yaklaşımın bir sonucu olup, Sovyet uzmanlarının kapitalizm çözümlenmeleri dünya sosyalist devriminin kaçınılmazlığını göstermek üzere yapılmaktaydı.

Fakat her ne var ki Lenin önderliğindeki Bolşevikler, Rusya'da devrimi gerçekleştirip iç savaşı da kazandıktan sonra 1922 yılında “Yeni Ekonomik Politika”ya (Novaya ekonomicheskaya politika) yönelerek devrimci süreçten geri çekilmişlerdir. Bu geri çekilmenin ne anlama geldiğini Lenin *Yüksek Bir Dağa Tırmanmak Üzere* adlı makalesinde işlemiş ve devrimci süreçte ilk girişimlerinin başarısızlığını bir dağın zirvesine ulaşmak için yola çıkan, fakat bunu başaramayarak vadiye geri dönmek zorunda kalan bir dağcı benzetmesine başvurarak açıklamıştır. Aynı makalesinde hatalarının tam anlamıyla kabullenilmesinin de altını çizen Lenin, tekrar tekrar baştan başlamak için güçlerini ve esnekliklerini korumaları gerektiğini belirtmiştir.⁴⁰²

Lenin'in dile getirdiği baştan başlama mefhumu ise Sovyetler Birliğinde hiçbir zaman gerçekleştirilememiş, 1924 yılında Lenin'in erken denilebilecek ölümü ve sonrasında da ortaya atılan “tek ülkede sosyalizm” fikri ile Sovyetler Birliği bambaşka bir yola girmiştir. Bu yeni yolda Sovyet karar alıcılarını ilgilendiren tek şey kendi ülkelerinde sosyalizmin başarıyla kurulması ve Sovyetler Birliğinin güvenliğinin sağlanması olmuştur. 1924'ten itibaren Sovyet karar alıcıları ve Sovyet uzmanları her ne kadar nihai hedeflerinin dünya devrimi olduğunu zaman zaman dile getirseler de onu ritüel olarak kullandıkları görülmekte ve dünya devrimi fikrini Sovyetler Birliğinin güvenliğiyle özdeşleştirdikleri gözlenmektedir. “Tek ülkede sosyalizm” fikri ile

---

⁴⁰² Ayrıntılı bilgi için bkz. Vladimir Il'ich Lenin, *Polnoe sobronie sochinenie* Cilt-33, s. 204-211.

Sovyetler Birliği yıllar içinde gittikçe uluslararası sistemin bir parçası haline gelirken⁴⁰³ onunla ters orantılı olarak dünya devrimi fikri de ilerleyen süreçte gittikçe gözden düşmüştür. Bu bağlamda Marksizm-Leninizm düşüncesindeki dünya sosyalist devrimi fikri dönem içerisinde hem Sovyetler Birliğinde hem de Komintern’de bir amentüye dönüştüğü söylenebilir.

Öte yandan tek bir ülkede sosyalizmin başarıyla kurulabileceğinin mümkün görülmesi, onun doğrudan diğer ülkelerin henüz kapitalist olarak kaldıkları bir zamanda gerçekleşeceği anlamına geliyordu ki bu da daha ilk elden onun, sosyalist inşayı, üretici güçlerin evrensel olarak gelişmesine bağlayan Marksizm düşüncesiyle çelişmesi anlamına gelmiştir. Bu çelişki ortaya atılan “eşitsiz gelişme teorisi” ile bertaraf edilmeye çalışılırken, bu inşanın mümkün görülmesi beraberinde çözülmesi gereken birtakım sorunları da getirmiştir. Bu sorunlardan en büyüğü sosyalist olan tek bir ülkenin diğer kapitalist ülkelerle nasıl bir ilişki içinde yer alacağı olmuştur ki bu da “barış içinde bir arada yaşama” teorisi ile giderilmeye çalışılmıştır.

Marksizm-Leninizm’de bir uluslararası ilişkiler yaklaşımı olarak karşımıza çıkan “barış içinde bir arada yaşama” ise farklı yapılarıdaki devletlerin barış içinde bir arada yaşayabileceklerini söyleyerek zıtlıklar arasında bir dengeyi mümkün görmeyen Marksizm’deki diyalektik anlayışla bir tezatlık oluşturmuştur. Ayrıca “barış içinde yaşama”nın Marksizm’deki uluslararası ilişkilere sınıf perspektifinden bakış ilkesiyle de bir karşıtlık oluşturduğu söylenebilir. Şöyle ki eğer devletler arasındaki ilişki “barış içinde bir arada yaşama” dayanacaksa Batı ülkelerindeki işçilerle Sovyetler Birliğinin ilişkisi nasıl olacaktı? Bu ve buna benzer sorular Sovyetler Birliği tarafından yanıtlanamadığı görülmektedir.

Buradan hareketle “barış içinde bir arada yaşama”nın devletler arasındaki ilişkilerin tutarlı bir kuramını oluşturduğunu, fakat sosyalizmin yayılması için aynı tutarlılığı taşıdığını söyleyemeyeceğimizi belirtmek gerekir. Sovyetler Birliği hem barışın hem de dünya devriminin ilişkisini teorik olarak kurmaya çalışmakla çelişkiler yumağına saplanmıştı denilebilir.

---

⁴⁰³ Bunu tersinden okumak da mümkündür. Uluslararası sistemin bizatihi kendisinin Sovyetler Birliğinin “tek ülkede sosyalizm” fikrini ortaya atmasına sebebiyet verdiğinin analizi için bkz. Muhammet Savaş Kafkasyalı, Hasan Bekdeş, “An Assessment of the Principle of Socialism in One Country from the Perspective of the International System”, **Mediterranean Journal of Social Sciences**, Vol 6, No 2, S2, March 2015, s. 155-164.

Öte yandan dünya işçilerinin birlikteliğinin bir ifadesi olarak karşımıza çıkan ve Lenin döneminde sömürge bölgelerindeki anti-emperyalist hareketleri de kapsayacak şekilde genişletilen “proleter enternasyonalizm” ilkesi Lenin sonrasında anlam ve kapsam olarak değiştirilmiştir. İlerleyen süreçte dünya sosyalist devriminin kaderi Sovyetler Birliğinin kaderiyle birleştirilmiş ve böylece dünya işçilerinin birlikteliğini simgeleyen “proletaryan enternasyonalizm”, dünya sosyalistlerinin değil, bir bakıma Rus İmparatorluğunun çıkarlarına hizmet eden bir fikre dönüşmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrası sosyalist ülkelerin ortaya çıkmasıyla birlikte sosyalist devletler arasındaki ilişkiyi ifade etmek amacıyla sosyalist enternasyonalizme dönüştürülen “proleter enternasyonalizm”, ayrıca Sovyetler Birliğinin diğer sosyalist ülkelerin iç işlerine karışmasına imkân sağlamıştır. Sovyetler Birliği bu ilke boyunca diğer sosyalist devletlerin ekonomik ve siyasi yapılanmalarına karışmayı kendine görev bilmiş ve onların hem ekonomik hem de siyasi anlamda Sovyetlerin öngördüğü şekilde bir yapılanma içine girmelerini sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca bu ilkenin ulusal kurtuluş hareketlerini de içine alacak şekilde genişletilmesi Sovyetler Birliğine üçüncü dünya ülkelerini ilgilendiren konularda aktif bir rol almasını beraberinde getirmiştir.

Son tahlilde Marksizm-Leninizm düşüncesini rehber edinen Sovyetler Birliğinin Lenin’in emperyalizm kuramıyla uluslararası ilişkileri tutarlı bir şekilde analiz edebildiği, fakat ilerleyen süreçte Marksizm-Leninizm düşüncesini zenginleştirip geliştiremediği görülmektedir. Sovyetler Birliğinin yıllar içinde gittikçe devletleşmesi, onun öncelikle kendi düşüncesiyle çelişen “barış içinde bir arama” teorisini ortaya atmasına sebebiyet vermiş ve bu teoriyle sosyalizm, Sovyet karar alıcıları tarafından kapitalizmin bir alternatifi olarak sunulmuştur. Hâlbuki Marks’ın çalışmalarına bakıldığında komünizmin kapitalizmin bir alternatifi olarak sunulmadığı, aksine komünizmin kapitalizmin bir üst aşamasını oluşturduğu görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle belirtmek gerekirse Marks için nasıl ki kapitalizm, feodalizmin bir alternatifi değildir, yine aynı şekilde komünizm de aslında kapitalizmin bir alternatifi değildir. Buna göre Sovyet karar alıcılarının hangi sistemin daha fazla üretim sağlayacağını veya hangi sistemin daha iyi istihdam sağlayacağını gösterilmesi gibi politikalarla sosyalizmi kapitalizmle bir yarışın içine sokmaları özde komünizm düşüncesiyle bir paralellik arz etmemektedir.

Diğer yandan Sovyetler Birliğinin “proletaryan enternasyonalizm”i sosyalist enternasyonalizme dđnüştürerek yeryüzündeki dünya devrimi fikri enerjisini kendi çıkarları paralelinde yorumladığı söylenebilir. Sovyetler Birliği yine aynı şekilde bu ilke boyunca diğer sosyalist devletlerin, merkezinde Rusların yer aldığı bir yapılanma içine girmelerini sağlamaya çalışmış ve bu politikalarıyla Çarlık Rusya’sı gibi davranmıştır.

KAYNAKÇA

- AFANSİEV, V. (1990), **Felsefenin İlkeleri**, Çev. Nadiye R. Çobanoğlu, 5. Baskı, İstanbul: Yar Yayınları.
- AKŞİN, Sina (ed.) (1995), **Türkiye Tarihi Osmanlı Dönemine Kadar Türkler Cilt-1**, İstanbul: Cem Yayınevi.
- ALSAN, Necip (1969), **Eylem ve Düşünce Açısından Çağımız 20. Yüzyıl**, İstanbul: Varlık Yayınevi.
- ALTHUSSER, Luis (2000), **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aytıları**, çev. Yusuf Alp, Mahmut Özışık, 4. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ARBATOV, G. (1973), **İdea vainy v sovremennykh mezhdunarodnykh otnoshenii**, Moskva: İMO.
- ARIBOĞAN, Deniz Ülke (2007), **Uluslararası İlişkiler Düşüncesi**, İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları.
- BAĞCE, H. Emre (2003), “Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Diplomasisi”, **İ. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No: 28, s. 63-79.
- BAHÇE, Serdal (2014), “John Etkinson Hobson: Sapkın, Haberci ve Unutulmuş” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 69, No:1, s. 1-42.
- BEZANSON, Alen (1998), **İntellektual’nye istoki Leninizma**, çev. M. Rozanova, N. Rudinitskoi, A. Rudkevicha, Moskva: MİK.
- BOGUSLAVSKİ, Karpushin, Rakitov, Çertekin, Ezrin (2012), **Diyalektik ve Tarihsel Materyalizmin Abecesi**, çev. Vahap Erdoğan, 5. Baskı, Ankara: Sol Yayınları.
- BREWER, Antony (2011), **Marksist Emperyalizm Teorileri**, çev. Cansu Aksoy, İstanbul: Kalkedon Yayınları.
- BREZHNEV, L. I. (2011), **Leninskim kursam. Rechi i stat’i Cilt-1**, Moskva: Politicheskoi literatury.
- BRUNETS, K. N. (2005), **Nesbyvsheesya. Neravnodushnye o perestroike**, Moskva.
- BUKHARIN, N. I. (1920), **Ekonomiki perekhodnogo perioda**, Moskva: Nauka.
- BUKHARIN, Nikolai (1989), **Problemy teorii i praktiki imperializma**, Moskva: Izdatel’stvo “Nauka”.
- BUKHARİN, Nikolai (2009), **Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi**, çev. Uğur Selçuk Akalın, İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

- BURDZHALOV, E. (1948), "O mezhdunarodnom znachenii istoricheskogo opyta partii bol'shevikov", **Bolshevik**, Sayı 17, s. 34-56.
- CALLİNİCOS, Alex (2014), **Emperyalizm ve Küresel Ekonomi Politik**, Çev. İlkey Ata, Ankara: Phonenix Yayınevi.
- CARR, Edward Hallet (1989), **Bolşevik Devrimi 1917-1923 Cilt-3**, çev. Orhan Suda, İstanbul: Metis Yayınları.
- CARR, Edward Hallet (2010), **Komintern'in Alacakaranlığı 1930-1935**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul: İletişim Yayınları.
- CASSESE, Antonino (1995), **Self-Determination of People**, Cambridge University Press.
- CHERNYAEV, A.S. (1997), **1991 god. Dnevnik pomoshchnika prezidenta SSSR**, Moskva: TERRA.
- CHIGORA, Percyslage, Edson Ziso (2010), "Marxist-Leninist Theory of International Relations: Emerging Thinking in the 21st Century", **Journal of Sustainable Development in Africa**, Volume 12, No.8, s. 89-98.
- CLARKE, Simon (2007), **Marx'ın Kriz Teorisi**, çev. Cumhur Atay, İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- CLAUDİN, Fernando (1990), **Komintern'den Kominform'a Komünist Enternasyonalin Bunalımı Cilt-1**, çev. Yavuz Alogan, İstanbul: Belge Yayınları.
- DELİCE, Engin (2014), "Rosa Luxemburg'da Kuram ve Gerçeklik Arasındaki Diyalektik Bütün", **Felsefelogos**, Sayı 52, s. 71-96.
- Dokumenti vneshnoi politiki SSSR Cilt-2** (1958), Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury.
- Dve diametral'no protivopolozhnye politiki mirnogo sosushchestvovsniya** (1963), Pekin: izdatel'stvo literatury na inostrannykh yazykakh, 1963.
- ENGELS, Friedrich (1995), **Anti-Dühring**, çev. Kenan Somer, Ankara: Sol Yayınları.
- ENGELS, Friedrich (2010), **Doğanın Diyalektiği**, çev. Arif Gelen, 9. Baskı, Ankara: Sol Yayınları.
- ENGELS, Friedrich (2012), **Ütopik Sosyalizm ve Bilimsel Sosyalizm**, çev. Kolektif, 11. Baskı, Ankara: Sol Yayınları.
- FEDOTOV, A. A. (2001), **Formirovanie ucheniya ob imperializme v nachale XX veka**, Arkhengel'sk: Institut uprvleniya.

- FERRO, Marc (2002), **Sömürgecilik Tarihi: Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine 13.- 20. Yüzyıl**, çev. Muna Cedden, Ankara: İmge Kitabevi.
- GANTMAN, V. I. (ed.) (1976), **Sovramennye burzhuaznye teorii mezhdunarodnykh otnoshenii**, Moskva: Izdatel'stvo "Nauka".
- GEORGE, Jim, (1994), **Discourses of Global Politics: A Critical (Re)Introduction to International Relations**, Boulder Lynne Rienner.
- GILDENFIRG, R. (1924), **Finansovyi kapital. Noveishaya faza v razvitiı kapitalizma**, çev. I. Stepanova, Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo.
- GILJE, Nils, Gunnar Skirbekk (2001), **Antik Yunan'dan Modern Döneme Felsefe Tarihi**, çev. E. Akbaş, Ş. Mutlu, İstanbul: Kesit Yayınları.
- GOBSON, Dzhon (1927), **İmperializm**, çev. V. B. Belenko, Leningrad: Rabochee Izdatel'stvo "Priboi".
- GORBACHYEV, M. C. (1986), **Perestroika i novoe myshlenie dlya nashei strany i dlya vseogo mira**, Moskva.
- GÖKBERK, Macit (1980), **Felsefe Tarihi**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1980.
- GÖZE, Ayferi (1980), **Liberal, Marksist, Faşist ve Sosyal Devlet Sistemleri**, 2. Baskı, Fakülteler Matbaası.
- GÖZE, Ayferi, (1998), **Siyasal Düşünceler ve Yönetimler**, 8. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları.
- GROMYKO, A. A. (ed.) (1962), **Mirnoe sosushchestvovanie. Leninskii kurs vneshnei politiki Sovetskogo Soyuza**, Moskva: İMO.
- GROMYKO, A. A., V. Lomeiko (1984) , **Novoe Myshlenie v yadernyi vek**, Moskva: İMO.
- HERMAN, Weber (der.) (1979), **Üçüncü Enternasyonal, Belgeler 1919-1943**, çev. Ümit Kıvanç, Belge Yayınları, İstanbul.
- HEYWOOD, Andrew (2007), **Siyasi İdeolojiler Bir Giriş**, çev. Kolektif, İstanbul: Adres Yayınları.
- HOBDEN, Stephen, Richard Jones (2011), "Marxist Theories of International Relations", J Baylis, S Smith, ve P. Owens (eds.), **The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations**, 4. Baskı, New York: Oxford Universty Press.
- HOBSBAWM, Eric, (1999), **Tarih Üzerine**, çev. O. Akınhay, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- HOFFMANN, Stanley, (1977), “An American Social Science: International Relations”, **Daedalus**, 106(3), s. 41-60.
- HÜLAGÜ, Funda (2014), “Marksizm ve Eleştirel Teoriler”, Evren Balta (ed.), **Küresel Siyasete Giriş Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- İL'ICHYEV, L. F. (1959), “Mirnoe sosyschestvovanie i bor'ba dvukh ideologii”, **Problemy mira i sotsializma**, No: 11, s. 3-19.
- INOZEMTSEV, N. N. (ed.) (1965), **Mezhdunarodnye otnosheniya posle vtoroi mirovoi voiny Cilt-3**, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury.
- KAFKASYALI, Muhammet Savaş, Hasan Bekdeş (March/2015), “An Assessment of the Principle of Socialism in One Country from the Perspective of the International System”, **Mediterranean Journal of Social Sciences**, Vol 6, No 2, S2, s. 155-164.
- KAGARLITSKII, Boris (2010), **Ot imperii k imperializmu. Gosudarstvo i vozniknovonie burzhuaznoi tsivilizatsii**, Moskva: İzdatel'stvo Vysshaia shkola ekonomiki.
- KAGARLITSKII, Boris Yul'evich (2012), **Marksizm: Vvedenie v sotsial'nyu i politicheskuyu teoriyu**, 2. Baskı, Moskva: Knizhnyi dom “LİBROKOM”.
- KAZGAN, Gülten (2000), **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, 9. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KIZILÇELİK, Sezgin (2007), **Batı Sosyolojisini Yeniden Düşünmek Cilt-1: Marks'ın Sosyolojisi**, İstanbul: Anı Yayıncılık.
- Komintern i idea mirovoi revolyutsii. Dokumenty** (1998), Moskva: Nauka.
- Konstitutsiya (Osnovnoi Zakon) SSSR 1977 goda** (1985), Moskva.
- KOROVIN, E. A. (1951), **Mezhdunarodnoe pravo**, Moskva: İzdatel'stvo Yuridicheskoi literatury.
- KRATKE, Michael R. (2014), “Rosa Luxemburg'un Emperyalizm Çözümlemesi ve Politik Ekonomi Eleştirisine Katkısı”, çev. Deniz Kanıt, **Felsefelogos**, Sayı 52, s. 27-41.
- Kratkii Filosofskii Slovar'** (1955), Moskva: Politizdat.
- KRUGER, Daniel H. (1955), “Hobson, Lenin, and Schumpeter on Imperialism” **Journal of the History of Ideas**, Vol. 16, No. 2, s. 252-259.
- KRYLOV, C. B., V. N. Durdenevskii (eds.) (1957), **Mezhdunarodno-pravovye formy mirnogo sosushchestvovaniya gosudarstv i natsii**, Moskova: IMO.

- KUVAKİN, V. A. (1988), “Leninskaya traktovka marksizma kak razvivayushchegosya ucheniya”, **Vestnik Moskovskogo universiteta**, seriya 7, No: 2, s. 3-17.
- LAÇİNER, Ömer (1976), “Lenin’in Emperyalizm Analizi”, **Birikim Dergisi**, Sayı: 20, s. 28-38.
- LAZAREV, M. I. (1949), “Tovarishch Stalin nevmeshatel’stve vo vnutrennie dela gosudarstva i ponyatii interventsii”, **Sovetskoe gosudarstvo i pravo**, No: 11, s. 1-18.
- LEBEDEV, N. I., N. M. Nikolskii (1976), **Vneshnaia poltika Sovetskogo Soyuza**, Moskva: İMO.
- LENIN, Vladimir Il’ich (1967), “Proekt programmy nashei parti”, **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-4**, 5. Baskı, Moskva: İzdatel’stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il’ich (1967), **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-53**, 5. Baskı, Moskva: İzdatel’stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il’ich (1969), “Evropeiskaya vaina i sostsializm”, **Polnoe sobranie sochinenii, Cilt-26**, 5. Baskı, Moskva: İzdatel’stvo politicheskoi literatury, Moskva.
- LENIN, Vladimir Il’ich (1969), “Gosudarstvo i revolyutsiya”, **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-33**, 5. Baskı, Moskva: İzdatel’stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il’ich (1969), “İmperializm: kak vysshaya stadiya kapitalizma” **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-27**, 5. Baskı, Moskva: İzdatel’stvo poliyicheskoi nauki.
- LENIN, Vladimir Il’ich (1969), “Pis’ma iz daleka”, **Polnoe sabronie sochinenii Cilt-31**, 5. Baskı, Moskva: İzdatel’stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il’ich (1969), “Rech na sobranii 20 Noyabrya 1918 g.”, **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-37**, Moskva: İzdatel’stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il’ich (1969), “Revolyutsionnyi proletariat i pravo natsii na samooprodelenie” **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-27**, 5. Baskı, Moskva: İzdatel’stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il’ich (1969), “VIII. S”ezd RKP(b) 18-23 Marta, 1919 g.” **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-38**, Baskı, Moskva: İzdatel’stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il’ich (1969), “VIII. S”ezd RKP(b)”, **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-38**, 5. Baskı, Moskva: İzdatel’stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il’ich (1970), “Doklad o taktike RKP 5 iyunya”, **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-44**, 5. Baskı, Moskva: İzdatel’stvo politicheskoi literatury.

- LENIN, Vladimir Il'ich (1970), "IV Konress kommunisticheskogo internatsionala", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-45**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il'ich (1970), "Otvét na voprosy korrespondenta amerikanskoi gazety 'The Chicago Daily News'", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-39**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il'ich (1970), "Sobranie aktiva moskovskoi organizatsii RKP(b) 6 dekabrya 1920 g.", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-42**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il'ich (1973), "Kul'turnye evropeitsy i dikiye aziaty", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-23**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il'ich (1973), "O razhdayushchemsya napravlenii imperialisticheskogo ekonomizma", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-30**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il'ich (1973), "Russkie rabochie i internatsional", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-26**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il'ich (1973), "Voennaya programma proletarskoi revolyutsii", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-30**, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il'ich (1974), "Detskaya bolezn' 'levizny' v kommunisticheskom", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-41**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il'ich (1974), "K istorii voprosa o nechastnom mire", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-35**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il'ich (1974), "Otkrytye partii i Marksisti", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-23**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il'ich (1974), "Otvét na voprosy korrespondenta angliiskoi gazety 'Daily Express'", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-40**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il'ich (1974), "Plany stat'i o zhurnale", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-25**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury.
- LENIN, Vladimir Il'ich (1974), "XX S'ezd RKP(b) 8-16 marta 1921 g." **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-43**, 5. Baskı, Moskva: Izdatel'stvo politicheskoi literatury.

- LENİN, Vladimir İl'ich (1981), "Tezisy ko II Kongressu Kommunisticheskogo internatsionala", **Polnoe sobranie sochinenii Cilt-41**, Moskva: Izdatels'tvo pliticheskoi literatury.
- LENİN, V. İ. (1993), **Ulusal Sorun ve Ulusal Kurtuluş Savaşları**, çev. Yurdakul Fincancı, 2. Baskı, Ankara: Sol Yayınları.
- LENİN, V. İ. (1979), **Ulusların Kaderini Tayin Hakkı**, çev. Muzaffer Erdos, 6. Baskı, Ankara: Sol Yayınları.
- LENİN, Vladimir İlyiç (1990), **Barış İçinde Bir Arada Yaşama**, çev. Tahir Balkan, 3. Baskı, Ankara: Ekim Yayınları.
- LENİN, Vladimir İlyiç (1990), **Marks-Engels-Marksizm**, çev. Muzaffer Ardos, 2. Baskı, Ankara: Sol Yayınları.
- LIGHT, Margot (1982), **The Soviet Theory of İnternational Relations, 1917-1982**, Londra.
- LISICHKIN, G. (1989), "Mify i real'nost'", **Novyi mir**, No: 3, s. 160-187.
- LITVINOV, G. M. (1934), "Sovetskaya demokratiya i demokratiya burzhuaznaya", **Bolshevik**, No: 6, s. 17-35.
- LOPATKIN, V. G., G. M. Hkarahkaryan, P. P. Hkelebnikov (1963), **Politicheskaya ekomoniya**, Moskva: Izdatel'stvo sotsial'no-ekonomicheskoi literatury.
- LUKSEMBYURG, Roza (1934), **Nakepleniya Kapitala**, çev. S. Dvolaitskii, Moskva-Leningrad: Gosudarstvennoe Sotsial'no-ekonomicheskoe izdatel'stvo.
- MALEVANYI, A. M., E. A. Chiglintsev, A. C. Shofman (1987), **Klassovaya bor'ba v drevnem mire**, Kazan: Izdatel'stvo Kazanskogo universiteta.
- MARKS, Karl (1979), **Kapital Cilt-2**, çev. Alaattin Bilgi, İkinci Baskı, Ankara: Sol Yayınları.
- MARKS, Karl (2011), **Kapital Cilt-1**, çev. Mehmet Selik, Nail Satılğan, İstanbul: Yordam Kitap.
- MARKS, Karl, Friedrich Engels (1957), **Sochineniya Tom-10**, Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoi literatury.
- MARKS, Karl, Friedrich Engels (1957), **Sochineniya Tom-9**, Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoi literatury.
- MARKS, Karl, Friedrich Engels (1979), "Almanya'da Devrim Ve Karşı-Devrim", **Seçme Yapıtlar Cilt-1**, çev. A. Kardam, S. Belli, M. Ardos K. Somer, Ankara: Sol Yayınları.

- MARKS, Karl, Friedrich Engels (1979), “Feuerbach Üzerine Tezler”, **Seçme Yapıtlar Cilt-1**, çev. A. Kardam, S. Belli, M. Ardos, K. Somer, Ankara: Sol Yayınları..
- MARKS, Karl, Friedrich Engels (1979), “Gotha Programının Eleştirisi”, **Seçme Yapıtlar Cilt-3**, çev. M. Kabagil, A. Gelen, K. Somer, V. Erdoğan, Ö. Ünalın, M. Belli, S. Belli, Ankara: Sol Yayınları.
- MARKS, Karl, Friedrich Engels (1979), “Karl Marx’ın Ekonomi Politigin Eleştirisine Katkısı”, **Seçme Yapıtlar Cilt-1**, çev. A. Kardam, S. Belli, M. Ardos, K. Somer, Ankara: Sol Yayınları.
- MARKS, Karl, Friedrich Engels (1979), “Louis Bonaparte’nin 18 Brumaire’i”, **Seçme Yapıtlar Cilt-1**, çev. A. Kardam, S. Belli, M. Ardos, K. Somer, Ankara: Sol Yayınları.
- MARKS, Karl, Friedrich Engels (1979), “Feuerbach. Materyalist ve İdealist Anlayışların Karşıtlığı”, **Seçme Yapıtlar Cilt-1**, çev. A. Kardam, S. Belli, M. Ardos, K. Somer, Ankara: Sol Yayınları.
- MARKS, Karl, Friedrich Engels (2010), **Komünist Manifesto**, çev. Celâl Üster, Nuri Deriş, 6. Baskı, İstanbul: Can Yayınları.
- MARKS, Karl, Friedrich Engels (2011), **Komünist Manifesto ve Komünizmin İlkeleri**, çev. Muzaffer Erdos, 9. Baskı, Ankara: Sol Yayınları.
- MARKS, Karl, Friedrich Engels (2013), **Alman İdeolojisi**, Çev. Tonguç Ok, Olcay Geridönmez, 2. Baskı, İstanbul: Evrensel Basın Yayın.
- Marksizm Leninizmin İlkeleri Cilt-3** (2008), çev. Nadiye R. Çobanoğlu, 7. Baskı, İstanbul: Yar Yayınları.
- Marksizm Leninizmin İlkeleri Cilt-4** (2008), çev. Nadiye R. Çobanoğlu, 7. Baskı, İstanbul: Yar Yayınları.
- MENDEL, Ernest (1999), **Marksizme Giriş**, çev. Orhan Dilber, Şadi Ozansü, Bülent Tanatar, 4. Baskı, İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- MITIN, M. B. (1974), “Marksizm-Leninizm”, **Bol’shaya Sovetskaya Entsiklopediya**, <http://dic.academic.ru/dic.nsf/bse/106812/%D0%9C%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%81%D0%B8%D0%B7%D0%BC>, 11. Nisan 20015.
- MLECHIN, Leonind Mikhailovich (2012), **MİD. Ministry inostrannykh del. Vneshnyanya pliyika Rossii. Ot Lenina i Trotskogo - do Putina i Medvedeva**, Moskva: Tsentrpoligraf.
- MUHAMETOV, R. S. (2011), “Vneshnopoliticheskie kontseptsii SSSR: Ot proleterskogo internatsionalizma do novogo myshleniya”, **Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta**, No: 33 (287), s. 165-171.
- NİKİTİN, P. (1968), **Ekonomi Politik**, çev. Hamdi Konur, Ankara: Sol Yayınları.

- NOONAN, Murray (2010), **Marxist Theories of Imperialism: Evolution of a Concept** (Yayınlanmış Doktora Tezi), Victoria University.
- NOVIKOV, G. (1996), **Teorii mezhdunarodnykh otnoshenii**, IRKUTSK: Izdatel'stvo Irkut. Un-ta.
- Osnovy Marksizma-Leninizma** (1960), Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoi literatury.
- OSTROVITYANOV, K. V., D. T. Shepilov, L. A. Leont'ev, I. D. Laptev, I. I. Kuz'minov, L. M. Gatovskii (1954), **Politicheskaya ekonomiya**, Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo.
- ÖNGEN, Tülin (2012/Güz), "Marx ve Sınıf", **Praksis** No: 8, s. 9-28.
- ÖZDEMİR, Ali Murat (2012), "Tarihsel Bağlamında Emperyalizm", **21. Yüzyılda Sosyal Bilimler**, Sayı: 1, s. 93-120.
- PLEKHANOV, G. V. (1917), **Osnovnye voprosy Maksizma**, Petrograd.
- POLITZER, Georges (1996), **Felsefenin Temel İlkeleri**, çev. Muzaffer Ardos, 12. Baskı, Ankara: Sol Yayınları.
- Politbyuro TSK RKP(b)-VKP(b) i Komintern 1919-1943. Dakumenty** (2014), Moskva: ROSSPEN.
- POLYNOV, Matvei Fedorovich (2012), "M. C. Gorbachyev i novoe politicheskoe myshlenie: istoki, osnovnye idei, rezultaty", **Noveishaya istoriya Rossii**, No:2, s. 138-152.
- PONOMOROV, V. N. (1962), "Pobodenosnoe znamiya komunistov mira", **Pravda**, No: 22.
- PORSHNEV, B. F. (1964), **İstoriya sotsialisticheskix uchenii**, Izdatel'stvo Moskva: "Nauka".
- Programma koministicheskoi partii Sovetskogo Soyuza** (1961), Moskva: Gospolitizdat.
- RADAEV, V. V. (1988), **Politicheskaya ekonomiya: Uchebnik dlya vuzov**, Moskva: Politizdat.
- RAZDORSKII, G. I. (1963), **Politicheskaya ekonomiya**, Moskva: Vysshaya shkola.
- RUMYANTSEV, A. M., G. A. Kozlov, M. I. Volkov (1963), **Politicheskaya ekonomiya**, Moskva: Izdatel'stvo sotsial'no-ekonomicheskoi literatury.
- SANAKOYEV, S. P., N.İ. Kapchenko (1973), **Teoriya i praktika vneshnei politiki sotsializma**, Moskva: İMO.

- SAVRAN, Sungur (2008), **Kod Adı Küreselleşme 21. Yüzyılda Emperyalizm**, İstanbul: Yordam Kitap.
- SELEZNEV, I. A. (1951), “I.V. Stalin ob opasnosti novoi mirovoi voyny i vozmozhnosti predotvrashcheniya”, **Voprosy filosofii**, No: 4, s. 25-44.
- SHISHKOV, Y. (1990), “Teoriya İmperializma: retrospektivnyi vzglyad v kontse stoletiya”, **Nauka i Zhizn**, No: 9, s. 34-44.
- SIROTKİN, Vladlen (2004), **Pochemu Trotskii proigral Stalinu?**, Algoritm, Moskva.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk (2005), **Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi**, 4. Baskı, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- STALIN, V. I. (1952), **Vaprosy Leninizma**, 11. Baskı, Moskva-Leningrad: Gosudarstvennoe izadatel'stvo.
- STALİN, J. (1976), **Ulusal Sorun ve Sömürge Sorunu**, çev. Muzaffer Erdos, Ankara: Sol Yayınları.
- STALİN, J. V. (1994), “Amerikan Gazetelerinden Bir Grup Muhabirin Dört Sorusuna Verilen Yanıtlar”, **Seçme Eserler Cilt-16**, çev. Saliha N. Kaya, İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayıncılık.
- STALİN, J. V. (1997), “Ekim Devrimi ve Rus Komünistlerinin Taktiği”, **Seçme Eserler Cilt-6**, çev. İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayıncılık.
- STALİN, J. V. (1997), “SBKP XIV. Parti Kongresi 18-31 Aralık 1925”, **Seçme Eserler Cilt-7**, çev. İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayıncılık.
- STALİN, J. V. (1997), “SBKP(B) XV. Parti Kongresi 2-19 Aralık 1927”, **Seçme Eserler Cilt-10**, çev. İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayıncılık.
- STALİN, J. V. (1997), **Leninizmin Sorunları**, Çev. İsmail Yarkın, Süheyla-Saliha N. Kaya, İstanbul: İnter Yayınları.
- STALİN, V. I. (1979), **Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm**, 9. Baskı, Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- STALİN, V. I. (1997), “Savaş Tehlikesi ve SSCB'nin Savunulması Üzerine” **Seçme Eserler Cilt-10**, çev. İsmail Yarkın, İstanbul: İnter Yayıncılık.
- STALİN, V. I., “XVIII. Parti Kongre Raporu” (1993), **Seçme Eserler Cilt-14**, çev. İsmail Yarkın, Süheyla Kaya, Ankara: İnter Yayınları.
- SWEEZY, Paul (1970), **Kapitalizm Nereye Gidiyor?**, çev. Aslan Başar Kafaoğlu, İstanbul: Ağaoğlu Yayınevi.

- ŞENEL, Alaeddin (1982), **İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi**, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- TERECHSHENKOV, Leonid (2013), “Rosa Luksemburg. Nakoplenie kapitala, per. s nem. Sh. Dvoilatskogo, Moskva- Leningrad, Sotsekgiz, 1934 (1913)”, **Laboratorium**, 5(3), s. 177–181.
- THALHEIMER, August (2013), **Diyalektik Materyalizme Giriş**, çev. Sevinç Altınçekiç, Üçüncü Baskı, İstanbul: Yordam Kitap.
- TROÇKİ, Lev (2010), **Lenin’den Sonra Üçüncü Enternasyonal**, çev. Ufuk Demirsoy, İstanbul: Tarih Bilinci Yayınları.
- TROÇKİ, Lev (2010), **Sürekli Devrim Sonuçlar ve Olasılıklar**, çev. Ahmet Muhittin, İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- TROFIMENKO, G. A. (1987), “Novye real’nosti i novoe myshlenie”, **SSHA-EPI**, No: 2. s. 29-39.
- TSANKOV, P. A. (2002), **Teoriya mezhduradnykh otnoshenii: Khrestomatiya**, Moskva: Gordariki.
- TUNKIN, G. I. (1962), **Voprosy teorii mezhdunarodnogo prava**, Moskva: Gosyurizdat.
- TURKHANOVSKII, V. G. (1968), **Proleterskii internatsionalizm i mirnoe sosushchestvovanie**, Moskva: İMO.
- UZGEL, İlhan (2004), **Ulusal Çıkar ve Dış Politika**, Ankara: İmge Kitabevi.
- VARGA, Evgeny (1947), “Demokratiya novogo tipa”, **Mirovoe khozyaistvo i mirovaya politika**, Sayı 3, s. 3-14.
- VATLIN, Aleksandr (2009), **Komintern: ideii, reshenie, sud’by**, Moskva: ROSSPEN.
- WALTZ, Kenneth, George H. Quester (1982), **Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi**, çev. Ersin Onulduran, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- WETTER, Gustav A. (1976), **Bugünkü Sovyet İdeolojisi Cilt-1**, çev. Cemil Ziya Şanbey, 2. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- WETTER, Gustav A. (1976), **Bugünkü Sovyet İdeolojisi Cilt-2**, çev. Cemil Ziya Şanbey, İkinci baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- XX. S’ezd Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuza, Stenograficheskii otchet Cilt-1** (1956), Moskva: Gosudarstvennoe izdatel’stvo politicheskoi literatury.

XXVI. S'ezd Kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuza, stenograficheskii otchet Cilt-1 (1982), Moskva: Gosudarstvennoe izdatel'stvo politicheskoi literatury.

XXVII. S'ezd kommunisticheskoi partii Sovetskogo Soyuza, Stenograficheskii otchet (1986), Moskva: Politicheskoi literatury.

YEMEL'YANOV, Y. V. (2003), **Stalin na vershine vlasti**, Moskva: "VECHE".

ZUBOK, V. M. (2011), **Neudavshayasya imperiya. Sovetskii Soyuz v kholodnoi voine ot Stalina do Gorbachyeva**, Moskva.

ÖZGEÇMİŞ

Hasan BEKDEŞ, 10 Ekim 1986 tarihinde Denizli’de doğmuş ve ilköğretimini doğduğu ilde tamamlamıştır. 2012 yılında Kazakistan’da bulunan Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun olmuştur. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başlamıştır.

Yüksek lisans eğitiminin tez aşaması döneminde Erzurum Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde “araştırma görevlisi” statüsünde göreve başlamıştır. Şu an Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde görev yapmakta olan Hasan BEKDEŞ, Rusça ve Kazakça bilmektedir.